

שבתון

**דת ומדינה
להיות עם חופשי**

ספרות
חברה
תיאטרון
אמנות
הגות
ביקורת

וואז קנז

חדש בישראל

דניאלה

מעדן גבינה מוקצפת בטעם וניל-נחם בפה

כמו באירופה, שטראוס מייצרת עכשיו בארץ מעדן גבינה מוקצפת בטעם וניל - דניאלה. אוכלים אותה בכמית, כמנה אחרונה, בין הארוחות, או כאהחה קלה. דניאלה מיוצרת על טהרת החומרים הטבעיים ויש בה 5% שומן בלבד! אם מתחשק לך לפנק את עצמך באמת עשי זאת עם משהו מקורי. לדניאלה טעם משגע, עדין וקל. ממש ללקק את השפתיים.

רק 170 קלוריות לגביע.

שיהיה לך לבריאות עם דניאלה שטראוס

דניאלה יעקובסון טעם

המדור המרכזי: דת ומדינה

רב שיח בהשתתפות: שולמית אלוני חיים באר יריב בן-אהרן דן טרופר הרב יהודה עמיטל הנחה: ש. גיורא שוהם

שיחת החודש: דוד אלבכרי

סיפורים חדשים של: אהרן אפלפלד שלמה ניצן ראובן מירן דוד מלמד

ראיון עם אורי צבי גרינברג משנת 1932 בעתון יוגוסלבי

תיאטרון: בקט בפסטיבל ירושלים

גילוי

שירה וסיפורת

16	לאה שניר; שירים
16	שלמה שטרן; מעשה שמשון; פואמה
16	יערה בן-דוד; שירים
17	עודד פלד; לילה כנעני; שיר
17	דן לוי; דו"ח מפקד משמר; פואמה
38	אהרן אפלפלד; הפרידה; פרק מרומן
39	שרית זמיר; לגדל נוצות, לעוף; שיר בפרוזה
39	גד קינר; קנטאור; שיר
39	יעקב ברגינסקי; שיר
40	שלמה ניצן; בצל הצאלון; פרק מרומן
43	דוד מלמד; החוזרים בדמעה; סיפור
45	ראובן מירן; אדמה; סיפור

המדור המרכזי: דת ומדינה — להיות עם חופשי

19	רב-שיח בהשתתפות: שולמית אלוני, חיים באר, יריב בן-אהרן, דן טרופר, הרב יהודה עמיטל. הנחה: ש. גיורא שוהם.
22	אברהם ביק (שאולי); "מלחמת קודש" או אמונה צרופה. על המיסוד הדתי והיהדות ההומנית.
26	אשי פרחי; מכתבים לבן ש"חזר בתשובה"
27	מרדכי קאפמן; אין למקור אחד תשובות לכל השאלות.
28	אבי רביצקי; מדתיות לאומית לחרדיות לאומנית.
28	אברהם בורג; מדינת הלכה — הקלכה המדינה
29	שאל קנז; "הבורא זה לא מה שהיה פעם" (קומיקס).

גילוי

31	אורי צבי גרינברג; על התרבות הלאומית, ראיון עם מאיר זדנקו לבנטל ב"זידוב" היוגוסלבי; 1932; מלביה"ד: דינה קטן בן-ציון.
----	---

מדורים קבועים

4	פנקס אירועים — אפרת עוז
7	"לפי שעה" — טור העורך
7	המלצת "עתון 77"
34	תיאטרון: אני, "אני" ו"לא אני" — עיון במחזות של סמואל בקט.

ספרים

8	קיצור דרך; אהוד בן-עזר — על חילופי מכתבים בין ישראל כהן ובין ש"י עגנון ודוד בן-גוריון. איל לוי; טור של נמלים; דפים למחקר בספרות.
9	יאירה גנוסר על "שלוש גיאות" לז'ורג'ינה וולף; רות לבנית על "The diaries of Jone Somers" לדוריס לסינג.
10	יפה בנימיני על "מרד בחינוך" לאלעזר גלבע; דינה קטן בן-ציון על "אחת היא ליי" לט. כרמי; שלום רצבי על "15 סונטות גשם מטורפות" לעודד פלד.
11	שלום רצבי על "קו המלח" לספי שפר ועל "השגחה פרטית" לאלישע פורת; ספרית פועלים; 1985.
12	עמלה עינת על "מסע ההגיוניטיס" ללאה שילון ובני גלעד; "כובע חדש" לנירה הראל; "אבל הבטן מסתירה" ללאה נאור; "מפגשים" בעריכת אדיר כהן.
13	יעקב זילבר; נוגדנים לכהניטיס; על "מחירו של איחוד" ליוסי ביילין; "המקל והגזר" לשלמה גזית; "מפגש בצומת" ליורם נמרוד.
14	עמליה כהנא-כרמון ויצחק א. אורפי על "נקרא לו ללאון" ליונת ואלכסנדר סנד.

שיחת החודש

24	עם דוד אלבכרי; לגלות את עצמנו ולהתוודע — דינה קטן בן-ציון.
----	--

חתום על "עתון 77"

לכ' ת"ד 16452, ת"א הנני מבקש להיות מנוי על "עתון 77" לשנת 1985

שם ומשפחה

כתובת

טל'

מצורף בזה צ'ק על סך 17,550 שקלים כולל משלוח המשוך על בנק

חתימה תאריך

ITON 77

Literary Monthly

Editor: Jacob Besser

Editorial Members: Shlomo Avayu, Shimon Ballas, Shamai Gelander, Amnon Jackont, Sasson Somekh

Assistant Editor: Amela Einat

77 עתון 77 مجلة ادبية شهرية

المحرر: يعقوب بيسر

هيئة التحرير: شلومو أفيو، شمعون בלאס

שמאי גלנדר, אמנון ג'אקונט, סאסון סומיך

المحرر المساعد: عاملا عينات

المحرر الفني: يفتال زوريج

הגליון הופק בשיתוף עם "בית ברל"

המו"ל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות בישראל — עמותה.

מזכירת המערכת: איריס חן.

בסיוע: משרד החינוך והתרבות, המועצה לתרבות ולאמנות הסתדרות העובדים הכללית, המרכז לתרבות ולחינוך. קרן התרבות אמריקה-ישראל.

המערכת והמנהלה: ת"ד 16452 ת"א, טל' 03-456671.

המערכת אינה אחראית לתוכן המודעות; המערכת אינה עונה בכתב על מניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אם לא צורפה אליהם מעטפה מבוטלת.

הפנייה למערכת מתבקשים לטלפן אך ורק למס' 03-456671. חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל, כשהוא מודפס ברווח כפול על צד אחד של הנייר. פגישות עם העורך רצוי לתאם מראש.

סדר, צילום, לוחות והדפסה: דפוס בארי, קיבוץ בארי. הפצה: "אטלס" בע"מ

עתון 77

ירחון לספרות ולתרבות

שנה ט', מס' 68 אולול תשמ"ה, ספטמבר 1985

העורך: יעקב בסר

עוזרת עורך: עמלה עינת

חברי המערכת: שלמה אביו, שמעון בלס, שמאי גלנדר, אמנון ז'קונט, ששון סומך.

עריכת מדור לתיאטרון: נורית יערי, גליה שיפמן.

עריכת גרפית: יגאל זורע.

מועצת מערכת: יצחק אורבך, אורפי, גילה בלס, מיכל גוברין, יוסי הדר, א.ב. יהושע, דן פניס, יורם קניוק, עוזר רבין, ש. גיורא שוהם, אנטון שמאס.

מחלקת הבניה של הקיבוץ הארצי
מברכת את "עתון 77"
ואת קהל צרכני הספרות בישראל
בשנת פריון, יצירה ושלום

לגימלאי מבטחים
ולחברים באשר הם
ברכת שנה טובה ותעסוקה מלאה
הנהלת מבטחים

"עמק" — מפעלי סריגה
מברכים את הציבור בישראל
את קוראי "עתון 77"
ומשתתפיו הקבועים
בשנת שלום ויצירה

מסעדת "הספרייה" מברכת את "עתון 77"
קוראיו ומשתתפיו בשנת פריון ושלום

● הופיע בגרמניה בהוצ' גרד-מון, ספרה של מרים עקביא "בין הגיהנום לארץ המובטחת". בספר חמישה סיפורי הישרדות שחלקם הופיע ב"המחיר" שיצא בהוצאת ספרית פועלים ב-1978. מרים עקביא זכתה לא מכבר בפרס האגודה ע"ש יאנוש קורצ'אק בגרמניה.

ראו אור במולדתו משום שלא זכו באישור הצנזורה. עד כה התפרסמו ספריו רק במערב, וזהו ספרו הראשון המופיע בעברית.

● פרופסור נורית גוברין, מי שתיכנס בשנה הקרובה לתפקיד ראש החוג לספרות עברית באוניברסיטת ת"א, עסוקה בימים אלה בכתיבת ספר על דבורה בארון. לא כבר יצא לאור ספרה של גוברין "מאורע ברנר - המאבק על חופש הביטוי" בהוצאת יד יצחק בן צבי.

פרס רוה"מ לסופרים כותבי ערבית

■ טקס חלוקת פרס ראש-הממשלה לספרות ערבית בישראל התקיים ב-15 באוגוסט בבית הסופר, ובמסגרתו הוענק הפרס לסמיר נקאש ולנעים עראידי. הפרס מוענק זו השנה החמישית ברציפות. עבור סמיר נקאש זוהי זכייתו השנייה בפרס. לראשונה זכה בפרס בשנת 1981 - השנה הראשונה לקיום הפרס. צוות השופטים - פרופ' ששון סומך, מישל חדד ומוחמד ענאים - נימק את מתן הפרס לנקאש בציינו כי הוא פרוזאיאקן פורה שזוכה להערכת המבקרים. את הפרס קיבל בזכות הנובלה "בנפול צלעות המשולש" - סיפור פסיכולוגי-חברתי שראה אור בשפרעם בשנת 1984. הפרס מוענק לו זו הפעם השנייה, כ"אות הערכה מחודשת לתנופתו היוצרת".

לנעים עראידי, משורר, חוקר ומתרגם, הוענק הפרס על קובץ שיריו "שירים כרמליים על אהבה ימית" שהופיע בשנת 1984. נימוקי השופטים: "בשירתו של עראידי בא לידי ביטוי עולם פיוטי עשיר ומורכב, מודרני בלשונו ובמבנהו, אולם מושרש היטב במסורת הערבית. שירתו של עראידי אינה מגוייסת במובן הצר של המלה, אך שייכת לעם שבתוכו צמחה ומבטאת בכנות את כאביו." כמעט כל המברכים, כולל ראש הממשלה, התייחסו בדבריהם להסלמה המדאיגה של יחסי יהודים-ערבים והדגישו את חשיבות הפרס ליצירת גשר של הבנה בין יהודים לערבים. ראש הממשלה ניצל את ההזדמנות גם כדי להתייחס ליחסים בין מצרים וישראל וטען כי "אין עתיד לארץ ולאורנו אם לא נעלה על מסלול של הידברות". מר פרס הוסיף כי "קולות השלום צריכים לבוא בראש ובראשונה מאנשי הרוח".

אפרת עוז

צהרי יום ו' על בירה, אצל עמרי ב"הספרייה". מימין לשמאל: יורם קניוק, משה דור, אסיה זך, מרים אורן, עודד סכרדליק, יעקב בסר.

צילום: מיכה בסר

שנת תשמ"ו
שנת שא"ס

מאחלת מערכת

עֵתָאֵן 77

אור בארה"ב בסוף השנה האורחית 85 הוא אנתולוגיה מתורגמת שתכיל סיפורים מאת שנים-עשר סופרים בנושא השואה. ביניהם: י. עמחי, אפלפלד, א. יעזקסט ונוספים.

● "גבעת האיריסים השחורים", ספרו של יצחק נוי בהוצאת כתר זכה לאחורונה בפרס הספרותי ע"ש מרדכי ברנשטיין ולספר הילדים המצטיין של השנה.

● פרס למסה ע"ש ישראל אפרת הוענק ליצחק אורפז על ספרו "הצליין החילוני" ב-11 ביולי.

● פרס ראש הממשלה לספרות ערבית הוענק ב-15 באוגוסט לסמיר נקאש ולנעים עראידי.

● הפנינג נשים באמנות מספר 2 התקיים ב-4.9.85 באלום צוותא בת"א בשעה 15.00. בתכנית: פמלה שרני - מחול, ישראלה קריבושי - זמרה, קברוצ' "טרה" במיזג "עונות ושאלות" וסרט קצר מאת הלנה קאנטי. כן השתתפו הסופרות והמשוררות תחיה בת-אורן, יעל ישראל, רחל פרחי-עוזיאל ואחרות. תנחה: אפרת עוז.

סדנאות בבית אריאלה:
בשנת תשמ"ו יפעלו הסדנאות הבאות: סדנא לפרוזה - מיועדת לבוגרים הכותבים או נוטים לכתוב פרוזה. מנחים: יצחק אורפז, חיים באר, יורם קניוק.
סדנא לשירה - מיועדת לבוגרים הכותבים או נוטים לכתוב שירה. מנחים: צבי עצמון, יעקב בסר, יהודה עמחי.
סדנא לביקורת ספרותית. מנחה: יוסף אורן.
על המעוניינים להשתתף בסדנאות הכתיבה - חובה להגיש: סדנא לפרוזה - סיפור מקורי; סדנא לשירה - שיר מקורי.
את העבודות יש להגיש לועדה בכתב ברור עד 20.9.85.

● שני הסכמים נחתמו לא מכבר בין מו"לים זרים לבין מכון התרגומים. האחד נחתם עם המו"ל הצרפתי אקטס סוד (Actes Sud), שבמסגרתו יצא לאור במרץ האחרון מבחר שירי עמחי. במסגרת ההסכם ייצאו בצרפתית שני ספרים עבריים מדי שנה. הראשונים בתור: שלושת ספרי הפרוזה של יעקב שבתאי, "נוכח הים" מאת דוד פוגל ואנתולוגיה של שירה עברית. גם בספרד יצא לא מכבר, בעקבות ההסכם בין המכון לתרגום לבין מו"ל ספרדי, ספר שירי רחל. זהו הספר השני שיצא במסגרת הסכם זה: הראשון היה "נפש יהודי" מאת יהושע שובל, והספר הבא יכלול שמונה נובלות מן הספרות העברית מאת סופרים כגנסין, ש"י עגנון, יהושע קנז, עמוס עוז ואחרים. הספר יראה אור בתחילת שנת 1986.

● בהוצאת זמורה ביתן ייצא בקרוב תרגום ראשוני לעברית של "עולם חדש מופלא" מאת אלדוס האקסלי. הספר תורגם בידי מאיר ויזלטיר. עוד ייצא במסגרת ההוצאה הספר "משחקי קבורה" מאת מרי רנו בתרגומה של ניצה בן-ארי, הסוגר את הטריולוגיה שהחלה ב"הנער הפרסי" ונמשכה ב"אש משמים". גם שלושה מספריו של ז'ורז' אמאדו יראו אור כשהם מתורגמים מפורטוגזית ע"י מרים טיבון. כמו כן יראה אור ספרו של ג'ורג' קונראד "המובס" שתורגם מהונגרית ע"י ברקאי. הספר מתאר את הונגריה דרך עיניו של חולה נפש. ספריו של קונראד, שנאלץ בתקופה מסוימת לגלות מהונגריה, לא

נתן יונתן שב לפני כחודש לארץ. לאחר שהות של שנה בארה"ב. במהלך שהותו בארה"ב האזין יונתן לקורסי ספרות באוניברסיטאות ניו-יורק, הירצה בנושא הספרות העברית בת זמננו בעשרות אוניברסיטאות והשלים תרגום של מבחר שירי איציק מאנגער, אותו הוא מקווה להוציא כספר. יונתן שב לתפקידו כאחראי על מדור הפרוזה בהוצאת ספרית פועלים, ובימים אלה הוא מתעתד להוציא לאור תרגום ראשוני של "רקואם לנזירה" מאת ויליאם פוקנר בתרגומו של אהרון אמיר. כמו כן יצא לא מכבר לאור, במסגרת ההוצאה, ספר ביכורים של דורית פלג.

● הוצאת הספרים הקיבוץ המאוחד, סימן קריאה וכתר מייסדים במשותף ספריות מינויים של סיפורת, האמורה להיות התשובה למצב הכלכלי. הכוונה להוציא לאור ספרות יפה מוזלת. המגמה היא שספרות מקור תהיה 45% מכלל הספרים. בינואר הקרוב ייצאו ארבעת הספרים הראשונים בסידרה המתוכננת של 11 ספרים לשנה: ספר חדש של דוד גרוסמן, ספר סיפורים מאת חנוך לוין, תרגום חדש של דבורה שטיינהרט ל"לוליטה" מאת נובוקוב ו"מתחת להר הגעש" מאת מלקולם לורי.

● דוד שחר זוכה להערכה רבה בצרפת ובבלגיה, שם הוענקו לו מספר פרסים ומדליות. ביניהם - פרס מדיסיס היוקרתי (1981) ופרס על תרגום ספרו "נינגל" בידי המתרגמת מדליין נוי (1985). ארבעת כרכי הסידרה "היכל הכלים השבורים" שהתפרסמו במרוצת 15 השנים האחרונות אולו מן השוק, ואי לכך החלה הוצאת "עם עובד" להוציא לשוק מהדורה מחודשת של הסידרה לקראת שבוע הספר יצא לאור הכרך הראשון - "קין בדרך הנביאים", והכרכים הבאים יבואו בעקבותיו. כעת שוקד שחר על כתיבת הכרך החמישי.

● התאחדות אגודות הסופרים בישראל מתעתדת להוציא לאור אלמנך שיכיל תרגומים לעברית של סופרים ישראליים הכותבים בשפות שונות, החל מערבית וכלה ביידיש ובאנגלית. מטרת האלמנך להציג לקורא יוצרים דוגמת ריבה רובין, קרן אלקליני ואחרים. עורך האלמנך - גיורא לשם.

● הגל החדש בעסקי המו"לות בארה"ב הוא ספרות מוקלטת. אמנם, בעשר השנים האחרונות מצויים בשוק האמריקאי ספרים מוקלטים באורך מלא, אולם בכוונת המו"לים הפעם לעסוק בעיקר בתימצוטים של רבי-מכר וספרי ילדים. ההוצאה "רנדום האוד" תוציא בסתיו הקרוב כתיסר הקלטות של ספרים מקוצרים על קלטת אחת או שתיים במחירים שינועו בין 8 ו-15 דולר.

● צילומיהם של שני סרטים על-פי ספרים החלו לא מכבר. המדובר ב"חיוך הגדי" מאת דוד גרוסמן המבוים בידי שמעון דותן וב"המאהב" מאת א.ב. יהושע בכימויה של מיכל בת-אדם.

● המכון לתרגומים פורה במיוחד. בימים אלה עומד להופיע במסגרתו גיליון חדש של Hebrew Literature Modern המופיע בקביעות פעמיים בשנה וכולל חומר מתורגם לאנגלית של ספרות עברית. כן הופיע ביוזמת המכון התרגום, כאביב שנה זו, ספרו של יעקב שבתאי "זכרון דברים" בארה"ב, כשהוא מתורגם לאנגלית בידי דליה בילו. הספר נתקבל יפה על-ידי הביקורת. ספר נוסף שיראה

מילון-חדש

באחרונה בגלל העיסוק האינטנסיבי במה שניקרא "סדר-היום הציבורי" נשחקו מאד כמה מושגים בסיסיים בלשון העברית, וייתכן שיש צורך במילון חדש למונחים ישנים או לפחות בפרק מילואים:

ט.

טוהר הנשק: אין דבר כזה. נֶשֶׁק אפשר שיהיה נקי ומשומן או מלוכלך וחלוד – אבל לעולם הוא אמצעי. מכשיר. לוחמים יוכלו להגיע למעלות קדושים וטהורים, אך לא נישקם. אין תותח קדוש. אין אקדח טהור. יש אנשים. יש להם מטרות. המטרה מקדשת את עצמה-לא את האמצעים. המיתוס של טוהר הנשק חשוב כדי להצדיק השגת מטרה נאצלה כמו למשל קיום באמצעי פסול כמו הרג. משעה שהושגה המטרה עומד למבחן היתרון המוסרי.

י.

יתרון מוסרי: אין דבר כזה. רק יתרונו המוסרי של קווין-ואן-אריק על כריס אדמס הוא מוחלט ומוסכם על דעת כל אוהבי המערבון שהם מציגים. במלחמות שאינן מבוטאות היתרון המוסרי קיים או לא קיים רק בתודעתם של הלוחמים משני הצדדים, ותורם למורל היחידה בדרך מיסוד האלימות שהיא כביכול מותר האדם.

מ.

מותר האדם: אין דבר כזה. האדם הוא כנראה בעל החיים היחיד שהורג את בן מינו שלא על-מנת להנות משרו. הזואולוג הגרמני לורנץ טוען שלמשל אצל כלב נורמלי יש עֶבְבֹת אינסטנקטיביות מפגיעה בכלב יריב שבסערת הקרב מגלה סימני כניעה מוסכמים, או מוכנע בכח. מה שמקיים בטבע מעין משמעת-צבאית.

מ.

משמעת צבאית: אין דבר כזה, ועל כל פנים לא מאליו. טיפוח הציות לפקודות הצבא הוא ביטוי של מנהיגות באמצעות המופת, השכר, והעונש. יהושע בן-נון לא גזר את דינו של עכן למוות מפני המעילה בציווי המוסרי או הערכי אלא בגלל העבירה על סעיף 80 לחוק השיפוט הצבאי ("אי קיום הוראה") שכמוה כאיום על שלום הציבור.

צ.

ציבור: אין דבר כזה. יש ציפורים שונים של אנשים שחושבים בדרך כלל בדפוסי קבוצת ההתייחסות שלהם. מפתיע עד כמה אחידה וצפויה תגובתם של אלה שמזהים עצמם עם "קציני צבא" או עם "השמאל" או "הימין" הפוליטי, ועד מה כל אחד מאנשי קבוצת השיוך הללו משחק אותה בדעותיו בראש-קטן.

ר.

ראש-קטן: אין דבר כזה, והוא ביטוי אפנתי רווח לנסיון להשתמט מאחריות ולהישאר "מכוסה" תמיד. אם מפקד קרבי בכיר עושה את מלאכתו המיקצועית של מי שזוטר ממנו – האם הוא ראש גדול שנוטל אחריות או ראש קטן שמשותף בביצוע? זו שאלה של כלי התיקשורת.

ת.

תיקשורת: אין דבר כזה. וכשלעצמו הוא כינוי לנסיון להתעלם מהעובדה שבימינו נוכחותם של אמצעי התיקשורת בעת ההתרחשויות מכתיבה כללים שונים מאלה שהיו בעבר. אם קרבות יהושע בן-נון היו מצולמים לטלוויזיה הוא לא היה דן את עכן לעונש הקל של סקילה באבנים אלא היה מארגן צוות של התוכנית "כולובשט" שישתתר בזירת הפשע, ויצלם את המועל בשעת המעשה, או שהיה אומר כמו יוסליה מרימוביץ: "במסע הבא אני לא רוצה לראות עיתונאים."

עמיקם רוטמן

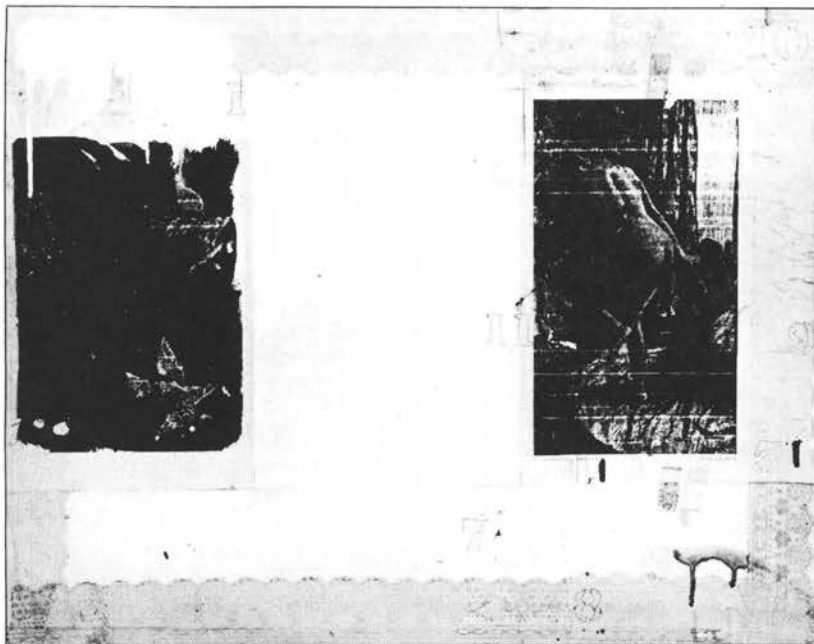
נשאר כל אשר הוצג בגלריה, לפחות בשלב זה ובמימדים הנתונים, בגדר עבודות מיופייפות למדי, דקורטיביות וקישוטיות גרידא.

"נעמי גבעון" – סוף?

בימים אלה נסגרה בת"א גלריה "נעמי גבעון". הגלריה הציגה בשנים האחרונות את המיטב שבמיטב בעשייה הישראלית: גרשוני, אביבה אורי, רפי לביא, דורצין, צבי גולדשטיין ועוד ועוד ועוד. חסרונה של "נעמי גבעון" יורגש מאד בנוף התל-אביבי.

"מערכת שחורה" – ישראל הדני, גלריה "איקה", ירושלים.

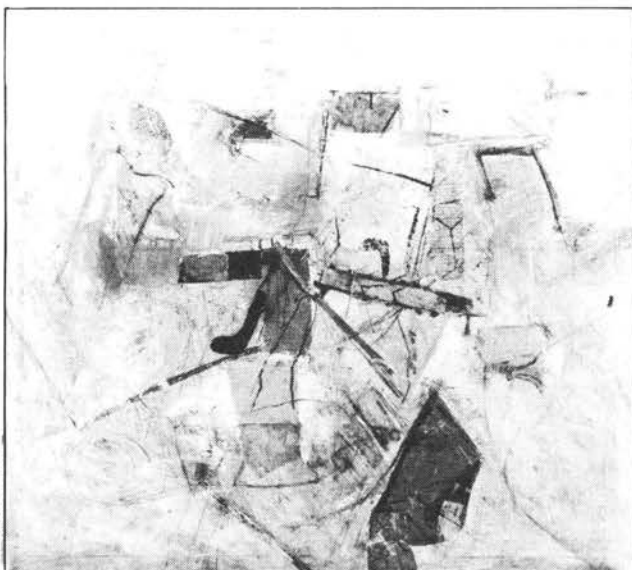
בגלריה "איקה בראון" בתלפיות הציג **ישראל הדני** "מערכת שחורה". התערוכה כללה מספר רב של פסלי מתכת אבסטרקטיים קטנים, צבועים שחור. שהועמדו על כנים, די בצפיפות, ושימשו דגמים לפסלי חוף גדולים. התערוכה הוכנה כיחידה אחת מרובת איברים. והמוציגים ביקשו להצפות לא כיחידות עצמאיות כי אם כמערכת שיחסי-הגומלין בין מרכיביה משמעותיים ביותר. למרות הנחייה זו,

הנרי שלזינגר: ללא כותרת. 1978: טכניקה מעורבת על בד.

כבוד מאוחר

תערוכת זיכרון להנרי שלזינגר (1938-1980) נערכה בביתן "הלנה רובינשטיין", ובה הוצגו כשבעים עבודות מהשנים 1968-1980 + צילומים והדפסים. בפרספקטיבה של מספר שנים נראה עולמו האסטטי של האמן אינטגרלי ועקבי להפליא. שפתו מינימליסטית ובעלת אפקטים דקים. השאלות המעסיקות אותו באופן כמעט אובססיבי אינן משתנות: שאלות של שיווי משקל, עיצוב הפינות, האינטגרציה של המרכיב הקולאזיסטי בעבודה, מהותו המדויקת של המרכיב הזה (רפרודוקציה, גזיר עתון, תצלום) וכד'. עבודות מסוימות מדהימות במידת קירבתן לרפי לביא בהתייחסותן ובפיתרון לשאלות הנייל, או, אף כי מעטות, בצבעוניותן (הורוד המפורסם). עיסוק השוואתי יותר בסודי בדמיון זה עשוי בהחלט לעורר עניין. התערוכה ב"רובינשטיין" היתה איכותית ואינה והעניקה, אף שבמאוחר, את הכבוד הראוי לאמן שהלך לעולמו בטרם עת.

צבי טולקובסקי

קבוצת "סף", ירושלים

תערוכתה הראשונה של קבוצת "סף" הירושלמית התקיימה בגלריה "מודוס". הקבוצה החדשה כוללת את **דדי בן שאול**, **וצבי טולקובסקי** הוותיקים, ולצידם את **יצחק לבנה** ו**דודון לבנה** הצעירים, תלמידיהם של הנייל, וכיום כולם מורים במחלקה לאומנות ב"בצלאל". בסיס ההתארגנות של "סף" הוא טכני בעיקרו, ונובע, כדברי בן-שאול "מן הרצון המשותף לפעילות". יצויין שהעשייה הפלסטית בירושלים בלטה השנה בדלתה, ועל רקע זה ניתן להבין היטב את הצורך שדחף להקמת הקבוצה ואת ההתעניינות סביבה. אגב, אין לדעת עדיין באיזה חלל תתרכז פעילותה של "סף". גלריה "מודוס" שהוזכרה ושפעלה בירושלים קרוב לשתיים, עומדת להיסגר. בסיסה האסטטי של הקבוצה – פלורליסטית. הדבר בא לידי ביטוי בתערוכה הפותחת בה הציגו האמנים עבודות אופייניות. בן-שאול הציג עבודות נוף במשיכות מכחול קצרות ומקוטעות, וכן דיוקן עצמי, מרשים במיוחד, נושא בו הוא עוסק לאחרונה. טולקובסקי הציג עבודות בהירות בהן משולבים מרכיבים קולאזיסטיים נוסטלגיים (ניירות ישנים, מכתבים!), ניר אריזה חום] בסיגנונו המוכר, דורון לבנה – עבודות מושגיות – משהו, בהן מתרכזת העשייה הציורית מסביב למלה ("הוא", "היא", "מלאך") ויצחק לבנה בפיסות נוף אורבני, מנוכרות, ריקות ומאיימות, המאורגנות ברביעיות (עקרון האירגון מזכיר עבודות של דוד ריב שנראו לפני כשנתיים). בעונה הבאה מתכוונים חברי הקבוצה לא רק להציג ביחד כי אם גם לאצור תערוכות של אמנים אחרים, ברוח תפיסתם הפלורליסטית. כן בודקת הקבוצה בימים אלה אפשרות להוציא במה כתובה. הגרעין הפוטנציאלי של הכותבים יהיה, עפ"י המתוכנן, מאנשי "בצלאל", ואופי הבמה – מחקר רציני.

צפורה לוריא

בינו לבין אלוהיו – עניין פרטי

כל חברי מערכת "עתון 77" וכמעט כל משתתפיו הקבועים, אינם שומרי מצוות, ועם זאת אין איש מהם, כך נראה לי, המתנכל, חש בוז או עוינות לאדם דתי באשר הוא דתי; כפי שאין איש מהם שמעלה בדעתו אפשרות של מניעת חופש המחשבה, הביטוי או הדת מאף אדם. (וזה מתוך ראיית האדם כמרכז).

למרות זאת, מצאנו לנכון להקדיש את "המדור המרכזי" של גליון זה לדיון בנושא "דת ומדינה" משום מרכזיותו בסדר היום הקיומי שלנו. עליו, כמו על מרקם היחסים ישראל-פלשטיין, תקום או תיפול מדינת ישראל.

ניתן היה להקהות אולי את עוקצי הבעייה, לו הסתפק הציבור הדתי בטיפוח ההלכה וביצירתיות הנובעת ממנה – החינוך הדתי, התאמת המצוות לאורח החיים המודרני וכדו'. אלא שלעמים קרובות בוחר ציבור זה לעסוק דווקא בשאלות מדיניות ובטחונות כמו – מקומו של הגבול הבינלאומי בין ישראל לירדן ובין ישראל למצרים; גורלה של טאבה; הקמת יישובים יהודיים באזורים מסויימים; גירוש ערבים משטחי מגורים מסויימים. כל אלה שאלות פוליטיות-פרגמטיות הנקבעות ע"פ אינטרסים לאומיים-ראצינאליים ולא על-סמך שקלא וטרייא תיאולוגיים.

מובן שאדם דתי יכול לצדד בעמדה פוליטית בטחונת ויישובית זו או אחרת, כשם שאדם בלתי-דתי, חופשי לעשות כן. הוא יכול לתמוך למשל בהקמת מדינה פלשטינית לצידה של ישראל, בדומה לאדם בלתי-דתי. והראייה – קיומם של זרמים השקפתיים שונים בנושאים אלה בקרב היהדות הדתית עצמה.

אבל כפי שאדם חופשי אינו גוזר את עמדתו הפוליטית מעובדת היותו אפיקורס או אתאיסט; אלא מתוך גישה עניינית, כאשר מה שבינו לבין מצפוננו הוא עניין הפרטי; כך מתבקש גם האדם הדתי לקבוע את עמדתו הפוליטית לא מתוך עובדת היותו שומר-מצוות אלא לגופו של עניין בלבד. כי מה שבינו לבין אלוהיו, הוא עניינו הפרטי, המצפוני.

אלא שעניינים אלה, כמו ענייני יום-יום אחרים – תזונה, בריאות, תיירות, תרבות, איכות הסביבה, תחבורה וכדומה; מוטב שההחלטות הקשורות בהם לא תהיינה תולדה של השקפה חילונית או דתית אלא של התחשבות מקסימלית בצרכי הפרט.

ואם להדגים בקטנות, רצוי היה למשל שהזכות לנפוש על חוף-הים בארץ חמה כשלונו, או הבחירה בסוג הלבוש ו"אפילו" בסגנון טקס הנישואין, לא תהיינה תלויות בהחלטות שנקודת המוצא להן דתית או חילונית, אלא **אנושית** גרידא. המסקנה ההכרחית המתבקשת היא, לפיכך, קבלת גישתם של הרב עמיטל ושל אברהם בורג, כפי שהיא מובעת ברב-שיח, ולהפריד את הדת מן המדינה.

לאן מושך "הכח השחור"

מישהו כינה את המגזר הדתי הקיצוני-מיליטנטי בשם – "הכח השחור".

אני מניח, שהכוונה היתה רעיונית-סמלית – כלומר – האפלה אליה עלול כוח זה להוליך. "גוש אמונים" שחלק ממקורות יניקתו היו קנאות דתית, משיחיות שקר ושיכרון לאומני חמדני, היווה קרקע פורייה ביותר לצמיחת הכהניזם, קרי: הפאשיזם היהודי. (כפי שהיווה קרקע צמיחה אידאלי למחתרת הרצחנית). ובעצם, בכל אחת מהארצות בהן התעורר פאשיזם קיצוני, היה זה על קרקע של מתפון דומה – סינתיזה בין אמונה דתית פנטית, חזון משיחי ולאומנות חמדנית. ציפיתנו מאנשי הרוח הדתיים במצב זה, היא לפיתוח מערכת סברתית ענפה בקרב תלמידיהם, אשר תסיר את איצטלת הדת היהודית, כביכול, מעל לתופעה המזוויעה של כהנא ונגרריו. למותר לציין שאחת הדרכים לכך היא **כן** לקיים מפגשים בין נוער לומד יהודי דתי וערבי. וכל המרבה בכך – הרי זה משובח.

פוקוס/ רוני סומק

לוסי מקומית

הצלמת דיאן ארבוס אמרה פעם "תמיד חשבתי שצילום הוא מעשה פרברטי. זהו אחד הדברים החביבים בו". ברור שכל אחד יכול לסמן את קו הזינוק הפרברטי שלו, אבל בסופו של דבר הכל נגמר באסוציאציה. הנה לדוגמה צילומה של **רבקה בורוביץ**. רואים בו ילדה, שערה פזור על שטיח או שמיכה המשמשים רקע רב חשיבות. האסוציאציה מתחילה כאשר הילדה מזכירה לי את ברוק שילדס כפי **שלואי מאל** צילם אותה ב"ילדה יפה". הרקע הדומה לשמיים והשיער הפזור יוצרים תחושה מעט הזוייה ולכן עולה בדמימין "**לוסי בשמי היהלומים**" של **ג'ון לנון**.

הבעייה שנשארה היא בעייה של פוקוס: איך אפשר לרכז לנקודה אחת את העובדות ואת האסוציאציות? או במלים אחרות: איך אוכל לשכנע את עצמי שהילדה המצולמת היא ברוק שילדס ואינה ברוק שילדס בעת ובעונה אחת?

הצילום, מצידו, מספק את החלומות ואת האזהרה שכל דימיון בינם לבין המציאות הוא מקרי בהחלט.

המלצת עתון 77

- אמיר גלבע:** הכל הולך; שירים; הקיבוץ המאוחד; 1985.
י.ח. ברנר: כתבים; כרכים 3, 4; הקיבוץ המאוחד; 1985.
שאול פרידלנדר: קיטש ומוות; על השתקפות הנאציזם; כתר; 1985.
טדאוש קונוויצקי: התסביך הפולני; עברית: יצחק קומס; 1985.
אילנה המרמן: הנאציזם בראי הספרות הגרמנית; הקיבוץ המאוחד; 1985.
אליעזר בארי: ראשית הסכסוך ישראל-ערב; ספרית פועלים; אוניברסיטת חיפה; המכון לחקר המזרח-התיכון; 1985.
עזרא זוסמן: תרגומים; הוצאת אליה; 1985.
ח.ג. ביאליק: מבחר שירים; שבע הרצאות מאת פנחס שדה; שוקן; 1985.
י. צלמונה: בוריס שץ; אמנות ישראלית; עורך הסדרה: מרדכי עמרי; הוצ' המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות; הקיבוץ המאוחד; כתר; 1985.
נורית גוברין: מאורע ברנר; המאבק על חופש הביטוי; הוצ' יד יצחק בן צבי; 1985.
דורית פלג: קווים לבנים; ספרית פועלים; 1985.
אבנר טריינין: אוקלדוס; שירים; הוצ' הקיבוץ המאוחד; 1985.
מרץ בנאי: קשת וכידון; שירים; ספרית פועלים; 1985.
יהושע רבינוב: בין רגבים ומולות; שירים; הקיבוץ המאוחד; 1985.
גבריאלה אלישע: טקסטים ומיני טקסטים; הוצאה עצמית; 1985.
שמואל אלמוג (עורך): יהדות זמננו מסי' 2; שנתון; מערכת: ישראל גוטמן, מנחם קאופמן, מזכיר: יחיעם ויץ; הוצ' י.ל. מאגנס, אוני' העברית; ים; 1985.
לאה שניר: והשהות אינה מספקת; שירים; עבודות: דפנה בהרבי; עם עובד; 1985.
דוד זית: ציונות בדרכי שלום; ספרית פועלים; 1985.

אסתר ראב בנעוריה

לעצמו שיעסוק בהשתקפותה של מצרים בספרות העברית החדשה. מאחר שאני מיוצג בעבודה, הן בסיפורי "ליל שימורים אחד" מתוך קובץ "אפרת" (1978) והן בספר שערכתי ממיבחר סיפוריה של דודית אסתר ראב, "גן שחרב" (1983), ובו שני סיפורים ושיר שלה שנושאים מצרים, תורשינה לי כאן שתי הערות:

א. תחת עין האייקליפטוס בחילואן אינו שירה היחיד של אסתר ראב על מצרים. בספרה "קמשונים" (1930), ששכ נדפס בקובץ "שירי אסתר ראב" (1964), מופיע גם השיר "קהירה, קהירה! זונה בלה ופרומה", שווא יקטרו שייכיך מור, וממחבואיך האפלים ריח הקהווה הטובה/ תעלי, וכו' — השיר הזה אינו מחניף כלל למצרים, בה חיתה אסתר ראב כחמש שנים בראשית שנות העשרים, ואינו מתאים ביותר למסקנות שמוציאה נורית גוברין למקרא השיר האחר ושני הסיפורים.

ב. בשקדנותה המעוררת השתאות אמיתית כותבת נורית גוברין על סיפורי "ליל שימורים אחד": "אהוד בן-עזר, סיפר לי, שדודתו כעסה עליו על סיפור זה ועל שעשה מזכרונותיה היפים על מצרים. דוגמה מובהקת למצרים כסטריאוטיפ שלילי מעיני מי שלא בא עימה במגע קרוב וממושך." (עמ' 272) — נכון שדמותה של דודית שימשה לי השראה לסיפור, ונכון שאכן כעסה עלי מאוד על כך, אבל — לא זכרונותיה הם שמפרנסים את הסיפור אלא, ובזאת צדקה נורית גוברין, בהערתה (עמ' 272) תיאורי בסיפור אכן מושפעים בין היתר מספרה של הסופרת בתיה כהנא (היא ברתניה שרייר היא ברתה שרייר ז"ל) — "כפרות עץ ההדר" (1931), שעליו כתבתי בשעתו במסגרת מדורי "ספרי דורות קודמים" בעיתון "הארץ", וגם ריאיינתי אותה בעקבותיו.

אהוד בן-עזר

העיר לא מזמן שלנוכח מגיפת הארטיקה הנועזת שפשטה לאחרונה בכתביהם של זקני אגודת הסופרים, עולה חשש שהדור הצעיר שימרוד בהם יהיה מרובע מאוד. אולי ספרו של לויין הוא התשובה הצעירה והשכלתנית-למדי לגחמנות המשונה שקץ פצה על ותיקי הספרות העברית? ■

"קהירה! קהירה!"

דפים למחקר בספרות; בעריכת שלמה ניב, שלום לוריא, גבריאל צורן; אוניברסיטת חיפה; החוג לספרות עברית והשוואתית; הפקולטה למדעי הרוח; 2; 1985; 312 עמ' + 9 באנגלית.

פרקי פואימה ארוכה של יעקב שטיינברג, רוסלאנד (רוסיה), בידיש ובתרגומה לעברית, פותחים את כרכו השני של המאסף או כתב-העת "דפים למחקר בספרות", אך דומה שבמרכזו עומדות שתי עבודות שונות לחלוטין זו מזו שסובבות על ציר אחד — מצרים. העבודה הראשונה היא תרגומו, לראשונה בעברית, של הרומאן היהודי הקדום "יוסף ואסנת", או בשמו המלא — "הווידי והתפילה אשר לאסנת בת פוטיפרע הכהן", שנתחבר, לפני מבואו של פרופ' פולסר הנדפס בחוברת לפני 115 לספירה; התירגום של גבריאל צורן יפה מאוד, והקריאה בטקסט ספרותי זה מסקרנת ומהנה; הסיפור רווי אגדות וסמלים, המתבטאים במעשים מוזרים. חוקר הספרות והיסטוריון הספרות מחפ" שים ודאי את הפרשנות הנכונה לתקופתה, לזרמים המיסטיים ולכיתות השונות שרחשו ביהדות ההלניסטית. הקורא בן ימינו נהנה מכרקי הדמיון, כמו מתיאורה של אסנת הלבושה כולה בדבורים, מן המשחק בצבעי האדום והלבן, ומעוד יסודות מעוררי דמיון, וכל אלה יחדיו מזכירים לעיתים, מה מוזר וגאוני — את אגדותיו התנ"כיות של ביאליק בספרו "ויהי היום".

עבודתה של נורית גוברין, "מצרים בספרות העברית של הדורות האחרונים", היא נוסח הרצאה שנשאה במרכז האקדמי הישראלי בקהיר ב-12.10.83, והיא סקירה ראשונה בסוגה, דומני, לגלגוליה של מצרים כמטיב, כסמל וכהשתקפות ריאלית בספרות העברית מימי נפתלי הרץ וייזל באפוס על חיי משה משנות 1789-1802 ועד "קיץ אלכסדרוני" של יצחק גורן-גורמזאנו משנת 1978. ביבליוגרפיה מקפת לנושא מביאה עשרות ספרים, מהם שקצר היה מצע ההרצאה מלהקיף אותם, ודומה שיש בעבודה זו כדי כביס לספר-מחקר

למו"לים ולעורכים, ולנשים כבודות שמבקשות שאכתוב מאמרי הערכה על בעליהן הרגולים שנפטרו. אין קץ לדברים." (19.6.1959)

עגנון וכהן בני עיר אחת הם, בוטשאטש שבגליציה, ונושא זה, שהעסיק רבות את כהן בעיקר בתקופת הוצאתו לאור של ספר בוטשאטש (או בוציץ), היה כעין מצע משותף ליחסיהם במשך כל השנים, כשעיקר תירוציו של עגנון נסב על מחויבותו להוצאת שוקן, המונעת ממנו לקחת חלק או לתת מפרי עטו כאוות רצונו למקומות אחרים. לבן-גוריון ולכהן לא היה מוצא משותף, להיפך, עד שנתייסדה מפא"י ההיסטורית, בני מפלגות יריבות היו, "אחדות העבודה" ו"הפועל הצעיר", ואולם המצב העדין ביותר בין השניים נוצר דווקא בתקופה מאוחרת הרבה יותר, לאחר הוצאתו של בן-גוריון ממפא"י והליכתו ברשימה נפרדת, בראש רפ"י, תוך שאינו חוסך שבט ביקורתו מראש הממשלה דאז, לוי אשכול, וזאת בעקבות פרשת לבון וספיחיה, ותביעתו של בן-גוריון להקמת ועדת חקירה ממלכתית. חליפת המכתבים מגלה את מעמדו הקשה של כהן, כעורך בטאון המפלגה, החייב להגן מעל דפיו על כבודה וכבוד חבריה מפני התקפותיו החריפות של בן-גוריון, לטרב לתת להן מקום בביטאון, ועם זאת ממשיך לרוחש כבוד והערכה רבים לבן-גוריון ומבקש שוב ושוב להפריד בין הוויכוח הציבורי לבין רחשיו האישיים הכנים כלפי מי שסימל בעיניו, אולי יותר מכל, את עצמאותה של ישראל. ■

הנסיין לברוח

איל לויין: טור של נמלים; הוצאת ספרים יוסף שרברק בע"מ; תל-אביב; 1985; 134 עמ'.

רומאן כמעט-ראשון למחברו, סופר צעיר שלפני שנים מעטות סיים את שירותו הסדיר, והוא מנסה לעקוב, באמצעות גיבורו ניב זוהר, חייל בתותחנים, אחר המתרחש בנפשו של דור בני העשרים פלוס. ניב, לאחר סיום שירותו, שחלק ממנו בלבנון, עוד לפני מלחמת לבנון '82, עומד לפני השאלה אם להמשיך לצעוד במה שנראה לעיניו כטור של נמלים, חיי רעיון, חלקם כבר מתים, חברתו אורית, הוריו, או — לפרוש נמלה בודדת מן הטור, לרדת מן הארץ, ולחיות כאוות-נפשו בעולם חדש ואחר.

הספר כתוב במשטחים שונים. מישטח אחד הוא פרשת שירותו הצבאי של איל, יחסיו עם חברתו אורית, לבטיו והתפקיד, הצנוע יחסית, שהוא ממלא ביחידתו ובחיי הסובבים אותו בכלל. מישטח שני הוא חיי רעיו ליחידה, המארים מוויזות שונות, באים מרובדי-אוכלוסייה שונים, מסוגי עבר שונים, ויחד יוצרים חתך, או פסיפס של המירקס האנושי הצה"לי של הצבא הסדיר, על ההווי הנוצר בו, יחסי אנוש, בעיות חברתיות, עדתיות, וכדומה. מישטח שלישי ברומאן נוגע בעבר רחוק, עבר אביו של איל, שנמלט כנער, בשואה, וסבב ביערות ונלחם על נפשו עד שהצליח להגיע לארץ-ישראל, וגם בה כמעט וגווע בקרב על לטרון. כל מה שעבר על האב משמש מעין התרסה או אזהרה מובלעת כלפי הבן, הסבור שניתן לברוח מן ההיסטוריה היהודית (לקח השואה) והישראלית החדשה (מחיר הציונות), אל החיים בוואקום, במקום שהוא שום-מקום, חברתו אורית, בת מושב ברור, משמשת מעין קוטב-שכנגד, שורשי המשפיע לבסוף על איל שלא לעזוב את הארץ.

אתה הביקורות הקצרות שנתפרסמו על הספר ציינה את מיעוט הארטיקה שבחיי הצעירים המסופרים בו. מבקר ספרותי אחר

קשה להיות עורך

חילופי-מכתבים בין ישראל כהן ובין ש"י עגנון ודוד בן-גוריון; הקדמות: ישראל כהן; עריכה: נורית גוברין; הערות: חיה הופמן; עקד; תשמ"ה; 1985; 207 עמ'.

חליפת מכתבים של העורך, המסאי והמבקר ישראל כהן, שזה לא מכבר מלאו לו שמונים שנה, עם שני אישים כה שונים במהותם: ש"י עגנון ודוד בן-גוריון, מעלה מחשבות נוגות במקצת לגבי עבודתו הסיופית של עורך כתבי-עבר, וישראל כהן נשא במשך שלושים ושש שנים כמלאכת עריכתו של "הפועל הצעיר", בטאונה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל, שלא היה בטאון מפלגתי במובן הצר, האירגוני, אלא כמה לדברי ספרות, הגות ופובליציסטיקה בת-זמנה.

למקרא הספר, שנדפס בפורמאט מהודר ובהדרה מדעית לעילא ולעילא, עולה בכל זאת קו משותף ביחסי של ישראל כהן עם שני אישים אלו: ההפצרה, וההליכה כמו על חבל דק במגעיו עימם, זהיר-זהיר, כעורך, עם "פרימאדונות" שכמותם, כל אחד בתחומו. מתשובותיו של עגנון שומעים את קולו המתנפק-קמעא, הצנוע-היר ומכיר בערך עצמו, אשר אף אם אמנם, לפי העולה מהכתוב, שלח לבסוף דברים משלו לפרסום ב"הפועל הצעיר", הנה עיקר חינו דווקא במכתבי-הסירוב:

"יקירי מר כהן, מכתבך הגיעני ואם לא עניתי לך הרי זה משום שאנשים שכמותנו צריכים להשאין איש לרעהו שותף הוא הן ולא הוא לאו, שאם לא כן אין סוף להכפלת הדברים. מכל מקום רוצה אני לבאר לך את מצבי. זקן וחולה אני וימי יוצאים עלי בטרדות שאין כוח אפילו לאדם

דוד בן-גוריון

ש"י עגנון

בריא לעמוד בהן. מקרוב ומרחוק פונים אלי בדברים שאין בידי לעשותם ואף לא לענות אפילו על מקצתם. מזכירים וכתבניות אין לי. הכל עושה אני בכוחי שתושש והולך מיום ליום. יותר משניים שלושה מכתבים ליום איני מספיק לכתוב ופעמים יוצאים הימים מתוך מחשבות (לעניין המכתבים) שאינן מביאות לידי מעשה, רק מעעכבות את עבודתי. זה יותר מעשרה ימים אני יושב וכותב מכתבי תשובה לרבנים לסופרים למורים לתלמי-דים לקרובים וקרובי קרובים, למחברים

הופיע

סרגי יסנין

יודויו של חוליגן ושירים אחרים.

מרוסית: יעקב בסר

צייר: עודד פיינגרש

באמצעות מערכת "עתון 77" הנחה!

3,040 שקלים במקום 4,080 שקלים

שלח המחאה ותקבל ספר הביתה

ספרי עתון 77

"קובץ זה הוא תרומה תשתיתית למדף השירה המתורגמת שלנו" אורי סלע, "דיעות אחרונות".

"תרגום מופתי..." בני ציפר, "הארץ".

יד ענוגה

וירגיניה וולף: שלוש גיניאות; מאנגלית: אהרן אמיר; הוצאת שוקן; ירושלים ותל-אביב; 1985

תמונת וירגיניה וולף בעלומיה על רקע עטיפת פסטל תכלכל "נשי" מאד. מפונק, מעוטר קרקוים וקישוטים בסגנון בו ראה אור הספר "חדר משלך". לחיזוק הקשר בין שני ספרי המסות של אותה יוצרת נכתב כך על גב העטיפה: "בשלוש גיניאות כמו ב'חדר משלך'... וכו' וכו'. האינפורמציה הזו מטעה. "חדר משלך", שכתבתו על-ידי וירגיניה וולף קדמה ל"שלוש גיניאות". הוא ספר מופת בכמה וכמה תחומים.

וירגיניה וולף וליאונרד וולף

במסותיו ישנן הבחנות ממוקדות וחודרות על קיפוחה התרבותי של האשה האנגליה במהלך ההיסטוריה האנגלית. נוסף על האינפורמציה הנפרשת, ישנו בספר סגנונה הנאצל של וירגיניה וולף, המקרין אור אף יותר מהכתבים המשכנעים. הספר (ההוא!) מעלה בבחיורה, שאינה תלויה ברגע היסטורי קונקרטי, מדוע כדי להיות אמן, גם אשה זקוקה למעמד עצמאי, לחדר משלה ולכסף משלה. אי אפשר לשכוח, דרך משל, את הפיתוח הנהדר על "אחותו של שיקספיר". ב'חדר משלך' מעלה וירגיניה וולף את הפואטיקה שלה, את דרכי כתיבתה, את אופן קליטת המציאות באורח סלקטיבי ומיוחד — אגב תיאור "הר-הוריה" בנושאים פמיניסטיים. פנינים כאלה אינם בספר הנוהן כאן, ב"שלוש גיניאות". זהו ספר המתאר את הבורות בה נתפסו הנשים כנחותות גם בתוך מעמדן העליון — גם בחיותן בה, אם ואחות של שכבות-על בחברה. אבל הספר הווכחני הזה לוקה בהרבה פרטים, שעניינם נשכח וטפל היום. הוא מסורבל ואין עניין לסיים את הקריאה בו, ישנה אפשרות להטיל ספק בצורך לתרגמו ולהוציאו לאור, פרט לצורך המנצל זיקה לנושאים שבאופנה, כדי להעניק למישהו, לא לקורא או לקורא, חדר נוסף משלו, וכסף נוסף משלו.

ב"שלוש גיניאות" (רק הכותרת האנגלית עוזרת להבין, מראש, שהמדובר בשלוש פעמים המטבע האנגלי "גיני"). לפני קריאת המקור האנגלי חשבתי, לתומי, כי בעזרת דמוינה המופלג של וירגיניה וולף (הן היא יצרה את "אורלנדו") — דמות נשית-גברית רבת דמיון ותהפוכות) אפליג שלוש פעמים לעבר גיניאה הבריטית.

בספר זה מעלה הסופרת את קיפוחה של בת המעמד העליון הבריטי, והיא מציעה, באירוניה כמובן, להיפטר מחובותיה המוסריים כלפי הגבר בתרומה של "גיני", שלוש פעמים. הגבר בן המעמדות העליונים, אכן זוכה ליתרונות בחייתו שליט. הוא שמש כעל הטקסים המזוירים של החברה והקליה, והוא צובר כוח שלטון. אחותו, בתו ואמו — אינן יכולות לזכות בהנאות ובעוצמה לה זוכה הגבר. כל נושא הקיפוח — כאן — מצוי בתוך המעמדות העליונים פנימה. הניסוח איננו משתמש בטרימינולוגיה חברתית,

המגדירה מעמדות, אלא מדבר על חוסר שוויון הזכויות לאשה "בת משכילים". כך, לדירי, הזוזיות של מקפחים ומקפחים (מקופחות) יוצאים איזוטריים ונלעגים קמעא. כאילו העילית הבריטית עושה את חשבונה בינה לבין עצמה. כדאי להעיר כי וירגיניה וולף פותרת בספריה, ביוצעת ובהכרה גם בעייה זו, וכל היצירות שאני מעלה ברגע זה על דעתי, כוללות דמויות ממעמדות מקופחים, על אף שהנושא איננו יחסי; חברתיים-סוציאליים. גם ב"פלאש" גם ב"אל המגדלור", גם ב"גב-דלאוו" — שומרת וירגיניה וולף על עולם אנושי מורכב, הכולל גישות למקופחי החברה.

הספר מוגבל, אכן, הבינוני טוב יותר את עולמן המוגבל עד דיכאון של גיבורותיה של ג'ין אוסטין, שאין להן מה לעשות אלא לרקום רקמות-תחרה לרהיטי הבית הגדול, ולרקום תככים חברתיים קטנוניים בפרו בניצה שלהן. נכון, הבינות, את דחיקת שכלה ומחשבתה של הבת, האם והאחות ממורשת התרבות, מקריאה מעמיקה במקורות, בתנ"ך, בתלמוד ובמפרשים. המצב המוכר של פתיחת "חדר" ללימודי כנים בלבד, איננו מחלה יהודית "גטואית", אלא מחלת תרבות אירופה "הפתוחה" כולה, אלא שבכל אלה אינם אלא הרהורים קלים בעקבות ההתבוננויות שבספר, מעין קריאה קטעים לא מעניינים, בה אתה מפצה את עצמך על-ידי הרהורים בעקבות הכתוב.

אני כותבת רצוניה זו מתוך כעס, מוסיים. אני מבחינה שאינני אוהדת את החומרים שבספר. בולט בעיני הניגוד בין תפיסת הסופרת, המתייחסת למלחמה המאיימת בשנת 1938 (שנת כתיבת הספר) כ"עוד מלחמת גברים", לבין המציאות ההיסטורית, שהעמידה ב-1938 את היווצרות הפאשיזם הגרמני כנושא המרכזי של מחצית המאה העשרים, והרבה מעבר לכך. הטענות נגד הקיפוח ונגד הגזענות השוביניסטית "הגברית" אינן קושרות קשר עמוק בנושא הגזענות הפאשיסטית. הדילמה של אי ראיית הנוול היא דילמה ממשית: אכן, מה צריך לעשות מיעוט חלש ומקופח כאשר הוא נקרא לשתף פעולה עם מקפחו נגד אויב משותף? הנושא המרתק הזה מוכר לנו הן מתולדות היישוב בארץ-ישראל, והן מתולדות עמים אחרים, שקופחו על-ידי האימפריה הבריטית, וחיפשו שיתוף פעולה עם אויבי האימפריה, או התייחסו באדישות וכאי הבנה לפאשיזם.

בספר "שלוש גיניאות", בולט עד כמה יכולים יוצרים, גם מעניינים, ללקות באי הבנה של הסיטואציה ההיסטורית הקוני קרטית, האם, קיפוחה של בת-טובים איננו נשמע פארודי בהקשר הקונקרטי של 1938? יד ענוגה היתה לה לספרות בת האימפריה הבריטית, אני נזכרת בעזרה פאונד ובייטס המהולל שהיתה להם אהדה לפאשיזם. יד ענוגה היתה לה, לספרות המסתייגת בדרכים מכובות כוירגיניה וולף, המסתייגת מן הגוף הכובש, הלא נעים, של האימפריה "שלה".

יאיורה גנוסר

על מרד שאינו מרד

אליעזר גלבווע: מרד בחינוך; הוצ' קרת; 1985; 115 עמ'.

אתגר מעניין בחר אליעזר גלבווע בספרו "מרד בחינוך ואשלייתו". מקובל לחשוב, כי הוגי דעות רבים תרמו רבות לקידומה של המחשבה והעשייה החינוכית. הוגים אלה מוצגים, בדרך כלל, כמורדים. על כמה

מהם אף ידוע, שהתנגשו ממש עם הממסד בארצם, ושלמו על כך: אם במוות (סוקרטס), אם בגלות (ז'ד. רוסו), אם באובדן מישרה (ב. ראסל), אם בחרם (א.ס. ניל), ואם בביקורת חריפה (ג' דיואי). הנה, כפועל, מתגלים בקיעים ונחשפים קשיים רבים במימוש רעיונותיהם המתקדמים במערכת החינוכית.

אליעזר גלבווע מבקש להראות בספרו, כי בקיעים אלו נובעים בפגם יסודי ואימננטי, המצוי למעשה בהנחות היסוד התיאורטיות של המישנות הפרוגרסיביות והראדיקאליות. הפגם נערץ, לדעתו, בפער שבין ניסוח התיאורטיות ובין פיתוח ההליכים החינוכיים ההולמים אותן. בסופו של דבר, יגיע אליעזר גלבווע למסקנה, כי כל אותם הוגים, שנחשבים כמורדים, הגיעו להשלמה עם הממסד החברתי, וזאת ברמת הפתרון המוצע על ידם. לפיכך המרד שלהם איננו מרד.

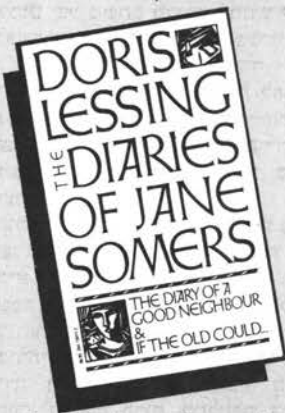
כדי להוכיח את דבריו בונה אליעזר גלבווע את ספרו בארבעה מעגלי התייחסות מתרחבים, כאשר כל מעגל מכיל בתוכו את הקודמים לו. בנייה זו מקלה על הקורא

הספר הלוטזי

ספר מפתיע של דוריס לסינג

Doris Lessing : The diaries of Jane Somers; Random house N.Y.; 1984; 502 p.

"יומנה של ג'ין סומרס", ספרה החדש של דוריס לסינג, מפתיע מכמה וכמה בחינות. ראשית, היא ניסתה לפרסם אותו בשם בדוי, וכך נשאלה את כתבי-היד למו"לים אשר הכירה. זה מנהג שפתח בו, כידוע, "אמיל אז'אר", הלא הוא רומיין גארי, והוא נובע, מצד אחד, מן הסקרנות של הסופר, מה יאמרו על כתבי-יד שלו כשאין הוא חוסה בצל של שמו — ומאידך, מן הצורך לכתוב פתאום בסגנון חדש.

באשר ליחסם של המו"לים, ציפו לדוריס לסינג ההפתעות הרגילות. היו שדחו את כתבי-היד, היו שהעריכו אותן, והיו ש"הירחו" מי העומד אחריו. אבל אותנו מעניין יותר הצד השני — הצורך בסגנון חדש, בנקודת ראות חדשה, ואכן, יש כוונת היא תבלט בכי טוב אם נציג את "יומן" מול יצירה קודמת של דוריס לסינג, "מחברות זוהב".

אני אוהבת מאד לקרוא את דוריס לסינג — אך את "מחברות זוהב" אהבתי פחות מכל היצירות שלה. הוא נראה לי ארוך, ההפרדה למדורים השונים נראתה לי מאולצת, והנטו אשר נשאר לי מאותו ספר היה פחות בהרבה מן הפרוטו של קריאתו. את "יומנה של ג'ין", לעומת זאת, קראתי ברתוק, אפי כי גם הוא מתארך פה ושם. ג'ין — לפי בקשתה קוראים לה Janna — היא דמות שונה באופן קוטבי מזו המצטיירת מן הספרים הקודמים — דוריס לסינג הנאבקת בגזענות של דרום-אפריקה, המצטרפת

בתפיסת שיטת התבוננותו של המחבר. הוא מתחיל במעגל המתייחס לאדם כיחיד, ודן בארבעה דגמי יסוד שלו: האדם הטבעי, האדם התבוני, האדם הריגוזי והאדם החברתי. כל הראדיקאלים — רוסו, דיואי, ראסל, ניל וויטהד ואחרים, עם כל השוני שביניהם, בסופו של דבר, לדעת אליעזר גלבווע, לא שללו את החברה ומסגרותיה, ולא העמידוה כמפריעה להתפתחות הפרט, וזאת בכל ארבעת דגמי היסוד. אלא שהאמת היא, שקורא שאיננו מצוי בדבריהם של הוגי דעות אלו יתקשה לרדת לסוף דעתו של אליעזר גלבווע. ההסברים הניתנים על-ידיו מסובכים, המשפטים ארוכים, ומרוב עצים נסתר היער. לקורא, המצוי לעומת-זאת בכתבי ההוגים הנזכרים נראה שהכותב מאלץ במידה רבה את הגותם להתאים לשיטתו. במעגל השני מתייחס גלבווע לסביבה החברתית הקרובה כמסגרת חינוכית. מביא את השפעת הסוציולוגיה והאתרופולוגיה על טשטוש הפער שבין היחיד והחברה. הסוציולוגיה תופסת את האדם כמתפקד במסגרת חברתית קבועה בעלת זכות קיום

למפלגה הקומוניסטית של אנגליה, הלא חמת לשחרור האשה. ג'אנה היא אשה נאה, כמעט בת חמישים. היא חיה לבדה, אחר שנתאלמנה מבעלה וילדים אין לה. היא אשה מצליחה, כותבת רומאנים, שותפה לעריכת עתון-נשים "לילית". היא מקדישה מאמצים בלתי נלאים להופעתה החיצונית, לסגנון בגדיה, לאיכות הלכנים שלה. דירתה נאה ומטופחת, והיא מבלה שעות באמרתה המטובלת בסבון ריחני.

האם זה, אם כן, סיפור של אשה מצליחה, נטועה היטב בחיי יום יום? הן, לא. זה ספר על הדברים החשובים בחיים, על בדידות ועל זיקה, על סקס ועל אהבה, על השתתפות בסבל ועל חמלה. והוא נכתב לאחר שמוצו האידיאולוגיות, הסיסמאות והתיאוריות, הוא נכתב מנקודת ראות של אדם העומד במשכצת א', משכצת חיי היחיד, ומתוכה הוא קושר קשרים, עמוקים ומחייבים, עם אלה אשר פולשים לחייו, לרצונו ושלא לרצונו.

חלק לא קטן מן הספר מוקדש ללידות מוזרה לאשה זקנה מאד, וזעמת ומרת-נפש, המנסה בשארית כוחה לשמור על עולמה האישי, על דירתה הקטנה והמוזנחת, ובלבד לא להיבלע באחד ממסודות הסיעוד. ג'אנה, היפה והמטופחת, דואגת לצריכה, רוחצת אותה בסיאובה. מדוע? קשה לומר. זיק המרי בעיניים הכחולות, בפנים מקומטות של מכשפה, כבש אזלי את לבה. היא מבלה אתה שעות רבות, ובשובה זורקת לכביסה את כל בגדיה וצוללת באמבטיה שלה. גם אחרים מנצלים את טוב לבה, וקשה שבכולם היא בת-אחות המשתכנת אצלה, נערה מסכנה ומופרעת, וג'אנה אינה מצליחה לעזור לה.

מתוך פגישה רחוב, נכנסת האהבה לספר, הידירות, המחוייבות והאהבה, הם כולם נאבקים על זמנה של ג'אנה, והיא מנסה לתמרן בתוך כולם. זה סיפור אהבה יפה, כוגר, מעמיק — אך כדרך החיים אין לו סיכוי להתממש. הפתעה נוספת, קטנה, מצפה לקורא בעמוד האחרון של הספר. הנה תמו הסערות, הנשים הזקנות החלו לעולמן. האיש הנאהב חזר למסגרת החיים שהוא לכוד בה. בת-אחות הבעייתית, שהרסה לג'אנה את החיים ואת הדירה, עוברת למקום אחר. מה נשאר לה, לג'אנה? הריקנות? היאוש? לא בדיוק כך. כשהיא מנקה ומשפצת את דירתה היא יודעת, בלבה פנימה, כי לאט לאט ובחשאי ישובו ויתורו לחייה, ההנאות הקטנות, הרבות מספור, והתנאים חומים הרבים של בדידותי.

רות לבנית

עצמאי, והאנתרופולוגיה מצביעה על הסתגלות היחיד לנורמות תרבותיות ומוסריות וקבלתן על-ידו בכחירת תורם ונתרם.

גם במעגל השלישי, שעניינו החברה הממוסדת והחינוך, מעגל שבו הדרישה לאינדיבידואליות מתפרשת כמדר לכאורה, גם כאן, לדעת אליעזר גלבוץ, אין מעוררים הגוי הדעות השונים אנארכיה או מדר נגד נטיות חברתיות וממסדיות כפופות.

רק במעגל הרביעי, שעניינו ההשקפה המדינית והחינוך, ובפרק המוצמד לו — חינוך מדיני, יוצא "המרצע" האידיאולוגי של אליעזר גלבוץ על השק. בחלק זה, שהוא גם הטיובים והבהרים בספר, מוכיח אליעזר גלבוץ כדרכו, באמצעות סקירת דעותיהם של הוגים שונים, שהמדינה היא הכרח, ושעל החינוך להכין את הפרט להגנה על זכויותיו מצד אחד ולקבלת כפיפותו למדינה הרוגת לקיומו הפיזי ולשלמתו קניינו מצד שני.

לאחר הקריאה בחלק זה של הספר תופס הקורא את המגמתיות, העוברת כחוט השני בכולו. הנתק אותו וראה אליעזר גלבוץ בין הקונספציות החינוכיות המנומקות והתובן עות שינוי, ובין רמת הביצוע של התהליך החינוכי, דהיינו, תרומם הקונספציה לדרך חינוכית מעשית שתכיל את השינוי, כמו כן ההכרה שלו, כי "המרד החינוכי במאה העשרים ערף את ראש עצמו (עמ' 16). ובעצם, כשמו של הספר, כל המרד בחינוך הינו אשליה — כל זה לא בא אלא להראות כי "הטפה חד-משמעית" להגנה על זכותו של הפרט, למימוש המלא, ולעיתים על חשבון החברה, נותרת במציאות ללא היוון חוזר והמרד של המורדים בעצם איננו מרד. קורא החושף מגמתיות זו, מרגיש, כי היא מונחת ע"י השקפה קונפורמיסטית שזיהויה אינו רלוונטי לדיון כאן.

מי שבכל זאת מעמיד את האדם במרכז ודוגל בהשמעת זכויותיו הלגיטימיות להתקיים כפרט חפשי; ובמעגל החינוכי מעמיד את הילד וצרכיו במרכז השיעור — ימשיך בכל-אחד לראות את הוגי הדעות הפרוגרסיביים והראדיקאליים כמורדים, ולתלות את אי-מימוש משנתם בפועל בקשיים ביצועיים, המוערמים על-ידי הממסד הנפגע, וזאת על-אף הוכחותיו הנמרצות של אליעזר גלבוץ בספרו זה. יחד עם זאת, גם מי שסגנונו של אליעזר גלבוץ לא ימצא חן בעיניו, וגם מי שלא יסכים למגמתיות הנשקפת מספרו יעריך, ללא ספק, את מקורות האתגר המעניין שהוצב בו, את הידע הרב המובע דרכו ואת הדרך המובנית בה אורגן ידע זה בפרקים השונים.

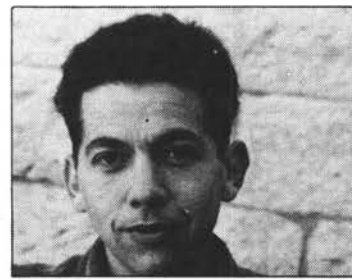
יפה בנימיני

אבן ירושלמית, ורודה בין יורה ומלקוש

ט. כרמי: אחת היא לי; ספרית פועלים; 1985; עמ' 43.

שירי קובץ זה נקלטים בי כביטוי לאהבה מודעת לגבולות שמציבים החיים ולגבולות עצמה: הקדחת — גם אם היא קיימת ומוכרת, לא כורה בור, אלא מפנה מקום לאיכויות שהות ("מה שסמוי, מאחורי ענן, מה שאינו נשאל גם בעיניים/ יבא ברכה אל ההולכים לאה..."). רצון התודעות ולסגור הווי — הופך להתענגות מסוגנת על נבצרותה רבת הפנים, המתירה שפע של מקום ל... משחק שבין צורה לתוכן, שבין הגלוי לסמוי והרצוני למשעשע, ללא הבזקים

מסנוורים, אלא בטעמים שבהליכה לקראת חושך, שבה עדיין ניתן "לפקות זה לזה ריבוא עיניים".
ה'את' בשירי ספר זה היא הווייה שבין אהובה כשרודם לבין הווייה נפשית מיתית בעלת גוון ארכיטיפלי. אפשר שבהתנסות זאת, המיטלטלת בין הקרוב לרחוק, בין הממשי לערטילאי, בין הקיים למתעמע, נערץ גם אלמנט המשחק הלשוני המלוטש מסוגנן, כבא, להכריע בין הקצוות הכרעה כראש ובראשונה אמנותית, בכחינת תשחקנה-המילים-לפנינו. לעיתים לובש המשחק משהו מרוחה של סוניטה שקספירית ("דיקדוקים"); יש והמשחק הספרותי משקף ומגלם את המציאות הפנימית המטלטלת את ההווייה בין חושי הגוף לעיני הנפש, שטח הפתוח לגעגועים (שטח שבין השיר "דיבוק צא" לבין השיר "על הששית, מזמור"). הקורא בשירים קולט בעת ובעונה אחת את קרבת האשה החיה, כקרבת חמדה חיה, וגם את מרחקה.

ט. כרמי

קרבת התפוגגותה אל מכמני הויכוח ונוכחותה ככפיפה אחת עם הוויית האחרות ה"נשית" שבה, אותה "אחרות" אני-ברסלית וארכיטיפלית, בלשון "גשם אם אבוא בך/ לא אבוא בסודך" ("מכתב: בין דימדומים ללילה"), ובמקום אחר, לשון הטלטלה שבין שני קצוות אלה:
את כל כך קרובה לי/ שעלי להרחיק את עדותי/ לא קל לגלות/ את המרחק המודר/ שבין בשר לאחוז לזרות/ בין קול ענות לאלם/ בין כלייכול לרפיון. (מכתב: דימדומים).

אלמנט של משחק מסוגנן מודע לעצמו ולאפשרויותיו מכרע בכמה משירי קובץ זה את יסוד הווידי, התהיה, ושפת הייסורים הכרוכה בהתודעות לאמיתות נפש דיאלקטיות, שבפי כרמי התנסחה בעבר בפסוקי שיר כמו "אך התודה אינה מרפה ממני/ על כל גבעה רמה, במעבה היער."

בקובץ הנדון לא הסכל החשוף של מכאוב השניות, אף לא טלטלה המבקשת תיקון לקרע בהתנסות ובתמונה, אלא — אהבה כשפה ולימוד, לאחר שהכרת במגבלותיה. יש ואת הקרע יורש פיוס, לעיתים אפילו מבודד-משהו ("דיקדוקים", "שיר לתל-מידה חכמה"). דומה שהציר הנשואי בקובץ זה אינו הרוח, הטלטלה, התנועה — כי אם כפל הצלילית הערטילאית שמטילה חרצית בורדה כאשר היתה בה הפריחה, ושתעלומתה — בעצם קיומה הפלאי, וכיוון שכן, משחקי-אהבה הם אשר יסכנו לה, על הגבול הרק שבין המשתעשע-לרצוני, המסוגנן-לחומק-מניסוח: שאהבה נפשי אוהבת/ דיוק וקנה מידה/ לכן אני מושיט לה בקנה/ את הדממה שלי /מראש ועד קף רגל ועד כלות."

ואולם בצד המשחק המסוגנן בנושא, מופיעים גם פסוקי שירה שבהם דובר קול אחר, שבהם טעונה הלשון כמלוא אפשרויותיה הצליליות, הסמנטיות, המט-פוריות, ואם אלמנט המשחק עשוי לשקף במידה מסוימת כמעין שליטה-במצב-על-די-משחק-העדר-שליטה-במצב, אחר כי תכלית הוא הקול המדובב את נפש האדם הנרקס שבערפל, את הפחד, המבוכה והכאב נוכח מצוקת האיבר החסר, נוכח כבדת קיום תאב חיים, הנתון-כלוא בתבנית

יופי מרהיב: הערפל אפף את האגם, / נרקס בהה כבהלה: / איך ישמע את קולו ללא שפתיו? / איך יאהב את מצחו ללא עיניו? ("הסתר פנים").

הקובץ פותח בתמונת החתול השחור הנוכח בפה, כתמונה המבטאת את המודעות להתניה הנפשית העכשווית עד מאוד, הפוסט רומנטית, ואפילו אולי פוסט אקזיסטנציאליסטית, כמעין דגם זוטא של ניאוריאליזם חדש, מפוכח: חיה שחורה חמקנית, סימנו של "מזל רע", הנבירה בפח הובל, הניחוש שהיא עשויה לחצות במפתיע את דרכך, מודעות האיני השר לנוכחותה המתנה שבעכשיו ("אילו ראיתי אותך אמתל/ לא הייתי אומר לעצמי כך: / חתול שחור נוכח בפה) — וזאת בשיר הנקרא "פתיחה", ומשום כך נקלט גם כמעין מסגרת התייחסות לאותו עולם אהבה, ולגורלו, לאיום התלוי תדיר מעליו ולגורלו, בתוקף איום זה. בניגוד למורשת הרומנטית, בלעדיותה החד פעמית של האהובה מזוהה אכן גם כאחיות עינים בעלת תקפות של אחיות עינים מודעת. לאוהב שבכאן "אין בכלל כפות מאזנים" זולת הפיכתה של אחיות עינים זאת לנכס מנכס אוהב שבאמתחתו. ואולם לא רק לגיטימציה למצב של "אחיות עינים

מבורכת" עולה מכך, אלא יתרון הערך: "כך קל יותר, על דרך השלילה/ לא יום ולא לילה:" דהיינו העדר האחיות הוא שנעשה למאוזן, התעותע — לנתיב, המשולל זהות — ל"דבר". אסופת אחת היא לי שרה על פריחה שבצל שקיעה ("חישוב הקץ"). פריחה על קו הקץ שבכזאת היא מידה לעצמה. והיא אף מוסיפה ובודקת עצמה נוכח שרירי המורשת הרומנטית, שאליה היא מתייחסת עד דרך דרמטיזציה אירונית משועשעת.

"הכרייה הטבעית" של האהוב כאדם-מבוגר, לשרוד עם מה שיש: אהבה ככוח, מתעמע. מנכר ומקרב חליפות, מאויים חסום ופגום, רדוף רציה ופצוע כיסופים — אך גם — כמדוע למיגבלותיו אלה — רחוק מעבר לנוכחותו הנורמטיבית של גבעה-רמה ומעבה-יער.

יש וגרעין זה של "יש", כנוכחות האשה האהובה וההימשכות אליה, זוכה לביטוי מטפורי, תוך מיצוי הרובד הלשוני כמלאו, כמו בשיר "דומם", שבו הציור והאמירה המסכמת מתלכדים לשכבה רבת רבדים ומשמעויות, כשבפישט התמונה (אשה אהובה, 'תפאורת' המטבח) נשזר דרש המשמעויות המטפוריות, שמשקלן מכריע: החישוק האפל (גלגל מקף, חוסם, ובעת בעונה אחת מבטא גם רצון חיים ליבידיונלי, ומעלה גם את זכר "חשקים" שבשירת החול העברית ביה"ב); וצל מסננת, עם הסככה הכסופה — כסככי דברים שמשתננים "פנימה", אך גם שככה כמירקם, וזכר לראש כסוף-השיכה שיש בו כסף וכיסופים, עם משחק המילים הפשוט-ומרגש: "אין צל של ספק", כאשר תמונת צל המסננת הכסופה על פני האריחים הלבנים הוא הוודאות כשם שהוא הוא, על דרך ההשלכה, גם כמעין תבניתו המעוגלת של מהות הספק. זכות הדיבור בשירי קובץ זה היא — במישורים שונים — לפלא שמקפץ התעותע, לחסד שבנס המיפגש והאוקן שהכל בסביבתו הטבעית כמו נועד לטרפרו ולשימו לאל, אך לא בדמות העלילה הרומנטית (בתבנית עולם דרוף סננות, הטומן מכשולים בפני האוהבים הירושלמים) אלא כאותה מציאות חברתית ונפשית שאבחריה המאיימים כרויים מאימת הקץ הביולוגית והאקזיס-טנציאלית, מן הכוב והשיממון, מן הסתמיות המכלה, מן התעיה והמירמה, ואף על פי כן: אולי אמרתי לך מראש:

לאט, / כל האדם כוזב ומחויך, / קורן, מבזיק, וזרה חול בעינים, / אבק פורה, חרס וענן, / ראי עיף של אור ואפלה; / אבל את האמנת רק בעיני. ("על הששית, מזמור").

ובשיר אחר — "רישום" — קביעת מקומו של האני' השר במערכת הסכנה חדשה: מגורים נפשיים "בית רעוע, קצת מט לנפול", המכיל בדמות זאת גם התגלות של הקיים, בכחינת מה-שיש, במתכותו ההכרחית אולי, ומשוכצים בו אלמנטים של ויפי מקסים, שכתבנית תמונתית מגלם שייכות, שורשים והסכנה עם אותו מקדש-מעט גם אם פראדוקסלי, המזומן לאדם בתוקף כורח חילופי העונות ובלשון ברכת: "הנכסים שלנו הולכים ומתרבים, / עכשיו נוסף גם המבנה הזה: / אמנם רעוע, קצת מט לנפול/ אבל מאבן ירושלמית, / ורודה בין יורה למלקוש."

אתה היא לי הוא קובץ הנקלט כדובר בשתי שפות פואטיות: לצד שירת וידי עם אמירה אישית מאד, בין אם "שירה" ("אחת היא לי") ובין אם מטפורית ("דומם"), שירים שבהם מכריע אלמנט המשחק המסוגנן, המציית לחוקי ארס ופואטיקה אחרת. בשירים אחרים ("חזות", "גזר דין", "בוה הרגע", "הצלבה") באה לשון השלמה מפויסת, בטון של דיבור ישיר, המבקש לתת "סימנים קטנים" בגזע שלרגליו מרשרשים המוני עלים, וחזות העולם מתנסחת לה כסימנו של חסד שבתוכנו, המשנה לימים את מערכת הצופנים שלו: הו, איזו שלהבת קורנת!

רשפיה בידיהם הלוחכות, גחליזיו בעיניהם הקודחות! לאחר-מכן, במשך שנים, יבקעו מתוכם פצפוצים משגים כמו של מתכת מצטננת.

דינה קטן בן-ציון

ואין אלה הדברים באמת

עודד פלד: 15 סונטות גשם מטורפות; עקד; 1983.

בניגוד לאסופת שיריו הקודמים של עודד פלד, לפחות בניגוד למרבית שיריו הקודמים, השואבים את חומריתם ישירות מתודעת השואה ומתגובה לתודעה זו; מעוגנים שירי האסופה הנוכחית, כתביעור תירדרישותיו של ה"אני" ב"עכשיו" ומה"עכשיו".

עודד פלד

אימי העבר ודמויות האב והאם הנושאים עמם עבר זה, מהווים תשתית בלבד, המבצבצת אמנם מפעם לפעם דרך סדקן ההווה וזוככות אותו כצבעם אולם ה"אני" והשיר מעוגנים בהווה בתביעותיו המיידיות בלבד.

הגשם, הוא אחד המוטיבים המרכזיים באסופה הנוכחית, מוטיב המבטיח הן את שירי האסופה והן את העבר וההווה לאחדות אחת, ומדגים היטב את הגישה של תשתית העבר על רקע ההווה ודרישותיו. הגשם הארץ-ישראלי שונה לחלוטין מהשלג והקר המזרח-אירופאיים. עם-זאת קיימת ביניהם קירבת המהות, לכן הגשם שכאן, במיוחד אם הוא גשם זלעפות, נאהב, וה"אני" בעל תודעת השואה קשור אליו רק "משום שאני קשוב לצעקת הקרח/ מאזין לשקשוק אופני עגלת החורף רחוקה/ ועיני פתוחי שלג זכים/ עיני הסומות" ("סונטת גשם מטורפת" מס' 3, עמ' 11).

גם ב"סונטת גשם מטורפת מספר 14" מכריח מוטיב הגשם את ה"אני" והעכשיו אל ה"אם", ה"אז" וה"שם".

גשם גשם משמים/ טיף טיף טף טיפת המים/ ואמא עוף מוזר פרש אברה מצולקת/ להחם להולכים בדרך בלבון. גשם זה מופיע בשירי הילדים התמים "גשם גשם משמים טיף טיף טף טיפת המים" כבר כשעצמו מהווה ניגוד לגשם בו הלכו אנשים, נשים וטף ביצעת המוות. אך למרבה הפלא הגשם הוא המעביר את ה"אני" לשם.

ועוד — גשם ילדים זה עומד בניגוד לשתיקה ולעלבון של ההולכים בלבון "היכן/ ששלי הנאון מהבהבים חד משמעית/ זרועה עצמות דגים". העבר כסופו של דבר גובר על ההווה. יתר-על-כן הגשם כעל תכונות ההרדמה בעל המונטוניות, הופך להיות אף הוא חלק מהזוויה ומתודעת השואה. "גשם גשם משמים/ טיף טיף טף טיפת המים/ וצבע אחד, משופם, בדרך ההולכת בלבון, מסייד בעלוה/ עץ אחר עץ." (סונטת גשם מטורפת, עמ' 37-38).

תביעותיו של ה"אני" הנובעות מעכשיו שבתשתיתו, תודעת השואה, סובכת סביב בקשת נירוואנה, מתדרגיס; ואחר מחאה רעשנית האפיינית לתרבות-נוער של שנות השבעים והשמנים. מאידך-גיסא.

אך זו גם זו סופן כישלון. וה"אני", הרף כל ניסיונותיו ממשיך לשאת את מספרה של האם כי — 68542/ מספר הקלון שנתן לה, ינעץ כפגיון בורידו פג יהודי שכמוני, מחבט כנפי עלבון בדפנות אנקובטור של אש — (סונטת גשם מטורפת מס' 5, עמ' 14).

אף את הנירוואנה המבוקשת, השלוה והתום, מצליח עודד פלד לייחס רק לדמות האב, וגם זאת כמובן, רק לאחר מותו. אלא שגם אז אין משמעה של נירוואנה זו שלווה, כ"אם מציאת הצדק. "הצדק רוף כשמים" (ואתה בגן העדן הנכסף רוף מברש מעט/ משוטט בערוגות הלוטוס/ מרחרח בעלוה הסבוכה — (סונטת גשם מטורפת, עמ' 7).

אפילו שם, בגן העדן, מטייל האב כפוף ומבויש. כלומר לא רק הבן ממשיך לשאת את העלבון, אלא גם האב לאחר מותו ממשיך לשאת את הכבשה.

אף הגשם, המהווה כפי שצינו מוטיב מכריח, הן לשירי האסופה והן לעבר ולהווה, אינו מותיר פתח נחמה: "גשם עכשיו/ גשם/ ואין אלה הדברים באמת/ אין אלה הדברים באמת" (סונטת גשם מטורפת מס' 6, עמ' 21).

בקשות המזור המוצאות את ביטויין בפנייה לדימויים מיסטיים, ולמחאה הנשענת על תרבות נוער מרדנית, הן הקובעות את מבנה השיר ואת אוצר המילים שבו.

עודד פלד אינו מבקש לצעוק, אין הוא צועק, הצעקה נשמעת ממילא, כתוצר לוראי של תיאור מציאות שבתשתיתו תודעת בעולם, ב"כאן" וב"עכשיו". מגישה זו נובע הפירוט הרב של עצמים, חפצים, תחושות ורגשות, פירוט המזכיר רשימת מלאי. כאילו יש כאחיה באלה כדי להעניק אחיה בעכשיו, בקיים, אך גם כאן מגיחה תודעת השואה הפגועה ומאירה את הדברים באורה שלה המורש למשורר בעל-כרחו.

שלוש רצבי

הופיע
רשיון האהבה חתוך
עודד פיינגרש
שירים 1984 — 1964
עם תחריט חתום וממוספר

יופי וחרדה

ספי שפר: "קו המלח"; הוצאת "אלף"; 1985.

אספת שיריה הראשונה של ספי שפר ראויה לתשומת לב בזכות הישגיה הוורדיים. ואין הכוונה להישגים של חדשנות צורנית, או תכנית. במקום ניסיון לעסוק בתכנים חדשים, או בעיצובים צורניים חדשניים, יש בשיריה של ספי שפר התאמה מפליאה בין השפה השירית והאמצעים-האמנותיים ובין החוויה או המסר העומדים, כביכול, מחוץ ומעבר לשפה. התאמה המקנה לשירים, ולאסופה בכללה, מעין "איכות שירית חדשה". מקורה של התאמה זו אינו בשיקולים אמנותיים ראציונלים, אלא היא פועל יוצא של כנות וחשיפה ללא רתיחה המוצאות את ביטוין קודם לכל באחידותו של הקובץ הנראית כאחידות מתוך ריבוי האחידות בולטת בדרך הכבדת התחושה הבסיסית ביותר, ובשל כך גם הכלל-אנושית והיחודית ביותר, כמו: כניעה מתוך התמסרות, חרדה; מודעות לכוחה של האהבה והיופי; חשש מפני מימוש האפשרויות הגלומות באלו; פחד מחול-שנו של ה"אני"; לחצה הריכוזי של הסביבה.

מקור החרדה ברוב השירים במודעות ליופי ולאפשרויות הגלומות בו. אליה מצטרפת הידיעה הכואבת של מוגבלות ה"אני". דוגמה טובה לחרדה זו, הגוררת איתה כניעה והשלמה, נמצא בשיר הפותח את האסופה, "בשנים הראשונות" (עמ' 3). כבר שם השיר מעמידנו על ההבנתה בין האז הראשוני, לבין המצב הקיומי הנוכחי המוגדר כנראה "כשנים האחרונות" עם כל הנובע מהעובדה שה"אני" חן תמיד יכח נשותיו האחרונות בלבד. אך "השנים הראשונות" הן השנים שנעורה בהן המודעות ליופי, לעוצמתו ולאפשרויות מימוש ה"אני" המצויות בו, והבאות לידי ביטוי ב"נקודה הארכימדית" או בלשונה של ספי שפר "בשנים הראשונות לעדן/ פקחתי את עפעפך כדרך שולי הצדפות/ וכמו הארה ארכימדית ידעתי בהן/ פנינה עצומה ליופי".

אך הניסיון להגשים או להשיג אהבה ויופי זה מביאים את ה"אני" למצב אקסטטי, מצב המעורר את חרדתה של החברה המהוגנת העוצרת וכוכלת אותו. ויותר מכך — חיפושיו וריצתו של ה"אני" הופכים מרדיפה אחרי ה"יופי" לרדיפה בעקבות "הצעקה", כפי שמטיבה להראות זאת ספי שפר בלשון עמוסת סמלים, המזכירה הן את הגירוש מעדן והן את האהובה מ"שיר השירים" הרודפת אחרי האהבה בעיר "עירומה/ (כי גנים עודם צומחים סביבנו) ויחפה רצתי ברחובות לאורך כל הצעקה/ כמעט. עד שמצאוני השומרים ואמרו לי: שבי. שבי."

אותה תופעה של מודעות לרגשות העדן, או בלשונה של פרויד — "לעקרונות העונג" ולרחף החזק להגשימם. ועם-זאת לצורך להיראות מעין "אדם מן הישוב", שאינו שבו ואינו נטרף על-ידי הייחודי שבו, נמצא גם בשיר היפה בעמוד 8, שאינו נושא שם, כנראה מהסיבה הפשוטה שאינו כרוך במשהו ספציפי דווקא, אלא קשור בכלל אישיותו, או עולמו של ה"אני".

"כשעה זו נשארו/ רק המלים ההכרחיות/ אני רואה איך הספק/ עושה אותן פני יאנוס:/ פני תן ופני/ אילת// יש להקים תמיכות סביב קרסולי/ יש להראות/ לא נגועה באילות/ שמטרפת בתנים, יש להיזהר/ בעצב מישורי כזה."

ברור ש"שעה זו" הינה שעה של השגה או הארה מאיזה סוג שהוא. ומכאן שכל התפל לא יכירונו מקומו. גם כאן מקומו של הספק, שהוא פיריה של התרבות, ואיתו — ההתחפשות. הצורך ב"להראות" במקום ב"להיות".

כך גם בשיר "בפעם האלף" (עמ' 6): "בפעם האלף/ אני נוקטת את דרך המדרגות הפשוטות// האור מסביבת העננים/ אינו מקבל תהודה במראה/ או בעיני האנשים האחרים." כלומר, ה"אני" חייב לעזוב את "ההתכוונות" לקפיצה "או לכל הפחות להצטרף אל צריחת השחפים" שכן "יכולתי לראות את האימות הגדולות/ קושרות זו לזו/ את מסכות השיפת הניבים/ ונרמשות ומתגחכות לדק."

ספי שפר

מחמת האימה מיותר ה"אני" על הקפיצה ואף על ההצטרפות לצעקה ובמקום זו פונה ב"פעם האלף" אל "דרך המדרגות הפשוטות", ורכו של האדם המיושב שאינו טרף ליופי לאהבה ולגלום בה בשיריה של ספי שפר.

מודעות לכניעה בשל החרדה (שמקורותיה פעם בחץ, כסביבה האנושית, ופעם במגבלותיו וחששותיו של ה"אני") מולידה את תחושת הבדידות המתעצמת פעמים רבות עד כדי ניכור ותלישות. הבדידות המעוצבת של ספי שפר אינה בדידות ערטילאית, נהפוך הוא. זו בדידות המתממשת מתוך השפה ושימושיה, ולובשת פנים מוגדרות וקונקרטיים מאד, למרות היותה מיטאפיזית ביסודה. להדגמת תכונה זו אסתפק בציטוט הבית האחרון מהשיר "שיר פנימות", המסכם את מצבו של ה"אני" המבודד, כאשר אף "אלהים עתיקים/ אינם יודעים שפתי, והם איתי כלחם שעבש/ כחמלה מונחת על העצמות." והמערב המזרח עם כל הקונוטאציות הכרוכים בהם מונמכים או עזובים. "וכל פעמונים מייחדים לי עונג משובך/ כלב יקר על מפתח-האבן, / מפתח מאזין היה מקים/ צעקה גדולה מזו/ למראה פרפל תנומות על העמק/ בבקרים המוקדמים/ של המקום הזה, אבל/ מעטפת פנימות/ נותנת עמודי חזקה בהריסות." (עמ' 46).

אמנם לו היה בידי ה"אני" "מפתח המאזין" היה מקים צעקה גדולה מזו" עכשיו בתוך חזקה בתוך ההריסות. וברור שפנים זה בא על חשבון ובמקום הצעקה, המהווה גשר אל החוץ ואל הזולת. בהתאם לתכונות אלו (ועמדתו רק על כמה מתוך מכלול רחב ומקיף במיוחד), מעצבת ספי שפר את שפתה השירית. יותר משהיא צועקת או נותנת ביטוי לצעקה היא נותנת ביטוי לבלימתה ולתחושת הבלימה. הצעקה שנבלמה מהלכת בין השורות, ובין הציורים שמעצבת שפר ומוסיפה בנוכח חותה המתמדת לאחידותה של האסופה. לדוגמה בשיר "מוקדם כבר את הסדינים" (עמ' 22) מבטאת שפר בלשון נקיה מפאתוס, חוייה של סוף, של הגירה ואולי פשוט של סיומה של אהבה. אולם אוצר המלים בו היא משתמשת הוא כזה של אחרי השואה, בצרוף של שפה נקייה מפאתוס מצד אחד ואוצר מילים כמו "לחלל על פתחי חדרות תיל מלובן" או "מכוננית רפאים נזרמת בין המדרכות" שעולים בה "קוצים בגודל ראש אדם" מצד שני, יוצר תחושת חרדה המקבלת מעין "איכות שירית" חדשה (למרות אי החדשנות המכנית או התכנית שנוכרה).

כאלה הם גם שני השירים המופיעים תחת השם "די האור" (עמוד 31) בהם אין הכחשת אלוהות לשמה, אלא תחושת

העדרו של האלוהים, העדר המלמד על מציאות שאינה רלוואנטית לקיומיותו של ה"אני" הזמן והקיום חסרי המוחלטות הופכים ל"בינתיים" בלבד: "בינתיים אנו עוברים זה לזה/ מצויירים את קדמת גופנו, / תמיד זה לזה כמצרים עתיקים// ובערפנו מצווחת חשיכה במלוואה."

אם לסכם — בספרה הראשון של ספי שפר קיימים הישגים מהותיים המלמדים על הקשר הניצחי שבין האמת האנושית הבסיסית לבין השפה המעצבת אמת זו

סיפורת

כתיבה והארה

אלישע פורת: השגחה פרטית; הוצ' ספרית פועלים; 1985; עמ' 7

מתוך שבעת הסיפורים שבאסופה — "השגחה פרטית", רק שני סיפורים "סיפורי הראשון" החותם את האסופה — למען "ארס פואטיקה" של אלישע פורת, ו"צלקת גאוה" עוסקים בחיים שמחוץ למסגרת הצבאית. שאר הסיפורים מתרחשים או במסגרת שירות המילואים של המספר ("השגחה פרטית", "יום טוב שני" ו"משפט צדק") או במסגרת שירותו הסדיר ("מסיבת סיום" ו"ערב ריקודים"). ודווקא שני סיפורים, שאינם מתרחשים בצבא הם הנותנים בידינו את המפתח להבנת האסופה.

ב"צלקת גאוה" וגם ב"סיפורי הראשון" אנו פוגשים במערכת היחסים האמביוו-לנטית שבין המספר לאביו. ועומדים מול חווית-תשתית שעיצבה את עולמו של המספר.

הסיפור "צלקת גאוה" סובב סביב פגישת אבי המספר את המשורר התל-אביבי נתן (מן הסתם מדובר בנתן אלתרמן) כמהלך הפגישה מתלקח ויכוח סוער על בעיות היישוב בשנות הארבעים.

בעוד הויכוח בין האב ונתן מתלהט, מתנדנד הבן על מושבו כשמאחוריו סואן הכביש. וככל שגוברת הסערה שבין השניים, מגביר הילד החרד לאביו את קצב דנדוריו אלא שאיש אינו שם אליו לב, ו"מתאם החלו שניהם להתקרב אלי. סוגרים וגולשים לקצה השולחן. הפולמוס קשה. חילופי הצעקות, הפנים היורים הבהקים של יזעה רגוזה. כאילו אני הילד שאליו כיוונו. נטיתי לאיטי לאחור, מנותק לגמרי מחוקי המשקל והכוונו הארציים" (עמ' 39-30).

אלישע פורת

בעקבות נפילה זו, המתוארת הן כקאסט-טרופה והן כבגידה, מתחיל ה"אני" המספר את חשבון הנפש האישי שלו. חשבון-נפש המביא אותו למעין הכרה במצבו הבסיסי. הוא חש עצמו כקטן מכדי לשנות את המצב שלתוכו נקלע. כנידון לשאת משא הגדול ומיכלתו, או לפחות להיות בתוך אירועים והתרחשויות שלא הוא עיצבם אך חתמם ניתנת דווקא עליו.

תחושה זו של הימצאות בליבם של אירועים שלא הוא אחראי לקיומם, נוטעת במספר רגשות ומחשבות מנוגדים. פעמים הוא ניתקף בתחושת חוסר-אונים ופעמים, בצורך עז לנקות עמדה, במין דווקאיות מייאשת, או לפחות ברצון לקבל את הנגוד עליו בכבוד ובגאווה.

ועם-זאת, אותה הירקות עצמה למצבים

שלא ה"אני" יצרם מולידה בו את בעיית המשמעות של חייו, ואיתה את מושג "ההשגחה הפרטית". כאילו אין הדברים שרירותיים. כאילו ההשגחה היא שיעדה אותו לקחת חלק באירועים.

ובסיפור "צלקת גאווה" חש המספר בתחילה שבגד לבניו ותוהו: "איך זה שהפקרתי את אבא לבדו בפולמוס הקשה עם נתן? ואיך זה ששבועה: טלתי על עצמי, כתף מול כתף, אבא ואני נגד כל העולם, אף אחד לא ינצחנו אם נעמוד שנינו תמיד יחד, איך זה שרחקו ממנו ולא אוכל למלא?"

בלהמשך הרהוריו מבין המספר שלא באקראי קרה הדבר, אמנם לא לרצונו קרה, ואף ללא התחשבות בקיומו, אך הוא מבחינתו, עשה את המעשה היחיד שיכול היה לעשות, מעשה בו "חורג הילד הקטן מחוקי הפיזיקה, מאבד את שיווי משקלו, מטה את גופו לאחור, עד שברגי המשענת מתפוקקים, ועושה את המעשה היחיד שנותר לו לעשותו, משליך עצמו אל בין המרכבות" (עמ' 33).

המספר עומד כביכול לצד אביו, אך כתיבתו מייצגת כמובן את נתן, המשרור התל-אביבי, אמביוולנטיות זו חוזרת לאורך כל הסיפורים, ביחסיו עם דמויות העומדות לצידו, כשם שהיא מופיעה ב"סיפורי הראשון" ביחסיו עם אביו, ומצב זה של איזון-מופר, שלא תמיד ברור לחלוטין האם כיוזמתו הופר או בשרירותיות סתרת משמעות, הוא המצב הבסיסי של כל סיפורי האסופה. כך בשירות המילואים, או אף בשירות הסדיר, שבעצם קיומם יש מצד אחד קריאת דורר לשרירותיות המעוגנת כביכול בסדר מוצק ומצד שני — חוקיות נוקשה.

האירועים וההתרחשויות עצמם הינם חסרי-משמעות לחלוטין: משפט צבאי על חלודה במקלע, נערה שוויצרית הנקלעת למוצב ב"יום טוב" שני של ראש השנה, חופשה של המספר, המשמעות נוצרת מהדרך שבה משוחזרים האירועים על-ידי ה"אני" המספר והמעניקה להם את ההארה של תפיסת "ההשגחה הפרטית".

בסיפור "ההשגחה הפרטית" מוענקת הרגשת הוודאות הנחוצת המלווה את המספר על-ידי תיאור היגיוני בדרכו הביתה לחופשה. תחושה זו דורשת, לשם העצמתה, מעין "טקסים ריטואליים" שיפקעו אותה מהאירועים הסגורים בזמן ובמקום הריאלי. טקס ריטואלי כזה נמצא אמנם בסיפור גם על רקע בית-הגלמין.

הריחוק, כפי שמציין המספר, מהזמן וממקום הכם מתרחשים האירועים הריאליים הוא היוצר את צורך המספר בכתיבה ועם-זאת מאשש את אמונתו בהשגחה פרטית.

לצד בית-הגלמין מופיעים ניואנסים נוספים הלקוחים מהעולם הדתי והמעציר-מים את משמעות האירועים, עד-כדי תפיסתם כרצף מכוון ובעל משמעות עמוקה מזו הנראית לעין. כך, ב"יום טוב שני", לדוגמא, יהיה זה העימות בין "יום טוב" שני של ראש השנה, וכל הכרוך בו — סידור, טהרה וכדומה, ובין הנקבה השוויצרית והתלהטות הציצים של חיילי-המוצב. פעמים אחרות נוצרת משמעות כזו על-ידי תיאור לשוני לירי רך ומעורפל, כמו ב"משפט צדק", או ב"מסיבת ריקודים", לסיכום — עיקרה של האסופה — העלאת החיים, או למצער אירועים מסויימים, מתוכם, לרמה משמעותית החורגת משיגרת היום-יום, על-ידי מעשה היצירה המעניק לדברים בדיעבד, מעין הכרחיות, היכולת להיתפס כ"השגחה פרטית" המכוונת מעצבת ובחונת את חיי המספר.

ברוח זו אפשר להבין את תגובת המספר ב"סיפורי הראשון", על ביקורתו אלמדנית של אביו: "היקשתי לאבא, כבר מזמן לא שוחחנו שיחה מקורבת כזו. אבל בתוכי חשבתי: מה לי ולצ'יכוב? מה לי ולגברות חובשות הכובעים שלו? כל המעט שרציתי

לשחזר הוא רגע של הארה, בחורשת בית הקברות, אחרי שינה הזוייה, ולהיענות לאיזו הזמנה חשאית שנשלחה אלי, לא להתעצל, לכתוב כל מה שהרגשתי בתוכי וכל מה שראיתי בחוץ".

מטרתו הספרותית של א. פורת בתיאור ובשיחזור אותו רגע של הארה בהתאם למטרה זו יש להעריך את יצירתו. תיאורם ועיצובם של האירועים באמצעות השפה והקשריה ההיסטוריים-תרבותיים הם היוצרים את העבר ויחד איתו את ההארה, שאינה אלא הענקת משמעות לחסר משמעות.

שלום רצבי

ספרות ילדים

תפסת מרובה

לאה שילון ובני גלעד: מסע ההגיוניטיים; ציירה: אלישבע געש; כתר; 1985; 143 עמ'

אלישבע געש. איורים מתוך "מסע ההגיוניטיים"

הפרשים הירוקים רוכבי סוסים הם, מכאן נובע שהפרשים הירוקים טובי לבב מהם. השומר קד פעמים: מסקנתך נובעת מהנחותיך. ברוך הבא... ואני, אמר הייוו, תוהו אני על תיאור. לא כל רוכבי הסוסים טובי לבב הם. מכאן שהנחתו שקרית ומעידה על חוסר היגיון... הו, לא, הרגיע מר סילוג, כל עוד נובעת המסקנה מן ההנחות, יכולות הן להיות גם שקריות, אך הטיעון תקף ועומד ברשות ההגיון... וכו' (עמ' 45).

גם שמות גיבורי הפרשה — סילוג (זים), סימפל, קופקט, דדוקטים, ועוד ועוד, וגם טיעוניהם המתארכים והולכים ספוגים בהתחכמויות כה רבות, עד שנראה שיותר ממה שהתייחסו הכותבים לקוראיהם הפוטנציאליים; השתעשעו, כאמור, כי עצמם.

עם-זאת אין כמובן כל נזק בקריאת הספר — כל קורא עפ"י מידת יכולתו וסבלנותו, מה-עוד שהציורים הנלווים אל הטקסט, מקסימים בחינניותם ובהומור המעוצב להפליא העולה מהם.

ריאליזם אופטימי

נירה הראל: כובע חדש; ציורים: אבנר כץ; עם עובד; 1985; 111 עמ'.

ספרה החדש של נירה הראל, עוסק בקורות "חופש גדול" אחד בחייו של נער בן 13 לערך.

בלשון ילדית ובראית-עולם אמינה, מפגישה המחברת את גיבורה עם חוויות העולות מגילו, כמו הצעת חברות ראשונה; מצירופי גיל ותקופה, כמו בריחתו של אחיו הבוגר לאילת והסתככותו בפרשת סמים; מתחי המשפחה הנורמטיבית; מתחי הורים במפגשיהם ובעבודתם, זכרי גירושין ותולדותיהם, בעיית ההודקנות; ובעיקר — הפרובלמטיקה היסודית של הווייתו — המפגש עם המוות ועם טקסי האבל שבטקבותיו. גודש החוויות אכן נראה מוגזם במקצת, ולרגעים אף נדמה שבבסיס הסיפור — התכוונות דידקטית של מתן מקסימום האפשרויות האפשריות... (גישה המעמעמת מעט את חריפתה של החוויה שאמורה היתה להיות מרכזית — חווית מות הסב), אלא שיתכן שדווקא מחולשה זו נובע יתרונה של הסיפור, כאשר אירועים בעלי אופי טראומטי הופכים לתיאורי מצב שעם שעולים מהם הרגשות של חשש, צער ואובדן באופן אוטנטי מאד; הרי שה-תחושה הכללית הנוצרת בעקבותיהם, היא שניתן לעבור חוויות מסוג זה ולהמשיך לתפקד עם ולמרות החסר והכאב הנוצר בגיבן.

פרידה, קנאה, זקנה ומוות, מתעכלים בעיניו של נועם, בעזרת בני משפחתו, כחלק ממעגלי היום-יום בהם סובבים חיינו. גישה שאיננה פוגמת כהוא-זה ברמת רגישותו לגבי כל אחד מהאירועים עצמם בזמן התארוכות: "הוא עסוק במחשבות על סבתא, ואז היא מופיעה. נועם חש מייד שזאת היא, אבל אינו בטוח... כן, כן, זאת

ה"שימוש" בילדים כתרזן לגיטימי לצורך המבוגרים במשחק, מוכר בדרך-כלל מחיי היום-יום. במקרים רבים מבדרים, כביכול, הורים את ילדיהם בשעשועים גופניים ורוחניים בעלי ממד תחורתי, כאשר סיפוקם שלהם בכך אינו פחות ולעיתים קרובות אף רב יותר מזה של מבודריהם.

נראה ששעשועו כתיבה כזה, נטלו לעצמם לאה שילון ובני גלעד ב"מסע ההגיוניטיים" שלהם — סיפור מסגרת הרפתקני לגילאי 10-12 לערך, האמור להמחיש לקוראיו בדרך הומוריסטית את יסודות הלוגיקה. בעמק ההגיוניטיים חיים בנחת אנשי ההגיון השומרים מכל משמר על אבן אר-ההגיון שלא תשפיע בכוחה על עיוות דרך חשיבתם של בני-האדם.

כוחות הרשע גונבים את האבן, ונציגי ארץ ההגיון יוצאים למסע ריאליסטי-סימבולי דרך מכשלות לוגיות רבות סננה כדי להתוויה: "דבר אחד ברור... בכל מקום שיעברו (שודדי האבן)... תהיה לאבן השפעה על התושבים, ומכיון שהיא זורעת חוסר היגיון בסביבותיה, אפשר יהיה לעקוב אחריהם על-פי מידת חוסר ההיגיון שניתקל בה." (עמ' 32)

תחילתו של מסע זה מלבבת מבחינת העלילה החיצונית, ומתקבלת על הדעת מבחינת גירוי החשיבה ויכולת הקליטה של המקרים הלוגיים העולים מן הכתוב. אולם ככל שמתארכת האודיסאה, כך מתרבים ללא פרופורציה, מסתרבלים ומסתככים האחרונים, ולאחר כמה עשרות עמודים, נראה שהקורא הממוצע, אם אכן ימשיך עוד בקריאתו, ידלג בוודאי דווקא על אותם קטעים שהיוו את מטרת כתיבתו המרכזית של הספר. לדוגמא:

"זהו מבחן פשוט, אומר הדרדוקט. על כל הנכנס בשערי עירנו להציג שתי הנחות ומסקנה המתבקשת מהן... אם אין המסקנה נובעת בהכרח מההנחות — אין הוא יכול להיכנס. אני מוכן, אמר תיאור... מניח אני כי כל רוכבי הסוסים טובי לב המה.

היא... סבתא!! והיא מנשקת אותו על הלחיים, על המצח, על הפה, על האף, על השערות. האנשים עם העגלות המלאות פונים ימינה או שמאלה כדי להתקדם, ושניהם. כמו באי-תנועה באמצע הכביש, עומדים להם חבוקים, מסתכלים זה לזה בעיניים ושוב מתחבקים... אחר-כך סבתא ואמא, שפתיים בשפתיים, ידיים בידיים, גוף בגוף, דמעות בדמעות, ללא הגה. ואחרון חביב — אבא, ולכסוף הם מקובצים יחד כמו ענבים לאשכול, מחוברים זה לזה בידיים ובמבטים." (עמ' 50)

הרכב חום, פשטות ואופטימיות רגישה במסגרת ריאליסטית, נקיה מהגזמות כלשהן.

בחזרה לכתיבה מכוונת

לאה נאור; אבל הבטן מסתירה; ציירה: אורה איתן; שבאי; 1985.

טיול של גילאי ארבע-חמש לערך לאורך הריגונה המתקדם של אמא — על הסקרנות, השמחה והחששות המתלווים אליו: "איך זה יהיה? אני מתרגשת נורא/ אבל אמא נראית כאילו כלום לא קרה."

או — מה מסתכלים/ אבל עוד לא רואים/ אמא מחייכת אלי/ יש סוד בינה לבנינו/ אף אחד פה לא יודע/ רק אני."

או — "אולי בכלל לא כדאי? זה די מסובך/ אולי הוא ישובר לי הכל? אולי את הכל הוא יקח? אולי הוא לא יאהב אותי? אולי הוא לא יאהב אותך? אנחנו לא צריכות כזה מין אח/ בואי נתחרט לנו/ אולי עוד מותר/ בואי נתחרט מהר, לפני שמאחר."

אין ספק בכוונתה ההדרכתית של הכותבת, ומבחינה זו נראה הספר, בנוסף לחביבות סגנונו, ככלי-עזר ממשי במצבים מצי-אותיים מקבילים. ציוריה של אורה איתן בולטים ביחודיותם וביופים.

נגיעה במהות

מפגשים (מקראה לכיתות ד'); בעריכת אדיר כהן; עיצוב: שמעון זנדהאוז; עם עובד; 1985; 335 עמ'

לאחר שנות-דור של עיסוק כושל ב"איך", ניתן למורים סוף-סוף קובץ שעיקרו המגע ב"מה" הספרות.

סוף-סוף לא "מדריך" למורה שהנחתו הבסיסית — האינטליגנציה המוגבלת של העוסקים בהוראה ומתוך-כך הצורך המרכזי בהנחת רצפטיביות כמעט עבורם. לא חלוקת הספרות עפ"י עונות השנה, חגגי ישראל וכיוצא, שעיקרה ראיית היצירה הספרותית כאמצעי למטרה חינוכית חיצונית — לאומית, חברתית או בדומה. לא איורים שנועדו ל"הבהרת" הטקסט ו/או לרידוד עומם הדפוס בעמודים.

הפעם ספרות לשמה, קובץ יצירות שקנה-המידה לבחירתן, לצילומים המרהיבים הפזורים ביניהם, ואפילו לחלוקתן ל-מרכיב בלעדי כמעט.

הקובץ מוגדר לכיתה ד' של ביה"ס היסודי, אולם משום מהותו הנוכחת, אין "תפקידו" אמור להסתים עם סיום שנת הלימודים, אלא הוא בבחינת נכס קבע המתאים לכל גיל.

יש לקוות שמקראה זו תהיה ראשונה לשרות קבצים ספרותיים דומים, בעזרתם יצמחו בתוכנו שוב דורות של תלמידים "מכוריים" לקריאה, שהיפכו לצרכני הספרות הבוגרים של השנים הבאות.

עמלה עינת

מוגשים: נוגדנים לכהניטים

מאמר ראשון בסידרה

יוסי ביילין: מחירו של איחוד; מפלגת העבודה עד מלחמת יום הכיפורים; הוצ' רביבים בע"מ; 1985; 255 עמודים.

שלמה גזית: המקל והגזר; המימשל הישראלי ביהודה ושומרון; הוצ' זמורה ביתן; 1985; 365 עמודים.

יורם נמרוד: "מפגש בצומת";

וכן הרצאתו באוניברסיטת חיפה העומדת להופיע כספר ובתמצית נתפרסמה ב"על-המשמר" ב-4 המשכים באפריל-יוני 1985.

"איך הפישפש עלה למעלה?" שואלים עתה בתדהמה רבים בארצנו. כיצד יכול היה לקרות שהאיש הזה, שבאחד הספרים שהופיעו באחרונה נתגלה לא רק כתמהוני ודוחה אלא גם כפחדן, ימשוך אחריו תוך חודשים מועטים ציבור רב ובעיקר צעירים? איך קרה שבקרב עם שידע זוועות גזענות אימתניות יופיעו "רעיונות" גזעניים, לא רק דווקא רק אצל מעוטי-השכלה, נשמעים קולות הקוראים לגירוש ערבים, כל הערבים, ומתחילים פוגרומים שאפילו כוחות משטרה גדולים מתקשים מאד להצר היקפם.

שורשים ב-1917

זכרוננו של אדם קצר, ועוד נעשים מאמצים לטשטשו כדי ליצור "קונסנזוס" עם מגמות תוקפניות בהווה. כך נהג אריאל שרון בסידרת מאמריו לצידוק המלחמה בלבנון ("דיעות-אחרונות", מאי-יוני). טוב שיש ספרים המזכירים נשכחות או מעלים עובדות מן העבר שבשעתו לא זכו לפרסום או נתרששו לפני עלייתנו או לידתנו. מה גם שהספרים הנסקרים כאן אינם ממלאים צורך אינטלקטואלי בלבד, אלא חושפים שורשי תופעה בעברנו הלאומי, שיש להביאם לתודעתנו כדי להתגבר עליהם, ולא מאוחר, כי זו הדרך הבטוחה ביותר למציאת דרכנו בעת הזאת.

כמובן, לא רק תפישות מוטעות, הכרעות אומללות ומחללים שעלו ביוקר יש לראות נכוחה כדי להישמר מהם, אלא שעלינו גם להוקיר מי ומה נאמר ונעשה בכיוון חיובי, כדי שנוכל להפיק ממנו תועלת. שניים אלה ביחד יספקו את הנוגדנים נגד רעל הגזענות והכניזם, הנחוצים כל כך לגוף עמנו בשעה זו.

ד"ר יוסי ביילין, אקדמאי צעיר, המשמש עכשיו מזכיר הממשלה, אינו הראשון המציין כי עוד בשלהי מלחמת העולם הראשונה, בראשית תנועת העבודה בארץ, נתבלבלו רבים והתלהבו מנאומו ז'בוטינסקי, אך חשוב איזכורו, כי אליעזר יפה, מראשי "הפועל הצעיר", ראה צורך להוקיע נהירה זו שגם מי שהיה אחר-כך אחד מראשי מפא"י, אליהו גולומב, נגרף עימה. במפלגת החלוצים האחרת דאז לא פעל כל מחסום: "הקירבה בין ז'בוטינסקי לאחדות העבודה" נמשכה במהלך שנות העשרים, וביוני 1928 אף מציע יצחק טבנקין במועצת אחה"ע לפרק את השותפות עם וייצמן וליצור שותפות פוליטית עם הריביוניסטים" (עמוד 170).

אמת, על פי רוח אותם הימים ביקש ז'בוטינסקי להיראות כליבראל ואף כתב על יחס הומאני אל הערבים; אבל את גישתו האנטי-דמוקרטית והאנטי-הסתדרותית לא השכיל להסתיר, ומי שצירף קו אל קו לא יכול היה לטעות, שהאיש שדגל ב"שתי גדות לירדן", ב"רם ואש" ואחר-כך בחולצות חומות לא היה בדיוק הומאניסט. ובכל זאת, כבר אז התבלבלו ונגררו אחרי דעות כאלה חלקים ניכרים של מה שנקרא "הציונות הסוציאליסטית". זה בהחלט אומר דרשני.

א"י השלמה — זכות היוצרים לקיבוץ המאוחד

בעצמי אודה — חמש שנים הייתי חבר בקיבוץ המאוחד ולא ידעתי שהנהגתי חותרת לארץ-ישראל השלמה ללא ערבים! הנה מוכיח ביילין על פי מובאות רבות, כי אין כל סיבה לרגוץ מיוחדת על גוש-אמונים. לא זו בלבד שטבנקין ראה במסירת עבר הירדן המזרחי ב-1922 ליד האמיר עבדאללה "בגידיה בציונות" — "אחדות העבודה" המחודשת שללה גם ביוני 1947 "שלילה מוחלטת כל תכנית חלוקה בארץ. לא נכיר בכל פעולה כזו ומרותה לא תחול עלינו". גם הרחבת גבולות ישראל לא פייסה רוחה של תנועה זו. יגאל אלון התאונן כי "לקראת סוף מלחמת השחרור נוצרה סטואציה בלתי-חוזרת לקחת בלא חשש את כל ארץ-ישראל המערבית", אך בן-גוריון לא הגיב. וישראל גלילי תבע עוד ב-1950, בשיבת מרכז מפ"ם: "עלינו לחזור לנקודת המוצא: לחתור לשלמות הארץ בדרכי שלום, אך אם נותקף — לא יהיו הגבולות בשבילנו מקודשים". שוב ושוב הכריזו מועצות הקיבוץ המאוחד, כי "הציונות אינה ניתנת להתגשם בארץ-ישראל מחולקת". שרי אחה"ע הצביעו בראשית מארס 1957 נגד הנסיגה מסיני; יגאל אלון התגאה באוגוסט 1967 כי "נאבקנו נגד חתימת הסכמי שביתת הנשק תוך תביעה לשחרר את ארץ ישראל המערבית כולה, והוא שלל תכלית שלילה החזרת חלקים מן הגדה המערבית לירדן, צבי לוריא דיבר על "ההרגשה הנפלאה ששטחי מולדת חדשים השתחררו ואנחנו מתקנים את ההיסטוריה מעיוותים שנעשו". גם אז עדיין התמרמר אלון וטען, כי אולי לא צריך היה לכבוש את דמשק, אולם "הר גריזים, על למעלה מ-200 אלף תושביו, עשוי היה להיות יעד בעל משמעות פוליטית ממדרגה ראשונה."

אם כן, מי צריך את שרון ורפול? אפילו ביחס לערבים יש זכות ראשונים לקיבוץ המאוחד. אחר מלחמת ששת הימים אמר בני מהרשק בסיפוק: "כל יום עכשיו עוברים עד אלף ערבים לירדן... הם יודעים שמי שעובר עכשיו מורחה לא יוכל לחזור." ועוד ייזכרו מעשי ההנסה, "הגירוש המבוש" ו"שיפור" (קרי חיסול) הכפרים הנטושים ב-

1948 וב-1967 על פי רמז ברור של בן-גוריון "לגרש!" (כמפורט על פי מקרים רבים על-ידי יורם נמרוד) שעורר התנגדות ספונטנית אפילו אצל אלון ורבין (קטע זה בספרו של רבין "פנקס שירות" צונזר, כידוע, אך פורסם ב"ניו-יורק טיימס" ב-29.9.1979).

כאמור, היו גם בעלי דעות אחרות בקיבוץ המאוחד, ב"אחדות העבודה" ובמפלגתו של בן-גוריון. אף נציגי אחה"ע המובהקים הקרויים כפי ביילין "מנהיגים אינסטרומנטליים": גלילי, אלון, בן אהרן ומשה כרמל, נקטו למעשה עמדות יותר "רכות" ואפילו היו נכונים, לדברי ביילין, לראות בשטחים קלפי-מיקוח לעת שלום — עמדה "יונית" בהחלט.

ובסיקור חתירת הקיבוץ ומפלגת אחה"ע לארץ ישראל השלמה פסחנו על אפיונים חיוביים של תנועות אלה בתחומים אחרים — בעיקר על זה שקרוי כפי ביילין "המהפך האנטי-פאשיסטי" אחר עליית היטלר לשלטון שהביאו להתנגדות נמרצת לרביזיוניסטים, לאהדה לכוחות האנטי-פאשיסטים, השמאל בעולם, ולמעורבות בצד מאבקי העובדים אחר מלחמת העולם, עד לאיחוד עם מפ"ם. יש באלה בוודאי מן הסתירותיות — אבל כאלה הם החיים; הסתירותיות מולידה התפתחות וחובה להבחין בה.

אולם ביילין קובע בצדק, כי בעניין א"י השלמה — והוא אשר מעניין אותנו כאן, כשאנו מבקשים הסבר לרקע צמיחת הכניזם והגזענות — הקיבוץ המאוחד ואחדות-העבודה עלו אפילו על רפ"י, שיוצאה חולשים היום על כל רבדי מפלגת העבודה והמדינה: "בניגוד לאחה"ע שכמו התכוננה להישגי המלחמה, לא היתה רפ"י מוכנה להם, והתגובות הראשונות כאן אינן מנבאות את העמדה שנקטה זמן קצר לאחר מכן" (עמוד 41). ממש למחרת הניצחון במלחמת ששת הימים, ב-13 ביוני, קרא יגאל אלון "להתחיל להתיישב בחלקי הארץ הפרובלמטיים ולא בבתוחים לגבינו" וכן הוחלט במועצת הקיבוץ המאוחד.

אין מנוס מן המסקנה: עוד זמן רב לפני שנתברר כי "הציונות הסוציאליסטית" אינה מחסום בפני עליית הריביוניסטים לשלטון, הייתה היא (למעט "השומר הצעיר" וחלקים מועטים של תנועת העבודה) נגועה אותן מגמות עצמן ביחס לבעיית-היסוד של הארץ. באין נוגדנים נפלה קרבן ללאומנות ואף לגזענות, הוחמצו סיכויי שלום שחלקם שבחלקם ציין אותם שלמה גזית ונקלענו למבוי סתום מסוכן ביותר. בלא מודעות לכך וטיפוח נוגדנים שקידה ונמרצת — אין מוצא.

על עובדות והיבטים אחרים בספרים הנ"ל — ברשימה שנייה.

יעקב זילבר

זאב דרור

שני שירים רומיים

1. השלל

אוודיוס קאסיוס וסטאטיוס פרסקוס שְׁרִי הַצֵּבֶא שֶׁל הַקִּיסָר
עומדים בְּשָׁנָת מֵאָה שְׁשִׁים וְאַרְבָּעַע עַל גֶּזֶר הַסֶּפֶן. הַלְגִּיזוֹת
הַמְנַצְחִים עוֹלִים לְהַפְלִיג הַפִּיזָה. שֶׁלֵּל רַב וּמְלָקוֹחַ הֵם נוֹשְׂאִים אִתָּם.
נְשָׂרִי רוֹמָא חָגוּ מֵעַל מְדֵי בְּקֶצֶה הַמְדָּבָר הַרְחוֹק וְעַמּוּדֵי הַשְּׁלוֹם הַרְוָמִי
הֵם קָשֶׁת רַחֲבָה הַנוֹשֵׂאת אֶת הַשְּׂמִים.

לְפַעֲמִים תִּתְקַל רִגְלוֹ שֶׁל לְגִיזָרָה בְּעֶבְרַת הַרְץ לְפָנָיו
וְכַמְעַט שִׁיפֵל. אַחֲרָיִם יִנְסוּ לְנַעֵץ אֶת רַמְחָם בְּעֶבְרַת בְּנֵי-הַלְוָיָה.
אָבֵל אֵין מְעַבְבִּים אֲנִיּוֹת עִם לְגִיזוֹת מְנַצְחִים בְּגִלֵּל עֶבְרַתִּים
הַרְצִים לְהַתְחַבֵּא בְּבִטָּן הַאֲנִיָּה עִם אֲרָגֵי הַשְּׁלָל.

לֹא יִהְיֶה בֵּית בְּאִישׁ לִיָּה שֶׁלֹּא יָכָה בּוֹ הַדְּבָר.
לֹא תִהְיֶה מִשְׁפָּחָה שֶׁלֹּא יָכֹחוּ בָּהּ מִתִּים.

2. "אגרת" בענין הפרים הלבנים

"לְקִיסָר יוֹלִינֶוס שְׁלוֹם:
מוֹטָב שְׂאֵתָה תִּנְחַל נְצַחֵן
וְעַל הַפְּרִים הַלְבָּנִים כְּלָיָה תְּבֹא
כִּי אִם לֹא תֵאָדִים הָאֲרֶץ מְקַרְבָּנָם
יָכֹחוּ עַל הַמוֹקֵד לֹא פְרִים לְבָנִים
אֵלָא בְּנֵי אָדָם."

"את ואני וחשבון הנפש"

אמרתי ליונת ואלכסנדר שאולי אני טועה, אבל לי נדמה שהכוח המניע את ההתבוננות הזאת בא מן הדחף לשבת ולרשום יום אחד מהו האינטונטר הפנימי בשלב זה של החיים האישיים. היש הפנימי הממשי שלי, להסתכל בו ישר בעיניים, ולדעת, הוא לא יותר ולא פחות מאשר הצורך הזה. ושעל משקל השיר "את ואני והמלחמה הבאה", הוא אחת הנפשות הפועלות שבספר. ובספר מתמדת, הוא אחת הנפשות הפועלות שבספר. ובספר זה הוא כאן כאומר כי בלי לדעת מה קורה איתי, החיים שלי הם חיים שאני עובר עליהם כמו מתוך שינה. שבוי כמושגים שאבד עליהם הכלח, אינני חי את חיי, איבדתי את המגע איתם. כך שבספר הזה חשבון הנפש הוא הדרך לנסות לחזור ולהתערות בחיים. על-ידי חשבון הנפש מבקשים פה לקשור קצוות, לסלק את המיותר, לנקות את השולחן — וכל אלה, על-מנת להבטיח המשך לזרימה.

חשבון הנפש הזה בספר הוא הנסיון לרכז לתוך מיכל אחד, ולהתיך את הפרודות השונות של ההווייה לכלל תרכובת שהיא שלם מוצק וממשי אחד, מעשה-מיקשה, שאינו ניתן להפרדה. זאת המגמה. והספר קם או נופל עם השאלה כיצד עלה הנסיון בידו. אנסה לפרט. לכל אורך הספר קיים מאמץ בלתי-נלאה להתחקות אחר שני כוחות סותרים בפעולה, הנוגדים זה את זה:

מצד אחד, יש פה מצבור ענק של יסודות ביוגרפיים מפורדים. יסודות, אשר אם לחזור לדימוי המיכל, כאילו על-ידי איזו צנטריפוגה אדירה לקחו וזרקו את גיבורי הספר בצורה הדרסטית ביותר כלפי הדפנות, מרוחקות כל-כך זו מזו, של החיים. עד כי האישיות העומדת בתוך כל זה כאילו נמצאת בסכנה שמרכז ההווייה האישית, המלכד את הפנימיות, עומד להתפרק, להתרסק, ולעוף החוצה לכל הכיוונים.

זה כוח אחד שהספר מתחקה אחריו, בפירוט רב מאד. הוא עושה זאת, למשל, אפילו באמצעות הזדהות עם כל הגלריה של הגיבורים הרבים, הידיים שניקרים בדרך, בכל מיני מקומות זרים לחלוטין זה לזה, בתקופות שונות של החיים, ועם נקודות-הכובד שהם מייצגים, בהתאם. עם כל היפה שבה, ההזדהות הזאת היא יסוד מפור, הפועל נגד הליכוד הפנימי המונוליטי. יסוד המפרק את היקום של הספר, בכך שיקום זה כל הזמן נמצא במצב של התרחקות, העובדת עליו כמו תהליך של התפרצות מבפנים.

אבל אם הצנטריפוגה הזאת היא כוח הרסני, הנה קיים כאן גם כוח אחר בפעולה. וראו זה פלא, הוא נובע דווקא מעצם מציאותה של אותו צנטריפוגה: כל הזמן, הפיזור המאיים הזה, דווקא הוא, שומר פה על אי-קפיאה על השמרים, על אפשרות של פתיחות לכל הכיוונים, התחדשויות המבטיחות לידה-מחדש. במקום אני-עוברי, אשר נחנט בתקופה מסוימת, התבצר והתמסד בתוך חומות עצמו — יש ראייה פתוחה, מפכה, יצירתית, הנושאת תקווה של התארגנות עדכנית וסיכוי. זה כמו מהפכה מתמדת. כל הזמן, עולם ישן נחרב עדי היסוד, ועל חורבותיו הולך ומתלכד עולם חדש.

מהו אשר פירנס את החוסן של גיבורי-הספר, שמר עליהם שלא להתרסק ולעוף חלקים-חלקים לכל הצדדים על-ידי הכוח המפור שבספר? לי נדמה כי התשובה היא בכך שאותה התבוננות של הספר בחיה האנושית חדורה בתפישת-עולם, ותפישת-אדם, הומניסטית. ההומניזם האירופי הוא המדבר כאן. לא הסתאב, לא נמחק, והיה למקור הכוח ונקודת-הצמיחה. למעשה, בכך כוחם של יונת ואלכסנדר. הכתיבה שלהם תמיד חדורה ביחס בסיסי של רוחב-הדעת, ליברליות, וכבוד-אדם אשר כמו מפתח-מוסקלי מיד קובע, ובמקרה זה קובע את גובה-העין; גובה המישור בו מוצבת הבמה עליה מתרחשים הדברים.

הספר כתוב כמו כרך מיספר זה-זהוה של יומן. וגם זה עושה אותו לספר פתוח, ללא התחלה וללא סוף מוגדרים, ולסיפור הרואה את עצמו כטיפת-מים בהתייחס לים כולו. בהחלט חשים אז בספר את הים כולו שבדבר. מה שחלקתי עליו הוא שם הספר. כשחושבים על מהות הספר, השם נראה לי גם לא קולע וגם לא די מצית את הדמיון. כאשר יונת שאלה אותי מה הייתי מציעה אם-כן במקומו, דיפדפתי בספר והוצאתי מתוכו משפטים אחדים. למשל, "את זוכרת את המעיל הזה, אנדז'יה?" אני עדיין סבורה שזה יכול להיות שם גם יותר מוצלח, גם יותר נאמן לספר.

יונת ואלכסנדר סנד

עם הופעת ספרם של יונת ואלכסנדר סנד — "נקרא לו ליאון", הוצ' ספרי סימן קריאה הקיבוץ המאוחד — נערכה שיחה בקיבוץ רביבים בהשתתפות: יצחק א. אורפז; גיה, (רביבים); אילנה המרמן; עמליה כהנא-כרמון; עודד, (רביבים); מנחם פרי; איתי סנד; יונת סנד. דבריהם של עמליה כהנא-כרמון ויצחק א. אורפז ניתנים בזה.

עמליה כהנא-כרמון: "את זוכרת את המעיל הזה אנדז'יה?"

כשנאל טילפנה, היא אמרה שהרעיון היה לפנות את אותם שקראו את כתבי-היד, ולבקש שיספרו מה היתה התרשמותם הראשונית. היא קראה לזה ההתרשמות הבתולית. אנסה אם-כן לשחזר, לפחות את עיקרי הדברים, שאמרתי ליונת כאשר צילצלתי אליה מאוחר בלילה, ברגע שסיימתי את כתבי-היד, ולמחרת היום גם לאלכסנדר.

בוהירות הכי גדולה שיכולתי לגייס בקרבי, כי חששתי פן אפגע, אמרתי שתוך כדי קריאה היה לי רושם שאולי הם התכוונו לכתוב דבר אחד, ויצא דבר שני. כי לפי התרשמותי, לא קראתי כאן עוד ספר אחד על השואה, אם זאת היתה הכוונה. יונת הרגיעה: כן, הכוונה לא היתה לכתוב עוד ספר על השואה. נשמתי לרווחה.

ואמרתי שכפי שאני תופשת את הספר, פה השואה רק מבואה, רבת-מישקל מאד, אבל בכל-זאת רק בבואה אחת בין השאר. הספר היה מעביר את המגמה שלו גם אלמלא נגע בשואה. נכון שאין נורא מהשואה, אבל הספר היה הוא עצמו גם אילו נגע, נאמר, בשנות-המהפכה ברוסיה, או בשנות-השפל בארצות-הברית, או בכל מהפך חברתי אחר.

אמרתי בבואה. כאשר אומרים בבואה, מתכוונים להשתקפות של משהו בתוך משהו. ובכן, בבואות של מה? היכן הן משתקפות? לפי איזו היררכיה הן נבחרות ומוצבות במקום בו הן מצטלמות. כל הוויית-החיים הרבות אשר בספר, לשם מה הן מועלות כאן באוב. ניסיתי לענות על כך ולומר כי לי נדמה שנושא הספר הוא הפנים השונות של האינטראקציה האנושית לצורותיה, בקנה-מידה של אחד לאחד; כשההתבוננות הזאת, אם תרצו, כרוך בה אפילו ההיבט של מה עושה לה לחיה האנושית עצם ההתבוננות שלה עצמה בחיה האנושית.

יצחק א. אורפו :

"הצל על פניה של יורדיקה"

הגישה של עמליה היתה יפה מאוד בעיני. היא נגעה ישר בלב הדברים, ומן הלב פנתה החוצה, אל המרכיבים השונים. אני אנסה בדרך הפוכה, מן החץ פנימה, אל מה שאני רואה כלב הדברים. אם הייתי מתבקש, לומר בשתי מלים את האיפיון של הספר כולו, הייתי אומר: להוציא לאור, או מוציא לאור, במובן של להוציא לאור העולם, מוציא לאור באותו מובן שבו אורפאוס הוציא לאור מן העולם התחתון את יורדיקה. על-פי המיתוס הוא אמנם הקדים להסתכל לאחור, כשיוורדיקה עדיין נמצאה בתוך הנקבות של העולם התחתון, וכתוצאה מכך לא הגיעה למעלה. אבל אנחנו צריכים להניח, לצורך ענינו, שהוא הצליח לגבור על אותה תשוקה גדולה לראות, והוא מתרחק, עושה אובייקטיביזציה, מסנן את הדברים, הופך אותם לחומר נגיש, במובן זה שניתן לגשת אליו. לשקול אותו, להבין ולבדוק אותו. ואז יורדיקה כחץ והוא רואה אותה, הוא אכן הוציא אותה מן העולם התחתון. אין בה עוד מן הרענונות, מן היפפיות, שהיו לה לפני שהגיעה לשם. עכשיו כבר הצל על פניה, אין לראות אותה עוד בלי הצל הזה. היא יוצאת לאור, לאור הארץ-ישראלית הטובה, הבהיר, שדוחה צללים, אבל את הצל הזה אי-אפשר לסלק. אם-כן, יורדיקה הזאת אני מתכוון, שהיא ערה, שהיא שקופה, שאפשר לראותה כמות שהיא, שאפשר להתייחס אליה, לנסות להבין אותה, ועם זאת, כמה שנסה, כמה שנורוק עליה אור, תמיד יהיה כבר הצל הזה פרוס על פניה.

המתח שבספר, במובן זה שדיברה עליו עמליה, החיפוש אחר הקסטות, אחר הדיווחים האבודים, איננו מתח סתם, כיוון שזה טיבו של החומר שמדובר בו, הצל על פניה של יורדיקה.

ואני חוזר אל החומרים הנחשפים לאור. זה כמו תמונה של רמברנדט. זה משפך-האור שלכאורה מאיר באור חזק מאוד רק קטע של התמונה, אבל כשמתבוננים היטב חשים איזו תחושה של מיידיות, של איזה איום גדול, שמקץ רגע, מקץ שניה, הנה יחלוף האור והדמויות הלכודות בו, הנראות בבהירות, איזו השתוממות גדולה מכה על פניהן. ואז, הנטייה הטבעית של המתבונן היא לפנות ממשפך-האור לעבר מקורו. זהו, לדעתי, המסר המתאפיסי של הספר.

ושוב: החידוש כאן הוא ההוצאה לאור עולם, כי יש בספר הזה משהו שהייתי מציג אותו כתשובה לאפלפלד, לגישתו של אפלפלד, הגישה הרגישה אל האנשים שיצאו מן האש והם נמצאים בתהליך של התפוררות. ויורשה לי כאן שלא להתייחס כלל אל כל אותם ספרי-שואה שעשו להם שם בגויים. אני, כמובן, מתייחס כאן רק לטוב ולמיטב. ובכן, האנשים אינם חיים את חיינו בסיפורו של אפלפלד, הם חיים פרפורים אחרונים של חיים שהיו, היו ולא יהיו עוד. תמיד פרפורים אחרונים. חיים אוזלים ואנרגיה אוזלת. פעימות שהיו והידלדלו. רק לפעמים, באיזו דרך של נס, באיזו נגיעה של חסד, מתרחשת כאילו איזו התעלות של הרגע האחרון, איזה אור מציף אותם. הנאמר שם לא משכנע כלי-כך, הדבר לא עובר כלי-כך נכון, כי זה אור לא אמין. כמו למשל הלבן הצהה, הטהור, יכול להיות גם לבן של תכריכים, זה האור של המוות. עד כמה שלא ייעשה נסיון לשכנע אותי שזה איזה אור של התגלות, של עלייה, של מרכבת-אש השמימה, זהו אור מת, וכנגד זה נעשה כאן דבר שלדעתי יש בו חידוש גדול, ושלכן קראתי לו: הוצאה לאור. אנשים יצאו משם. זה "משם", רבותי, לא יעזור כלום, אפילו נטען ונחזור ונטען שהספר הזה הוא על האנשים כאן, החיים כאן, ובכל-זאת הכל בא "משם", מן האש ההיא, וזה כוחו הפנימי החזק של הספר. אין שם חיים לא לליאון ולא למשה ולא למאריאן בלא ה"דבר ההוא". למעשה, כל חייהם זה ה"דבר ההוא". ליאון שציווה להרוג את האופנוען, משה שפינה את היוצאים מתעלת-הביוב ושכדי להציל את העשרים הפקיר את העשרים, השאיר אותם בתוך תעלת-הביוב. האם הציל או הפקיר? או כפי שאנדי חושבת: הברירה היתה בעצם בין הפקרה לבין הפקרה, ומאריאן שהולך וזוחל אל מאריה. כל אחד מהם נושא עליו את הרגש האשמה.

זאת פעם ראשונה בה אני נתקל בספר שמספר על

העולם, אנדי בתה דופקת על הדלת אבל לא תיכנס בלי שתשמע את ה"רגע!", "רגע!". צלינה פוסקת את הפסק נגד תל-אביב, ואז כל מה שנחשוב על האידיאליזציה הפרטית שלנו לגבי העיר הזאת, הכל נעלם. זאת העיר של צלינה. כשהיא מתה, כך נכתב בספר, נהיה שקט. פתאום שקט. זה נפלא. כשקראתי את זה צחקתי כמובן. כי נהיה שקט. היתה ציפיה שפתאום ישתרר שקט כללי ומוחלט, היקום ישתוק. זה צלינה.

ומיד אחרי צלינה בא ליאון. אחר-כך משה. אחר-כך מאריאן, עם אותם דפי זוועה, שכמה שלא ינסה לעורר בנו חמלה ורחמים והשתתפות, הוא מעורר בנו סירוב, עם אותה זחילה שלו אל אותה מאריה. אם-כי, מי אנחנו שנשפוט אותו? וכשאני שואל: לאן כל זה מוליך, מה באמת באמת קורה בספר? — ובכן, קורה בספר מה שקורה בהתבוננות המלווה כל מה שמתרחש. זה לא מחשבה. זה לא התלבטות. העניין כאן מורכב הרבה יותר ועמוק הרבה יותר: כאן זו המחשבה המתבוננת. וכשאני אומר מחשבה מתבוננת, אני רואה לפני תפילה, קונטמפלציה. אם יש אלוהים, כך הוא מתבונן על העולם. וכך מוציא הספר לאור עולם את מה שדומה לא ניתן להוציא לאור, והוא גומר עם אותה תחושה של איזו התבוננות שמעבר לגבולות, ייסורים, סבל, מעשים נוראים שאדם מסוגל לעשות לזולתו.

"נקרא לו ליאון" בנוי על איזו אובייקטיביות כאוטית. מי שעוקב אחר דרך המחשבה של אנדי, במיוחד שלה,

אם-כי זה כך גם אצל אוריה, יש כפירוש עיצוב נבדל, כל הזמן קיימת התהייה: הדברים היו ולא היו, הדברים הם הם, הם אלה או שאינם אלה. ההרגשה הכללית היא שאנחנו בעולם מתבונן, באיזה מצב אובייקטיבי וכאיתי בעת-זבעונה-אחת. מציאות סוליפיסטית במידה מסויימת, שאיננה קיימת כמציאות כשלעצמה, מין מציאות נזולית, משנה צורה בלי הרף. אנחנו מרגישים שמה שעובד בספר זה לא ההיסטוריה, זה לא העבר. פה אין בוחנים ערכים, נאמר ערכים יהודיים, לכאורה אין ארץ-ישראל מול השואה, ובכל-זאת נוצרת כאן איזו דיאלקטיקה מיוחדת במינה, או אולי דווקא אנטי-תיזה. אין כאן בחינה מוסרית, לפחות לא במובן המוסרני, ואם יש כאן איזה מוסר שבוחנים אותו הרי זה מוסר תיאולוגי, כלומר בחינתו של המוסר מתוך איזו ראייה קוסמית, ראייה רחבה ביותר. אוריה עושה הכל כאילו מחכים לו, כאילו הוא צריך להגיע מיד, בזה הרגע, לאיזה מקום, כאילו איזה קול קורא לו, מצווה עליו. אנדי עושה כל דבר מתוך קוצר-רוח כלפי כל דבר שאנחנו קוראים לו טפלות או טריוויאליות, היא לא חדלה לחפש איזו משמעות בתוך הטריוויאליות, וזה אחד הפרדוקסים של ההווה הזאת... כדי להשלים את מה שרציתי לומר, אביא פסוק של ביאליק, "השמש זרחה השיטה פרחה והשוחט שחט" — אופיו המיוחד, המהותי של הספר, נמצא כאן, אבל בהיפוך הסדר: "השוחט שחט, השיטה פרחה והשמש זרחה", היקום מוסיף להתקיים, מוסיף ללכת, הדברים מוסיפים והולכים ולא שואלים אותנו, הילד רוכב על אופניים, אמו רוכבת על אופניים, התבהר כמה שיכול היה להתבהר, לא פחות ולא יותר. החיים ממשיכים במחזוריות שלהם, והרוח הזאת, הרוח המתבוננת, היא המרחפת על-פני כל.

שתי וריאציות על מים

א

כל הערב
מישהו בלתי זהיר
פורט בי על גבל של מים.
מתרועע עם חבצלות לחות קשובות
לזרמים העמקים
ריחן נפתח למניפת בשמים
כמשי-אשה מתגרה באור הדק.
חדל
אני אומר:
אינך רואה שעכשו אמצע הקיץ
והמראה פטמורגנה בנפשי שמאבדת
מסגלתה להתגלות
ועוד מעט תפגע לצמאון
העולה לקראתי
מן הקצה הדרומי ביותר
של הסהרה.

אופיליה

ב

אתמול עוד קרן דק מכסף מעור המים
אגמים שלווים נחו כף
קרירים
ובהירים.
ועכשו במבט המשכלל
האם חדלת להבחין
בפקעת הזרמים המסתבכים לאין מוצא
בקרקעית נהר
שאין עוד בכחו להעלות אל שטח הפנים
את מזמת חבצלות המים
ואת קורי המלח נשלים ברשת אצות
לחות, חלקלקות.
ומאין נבוא עזרף אופיליה, שכל אלה
אינם עושים כף תמורות של פכחון
וכאלו דבר לא ארע
באשה הקטנה הנראה כה
מפחלת יפיה.

פי לביא, רישום דיו על נייר

יערה ברדוד

לא מאמינה לסתם אנשים
פחות מזה לירידים
שבחלוף איזה זמן
שואלים פתאם בשקט:
מה עם הכתיבה —
זה מזכיר לי שיחת טלפון
ששמעתי היום במקרה
כשהרמתי את השפופרת
(גם מטעיות פאלו לומדים)
"כאן ביתו של ראובן (ללא "הציר")
רציתי להודיע שהלניתו
תצא מחר באחת ושלושים מבית הלניות
ב"הדר דפנה"
(ללא "אתם מזמנים").
עוצרת נשימה שלא לגלות את
קיומי על הקו המשתף שלא
ארד מן הקו עד תום השיחה
כף אני מחדשת חדשות לעצמי
מתק הגלוי השגוי.
מה עם הכתיבה שלך
שואלים אותי החברים כמתמיקים סוד
כמו מה עם הדולרים שלך
מה עם הקפה שלך הסיגריות שלך

חולף על פני בכיוון ההפוך

לראות משורר בצערי היום
יורד מן האוטובוס חוצה
את הכביש
משורר חד עין רגיש לראותו חשוך
מגבו משוף קצת לפניו בכתפו הימנית
ונבלע בסמטה חשוכה
משורר שפעם כתבתי עליו
חולף על פני פתחנה הריקה בכיוון ההפוך
לכיוון בואו של האוטובוס.

שלמה שטרן

מעשה שמשון

(בעקבות ר' משה חיים לוצאטו)

השאלה לא היתה כיצד פרעו ההריוסות.
קרסו העמודים. נמחץ קהל-
הצופים זאת לא היתה השאלה
כלל. הענין היה מקלל
מלכתחלה. נשים צחקו משום
שחשפו ערוותו. 'לדים הראו
באצבע על עכוזו. גברת מבגרת
התענינה דוקא בפרס המגדלת
של האדון. תחלה הציגוהו
בתחנותיו. אבל לפי דרישת
הקהל הפשט בכיום הנלוד
והכל מחאו כפיים ואפלו אשה
אחת לא מחתה דמעה. הזנעה
לא היתה בחיוף שהשתרע על פני הצבור כלו אלא
בחיוף שעל פני שמשון עצמו.

שמה כל הענין הזה לא נערך
אלא כדי להראות בעליל
כיצד העלילו עליו שהוא מבקש
לחולל דברים ולא בקש
אלא לנוח ושהרוח כבר
תצא ושהענינים הללו העורות
תחדלנה לראות, ושבתשאי ולאט כבר
תגענה ספינות ללא מפרשים
ותשאנה אותו לאותם
מרחקים כחלים שלעולם
לא הצליח להרים זרועות
ענפות אליהם. בעצם צפה
לכף שהבמה תתמלא אדים
כחלים ושהכל יעלם, שדלילה
תחפה בקצה ותצחק צחוקה הצרוד ותאמר לו — אהה.
שאבר המין שגותר שם
כחוט מדלדל בין רגליו הפשויות
ינשר ושלפתע הכל יתפורר כעונה מפוררת שהכינה אמו
לקראת יום מותו הקרוב.

קהל הצופים ילך ויעלם
והוא מעטף בבדידות
יתעופף. מעולם
לא חשב על עננים ורדרדים.
שום דבר לא היה רחוק
ממנו מורד-תינוקות ואבקות
פוף לבנה. לפתע ישקע
מצחו העורקי בפוף ורדרד
והשתיה בדת ועד דלא ידע

הקהל ישמפר וכשהסבל יעבר
על גדותיו יאמר הפרוז:
רבותי, מי שהיה שמשון, שמשו
שקעה. הענין מסתים ככי טוב.
טוב, ידידי, שהענין נסתים
ככי טוב, אין לנו כל חוב
למסכן. המסכן סבר שפח שמשון
כחו ושמשון לא היה לפי כחו
והיה ככל האדם. אפלו
הדם אינו זורם מעורקיו
הזקנים. והטף נהנים. הוא
חטף, יש אמרים, הוא חטף.

מה שנשאר מטפטף
אל אמפט ורדרד, הוא
מת כפטרוניוס שהתאבד
כשפתח את עורקיו ודמו
טפטף טפין טפין. על המדף
ישבה שפחתו וספרה
את רגעי השלנה שהלכו וקרבו.

רק למראית
המית נפשו עם פלשתים.
מי שהרס עמודים היה
הקהל שנעל דלתותיו
ונחנק מהנאה. לא היה
עוד מראה כמראה הנקן העגום
העצום הזה שפורר עצמו לדעת
נ"ל.

לילה כנעני
(פתיחה)

1
כל הלילה נפתחה אלי בטן החר לטמן
בה זרעי חלומי

2
מה החיים בלי אהבה מה
אכל בהרים
שם
חפשי ממועקה
קמתי עם העוף המצויץ
ואתא שמש ככהן פרא
מרקד על פסגות בערמו הצהב

3
עכשיו את חרצית בדרש כובעי החרק

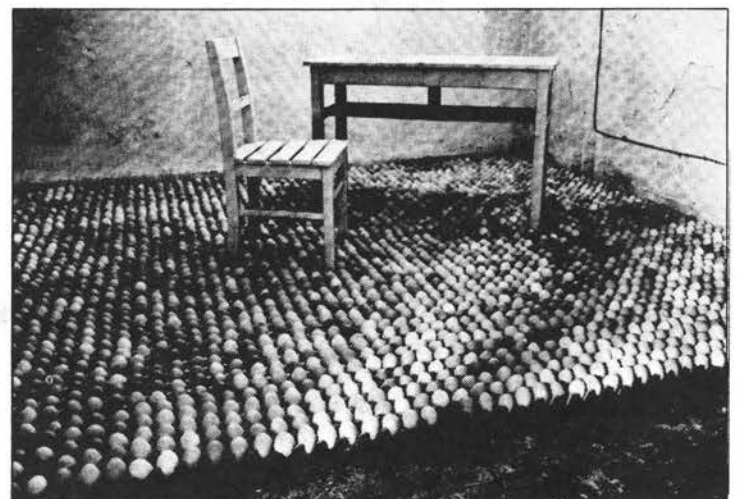
4
וכשאניך
אני מפליג אל מחוזות אכלים
הולך עם המים כזרימת פניני תודעה אפרות מינואט ספינות
המחשבה ספינות
המחשבה במחול אש ופרדה מעולם שעלה על שרטון —

5
הו, נבירה פזיזה כהרף זכרון:
כשהיננו ילדים
דקלמנו על החיים ועל המות
בטקס האסור של משחקים מסכנים
כצידים בוגרים בוצעים מלחם הפנים מלעלעים דמו של משיח —

6
אכל בעדנה שאני יודע עכשיו
גם סלע הוא מצח שבור מפריח נוצות הרהורים

7
ואת תהיי בי זרימה
שדה פתוח
רקמה חרישית
לעטף בה גופי הרזה, הנזירי כל כך

8
מה החיים בלי אהבה מה
אכל בהרים
שם
רחוק מתדהמה
בבטן החר שנפתחה אלי לטמן זרעי חלומי כל הלילה

רחיק כן, מצב ערין 1982

דו"ח מפקד משמר

אני משליך אבנים על הלילה
והלילה נובח: ררהו, ררהו, היייייי
אני מתלהב וזורק בכל הכח, שמח שמישהו עונה
וחושב: אם היו לי אבנים זרחניות הייתי ממלא את החשף בפרבולות ירקות
ממני ועד למאות הצמיגים השחורים למטה במגרש.
ששת השומרים שלי ישנים באהלים מאחורי: יעקב ויוסף, נחום ויהודה,
יצחק ורחמים.
ואני מעיר את הלילה באבנים כדי שישמר על השומרים שלי אתי.

החר תקוע מעל הרי ירדן כמו אבן שמסרבת לפול,
ובית שאן תחת אורו הלכן והמוזר נהפכת לחלם:
חלם של פרסים ומרוקאים
בתים קטנים טובלים באור חלב
עם הרבה ילדים ונידאו, שלא ילכו אצל השכן. השומרים שלי
כבר נסו את המנוע חמש או שש פעמים כל אחד.
הם דואגים לי: אסור לדחות.

אני מסתכל בחשדנות בגדר ובשער
עוד מעט אתעיר ואלך גם אני לישון.
שנתי כאן קלה ועצבנית, בלי שקט מדמה להתעטף בו.
מי שרוצה יכול להכנס, אליעזר למשל, יוצא ויבא מתחת לשער.
איפה אליעזר עכשיו?
בגיל 17 חרג מן הפרבולה שלו ונפל לתוך זפת חמה.
זו הייתה העבודה הראשונה שלו. בעור הפכה נותרו סימנים ורודים.
כשהוא מתאר את מה שהיה
הכל בלשון הונה:
אח שלי בוכה: אליעזר, אליעזר, אכל אני אומר להם: תעזבו אותי!
ויותר בעצמי מן הגג.
ידיו רוטטות ללא שליטה.
אין לו זמן אחר. תייו מתמשכים בהווה כמו חיה.
אתמול הוא חפש ילד. הילד נעלם לו.
ואני מנסה לחשב בין אבן לאבן אם הילד קיים
ואם הוא קיים ונעלם
איפה אליעזר עכשיו?

המדינה הביאה אותי לכאן
וגם את השומרים שלי לפני שלושים שנה.
אז לא היו נותנים אבקלה.
תמיד הייתה עבודה. בעונה של הכתנה
היו הולכים בשדה עם תיק על הכתף וקוטפים
והיה פרסי אחד שהביא אתו את כל המשפחה
וגמרו את השדה כהרף עין.
ממזרים.

אכל אני הולך מכאן. בבקר
אני קם בקפיצה ונרצע. הנה, הכל בסדר
הלילה עבר ושום דבר לא קרה.
הם העירה
ואני כבר באוטובוס, מפליג בעמק יזרעאל.
בשדות החומים החרושים, נחות, כמו אוטובוסים לבנים
חבילות ענק
אינסוף פקעות בארזיה צפופה.
בקרוב יובילו אותן למנפטה בבית שאן
ושם יפרד הצמר ויתרו הגרעינים
בודדים וקשים כבני אדם
אכל טובים לשמן.

אפריקה עכשיו

הספריה לעם מציגה בסדרת ספרים מפרי עטם של יוצרים דרום-אפריקאיים את היבשת הנקרעת בין קולוניאליזם למהפכה, בין ה"בוש" לעיר, בין הכפר ל"טאונישפי".

הופיעו עד עתה:

1. נאדין גורדינר: אורח כבוד

פקיד קולוניאלי בריטי שתמך במאבק הארץ לעצמאות, מוזמן על-ידי ממשלתה העצמאית לקחת חלק בבניינה.

2. נאדין גורדינר: בתו של בורגר

בתו של מנהיג קומוניסטי דרום-אפריקאי לבן, מחוייבויותיה, רצונותיה והכרעותיה.

3. דלין מתיה: הקפות ביער

בן למשפחה הולנדית בדרום-אפריקה במאה הי"ט מול ניגודי המעמדות בתוך החברה הלבנה על רקע יופיו ותעלומתו של הגיונגל.

4. ג'מ. קוטזי: מחכים לברברים

החיים על גבולה של הציביליזציה המוכרת אי-שם אי-אז אל מול תחומם של הברברים.

בקרוב יופיע ספרו של ג'מ. קוטזי: חייו וזמנו של מיכאל ק.

עם עובד

המשביר המרכזי

תל אביב, רחוב ינאל אלוו 76, טל 03-389333, חיפה, טל 04-662161, ירושלים, טל 02-841411
באר שבע, טל 057-671011, מרת שמונה, טל 067-42671, אילת 059-78038

האגף למכונות ולציוד

- מיכון חקלאי - טרקטורים
- ציוד נפרד - מכשירי כיבוי-אש
- גנרטורים - מערכות משקיות
- שינוע פנימי - צמיגים
- משאיות ואוטובוסים

האגף הצרכני

- טקסטיל - נעלים ועורות
- מכשירי כתיבה ונייר
- בית ומשרד - צעצועים
- ספורט

אגף חומרי גלם וחומרי בנין

- חומרי גלם - בחל מקצועי
- חומרי בנין - פרול לבניה ונגרות
- חומרי אינסטלציה - צבעים
- רשתות - מוצרי דיג
- אספקה טכנית: ציוד טכני
- חשמל כללי - כלי עבודה
- משאבות

אגף מזון וכלי בית

- מכולת - שימורים - בשר
- דגים - חומרי ניקוי - כלי בית ומטבח

בטוח!

היום יותר מתמיד, חשוב לעשות ביטוח בחברה גדולה, בטוחה ואמינה - בקבוצת הסנה. כדאי להיות בטוח:

- להיות בטוח כי ביתך, נכסך ורכושך מבוטחים.
- להיות בטוח כי עתידך ועתיד משפחתך מובטחים.
- להיות בטוח שאתה מבוטח בחברה בטוחה, שאפשר לסמוך עליה.

עשה ביטוח בקבוצת הסנה, קבוצת ביטוח גדולה, יציבה, אמינה ומבוטסת. כי מה שבטוח-ביטוח ומה שביטוח-הסנה.

לכל ילד בישראל מגיע

אהבה...
והמשחקים החנוכיים
של אמהד אמקור
אמקור

אמהד אמקור - תכנון וייצור משחקים חכמים לילדים.

הסנה - חברה ישראלית לביטוח בע"מ
צור - חברה לביטוח בע"מ
שמרון - חברה לביטוח בע"מ
רוחם - חברה לביטוח בע"מ
שמיר - חברה לביטוח בע"מ
דקלה - חברה לביטוח בע"מ
החברה הישראלית לביטוח משנה בע"מ
עמר - קרן לביטוח הדדי
בירמן - חברה לביטוח בע"מ
חברה מסופת - החברה הישראלית לביטוח אשראי בע"מ

להיות עם חופשי

צילומים: מיהה בסר

בציבור החילוני, הגענו למצב בו אין היתר שוב לדבר על זכויות היסטוריות. במקום זה נולדה האידאולוגיה של חוסר כל מקום אחר, שבגללה בלבד הישיבה כאן בישראל.

לדידי מתעוררות בענין זה שתי שאלות מרכזיות:
 א. האם אפשר לבנות ציונות רק על יסוד אידאולוגיה מסוג זה, רק על בסיסה של חוסר ברירה?
 ב. האם אין אידאולוגיה כזאת מובילה לכוחניות, לכהאניזם חילוני, שהרי אם כל זכותנו נובעת מחוסר ברירה, הרי העובדה שאנו יושבים פה ולא באמריקה, דרך-משל, נובעת רק מיחסיות כוחנו לגבי הערבים ולגבי האמריקאים — נגד הערבים אנו מספיק חזקים ונגד האמריקאים — לא.
 ובאשר לנעשה בציבור הדתי — כאן הולך ומתעבה כיוון של דתיות אנטי-ציונית, ונשען לפחות בחלקו על הרגשת מרירות ונקמנות של ציבור עדות המזרח. איך-שלא-יהיה, מצב בו אין כל מטרה אחרת לקיום המדינה, אלא הקיום הפיזי בלבד, חייב להביא להידרדרות מוסרית.

דני טרופר: אי אפשר לנתק את המצב במדינה כיום מהמפגש או העימות בין היהדות המסורתית לבין העולם המודרני.

למפגש כזה, יכולה להיות תוצאה של סלידה הדדית

המשתתפים במדור

שולמית אלוני — ח"כ; יו"ר תנועת "רצ" **חיים באר** — סופר ("נוצות"); עיתונאי **אברהם בורג** — יועץ ראהמ"ש לענייני העם היהודי

הרב אברהם ביק (שאולי) — מוסד הרב קוק

יריב בן-אהרון — סופר ("הקרוב"); סמינר "אורנים"

ד"ר הרב דן טרופר — מנכ"ל "גשר"

הרב יהודה עמיטל — ראש ישיבת ההסדר בירושלים

ד"ר אשי פרחי

ד"ר מרדכי קאפמן — מנהל רפואי של התחנה לטיפול בילד ובמשפחה שלד

סמינר הקיבוצים

שאל קני — צייר; חבר גן-שמואל

ד"ר אבי רביצקי — החוג למחשבת

ישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים

פרופ' ש. גיורא שוהם — החוג

לקרימינולוגיה; אוניברסיטת ת"א.

דיון על דת ומדינה בהשתתפות
חה"כ שולמית אלוני, חיים באר,
יריב בן-אהרון, הרב יהודה עמיטל,
הרב ד"ר דני טרופר; הנחה פרופ'
ש. גיורא שוהם.

ביהדות — מהות רוחנית וארצית. תרצו — ירושלים ויבנה. תרצו — ציונות הרצליינית לעומת הציונות של אחד-העם.

מה רצינו להגשים כאן משתי אלה? מה הגשמונו הלכה למעשה?

פרופ' גיאורג שטיינר דיבר בעניין זה על "סינדרום הר-נבו", לפיו מגיע העם היהודי ל"מצוינות" רק בגלות, משום שהכמיהה לציון היא המניע העיקרי המפעיל אותו. **בארץ, לעומת-זאת, "מצוינות" זו הולכת ומתמעטת.**

אם אנו מקבלים טיעון זה, הרי עניין הארץ איננו הכרחי עבורנו. הכרחי רק קיום הרוח. והראייה — הישרדות הרוח היהודית משך שלושת אלפים שנה. השאלה היא כמובן האם אנו שומרים כיום על מהות רוחנית זו שלנו, אותה מהות שאיננה תלויה במצוות המעשיות דווקא; או שהיא הולכת ודועכת. נכנסת ללבנטיניזציה.

שולמית אלוני: כשאנחנו מדברים על מוסר יהודי, על ערכים יהודיים וציוניים, מדברים למעשה על התרחשות שלאחר המהפכה, שלאחר האמנספיציה, ושסימנה — התפיסה ההרצליינית של "כאן" ו"עכשיו". תפיסה שהיא חלק מאביב העמים שקרה באירופה, כאשר קיסריות התפרקו ועמים קטנים חזרו לתרבותיהם. המעבר מהציונות המשיחית לציונות המדינית, היה למעשה מעבר של שיבה אל ההיסטוריה כמובן של שחרור מהמימסד הדתי.

והנה דווקא בתקופה האחרונה, כאן בארץ, במפגש שבין התנועה היהודית המודרנית-הציונית, לבין התנועה היהודית השמרנית של המימסד הדתי; אנחנו חוזרים לימים שלפני המהפכה הצרפתית. המהפכה הסיטה את המסורה של "יהושע נתן לזקנים" וכו' להנחה שכולנו היינו במעמד הר-סיני. ומשום שכל העם "שמע את הקולות", הרי שגם לי, שולמית אלוני, יש הסמכה מסוינת. לכן מותר לי, כאשר מדובר בחוקים שנתנו במעמד זה שהם חוקים של "וחי בהם", להתייחס לתרבות לפי זכיה האנושיים האמיתיים. ואחד הצרכים האמיתיים של תקופתנו הוא שדת תהפוך להיות עניינה של רשות היחיד ואילו המדינה תעסוק בכעיות הרבים.

הכעיה שלנו ב-1985 היא, לדעתי, האם נחזור לצורה השבטית, הפולחנית של החיים, בה משהו יודע יותר מכולנו והוא מכתוב לנו, או שנראה בדת היהודית רק חלק מהתרבות היהודית ונשים את הדגש על האדם האוטונומי כבעל אחריות למעשיו. והרי גם אצל האדם הדתי הכל בידי שמים חרץ מיראת-שמים, והרשות נתונה בידו גם כשהכל צפוי. כלומר, גם לפי התפיסה הדתית ניתנת לאדם יכולת בחירה והכרעה.

חיים באר: לי יש אלרגיה מפני הדיבור על רוח היהדות. והשאלה שלי כרגע היא לא אם כל מה שיהודי עושה, שייך אוטומטית לרוח זו, אלא האם מעשיו ימשיכו לשמרה גם בעתיד. שכן אחד הדברים המרכזיים לו חרד הציבור הדתי הוא מה תהיה השפעת תהליכים המתחילים כיום על רוח היהדות לעתיד לבוא. והמתח הבעייתי שלי בנושא, הוא בין שימור להתפתחות.

בעיקרו של דבר השאלה היא באיזו מדינה אנו רוצים כאן — במדינה יהודית או במדינה של יהודים. ברור שקל יותר להגדיר מיהו יהודי מאשר מהי יהדות. אבל משום שאחרי טראומת השואה, ברור שאין לנו קיום אלא פה; מוכרחים למצוא דרך לפיה יוכל לחיות כאן כל מי שרואה את עצמו כיהודי ולממש בצורת חייו לפחות חלק מרצונותיו.

שאלת השאלות לפיכך היא — איך יוכלו אנשים בעלי רצונות שונים, תמונת עולם שונה ואוטופיות שונות, למצוא בסיס לחיים משותפים.

כל השאר אלה דברים השמורים לנפשו של אדם.

יהודה עמיטל: לכם מובן מאליו שמדינה יש לנו כבר, והכעיה היא מהותה של מדינה יהודית. אני מודאג עדיין למדי בקשר לעתידה של מדינת היהודים, ומדאגה זו נובעת אצלי הבעייתיות של מדינה יהודית.

ראשית יש להבין שהציונות הארץ-ישראלית נמצאת במשבר. הרעיון הציוני המרכזי היה יצירת מקלט בטוח לעם-ישראל. הערך העליון היה הקיום היהודי. הרצל לא דיבר על תרבות אלא על קיום, ואילו אצל אחד-העם היתה התרבות היהודית אמצעי להבטחת הקיום היהודי. והנה, כל התכנית ההרצליינית נקודה זו, נראית כחלום שווא. אין שום ספק ששנים רבות נצטרך עוד להתמודד עם בעיות הקיום שלנו, גם אם יהיה שלום עם הערבים נצטרך להיות חזקים. המוטיבציה שלנו כעם צריכה להיות חזקה והדומיננטיות הרעיונית חייבת להיות ציונית. בלי זה לא נוכל להתקיים.

והנה, בגלל התפתחויות פוליטיות וסוציולוגיות שונות

תוך בניית חומות הגנה עצמיות; או תוצאה של כניעה מוחלטת של אחד מהצדדים.

לי נדמה שהפתרון החיובי היחיד הבא בחשבון במצב זה, הוא אינטראקציה דינמית, יצירתית.

מה שמטריד אותי כיום הוא חוסר האינטראקציה משני הצדדים. הבורות הקיימת בשני הצדדים, כל צד לגבי משנהו. הניכור המוחלט.

בתוך העולם הדתי, מטריד אותי תהליך ההסתגרות המביא לתפיסה פונדמנטליסטית. טרגדיית הכהאניזם היא שבגלל המסגרת הפרשנית הפונדמנטליסטית שנוצרה ליהדות, כהנא יכול להוציא דברים מהקשרם ההיסטורי וההלכתי ולצטט רעיונות בצורה מעוותת, עד שנוצרת הרגשה בציבור שהומניזם ויהדות הם שני עולמות שונים.

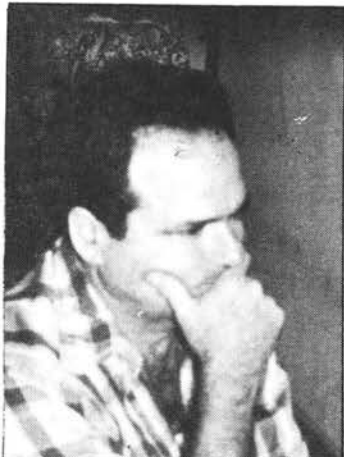
השאיפה הציונית, כפי שהיהדות הדתית הבינה אותה, לא היתה רק במובן של חזרה ארצה, ובוודאי שלא בחינת העברתה לכאן של היהדות האירופית כפי שהיא. הציפייה היתה להיווצרות משהו חדש בנוסח מאמרו המפורסם של הרב קוק: הישן מתחדש והחדש מתקדש. אין התרחשות כזאת, לצערי. התהליך התחיל ונפסק.

יריב בן-אהרון: כשמדברים על אינטראקציה, מניחים מראש מפגש בין שני עולמות ומה לגבי האפשרות שאנחנו בונים שלמות חדשה? שהרי גם היהדות המתקדמת וגן היהדות המסורתית — כל אחת לפי שיטתה — מחברות במפורש ישן וחדש, ובוה עדיין לא עומד להם חסד האינטראקציה ההדדית.

הבעיה מתחילה בעובדה שאני כנציג היהדות המתקדמת משתדל ויכול ליצור אינטראקציה, אבל אתם, כנציגי היהדות המסורתית אינכם יכולים להשיב באותה מטבע. אני לא רואה שבמרכז הרב קוק לומדים את בוכר, ברנר, ברל או שלונסקי, ולדעתי, יוצרים אלה הניחו את היסוד לתרבות היהודית שלי, מתוך אינטראקציה שורשית מאד. אבל העולם האורתודוכסי לא מוכן להיכנס לדו-שיח עם העולם הרוחני שלי, ואמונתו לגבי היא שאם וכאשר אתעמק אני במקורות חז"ל, בתלמוד וכו', סופי שאהפוך לאורתודוכס גם אני.

לפי דברי כולם נעוץ שורש הבעיה המרכזית שלנו בחוסר פתיחות, בחוסר הקשר אני-אתה לפי בובר, בחוסר זיקה, בניכור. והשאלה כמובן — מה עושים?

שולמית אלוני: אני לא מוכנה למסור את הבעלות,

יריב בן-אהרון: הסיסמה צריכה להיות מרבנות לריבונות. מסמכות רבנית לסמכות ריבונית, כאשר יהדות רבנית לדידי היא יהדות של תלות — הן בשיעבוד מלכויות, בהסתגלות לגיטו, לחלקיות, ליתרונות של רוחניות שאין עמה אחריות נוספות והן בתפיסה המשיחית.

שולמית אלוני: אני לא מוכנה למסור את הבעלות, לא על התנ"ך, לא על המשנה ולא על שום חלק ממכלול המסורת והמורשת התרבותית של היהדות — לא לרב גורן, לא לבורג, וגם לא לך ידידי עמיטל.

ש. גיורא שוהם: פרופ' גיאורג שטיינר דיבר בעניין זה על "סינדרום הרנבו", לפיו מגיע העם היהודי ל"מצויינות" רק בגלות, משום שהכמיהה לציון היא המניע העיקרי המפעיל אותו. בארץ, לעומת זאת, "מצויינות" זו הולכת ומתמעטת.

אנחנו עדים לשיטת התעשרות כמעט קתולית של מימסד זה שרואה את עצמו אפטרופוס יחיד על כל ערכי התרבות היהודית, ושיש בו בפירוש נציגים של שלושה דורות — בניו של אהרון ובניו של עלי ובניו של שמואל. וכולם פעילים בשטח היום, עם האש הזרה שבתוכם והמזלג שמעלה ככל שמעלה... ובתוך הורויה זו, נושאי התרבות והרוח משתקקים.

בעיה נוספת נוגעת לזיהוי עיקרה של תרבות. כשהיינו ילדים, הושם הדגש בחינוכנו על הנבואה "כי חסד חפצתי ולא זבח" — זו היתה תמצית המחשבה המוסרית, ואילו בית-אל והגלגל היו מקום הפולחן והחטאים. ספר יהושע בתרבותנו, הוא ביטוי לתקופה הקמאית שעברנו, תקופת הכיבוש. זה היה ה"בראשית" שלנו. לשם הדגמה — וואגנר, שמת במאה ה-19 היה חשוב לתנועה הנאצית (ואני לא משווה למרות כהנא) משום שנתן להם את ספר "יהושע" ואת ספר "שופטים" שלהם. כתיבתו ביטאה את תקופת הכיבוש והסער שלהם, על המיתוס שעד קצה המזרח. ומה שקורה אצלנו עכשיו, יכול להיות שהוא הליך נורא של חזרה לראשית התרבות, של טרם הנביאים וטרם המוסר. כך קרה גם באירופה. עמים שהשתחררו שם לאחר נפילת שתי הקיסרויות המרכזיות, עברו גם-כן תקופות של פאשיזם, בהן חזרו לסמלי העבר ולביטול ערך היחיד. אפשר לראות זאת בהיסטוריה של איטליה, הונגריה, רומניה, פולין ועוד.

המאבק שלנו פה, לפיכך, הוא מאבק פוליטי, בו יש לדת כוח פוליטי עצום. ובכל מקום בו זוכה דת לכוח פוליטי וכלכלי, היא הופכת למכשיר של אנטי-קדמה ואנטי-פיתוח.

צר לי מאד על מצב זה, משום שאני רואה את עצמי בעלת-בית על תרבות ישראל כמו כל רב. והשאלה, אם אלוהים ברא אדם בצלמו או שהאדם ברא אלוהים בצלם אליו רצה להידמות; זו נקודת מוצא פילוסופית לוויכוח. כל מה שנשאר חוץ מזה, הוא תרבות משותפת של כולנו. כלומר, כשמלמדים דמוקרטיה בבית-הספר, אפשר להתחיל במפורש כבריאת האדם ובמקומו בעולם — היותו יחיד, היותו שווה-ערך — כולם בניו של האדם הראשון וכו'. וכשיוצאים נגד דספוטיות של רוב, אפשר להשתמש בפרשת משפטים — "לא תהיה אחר רבים לרעות". זו מחשבה יסודית המחייבת למצוא קוד-אימתי אחרי רבים להטות, ומתי — לא תהיה אחר רבים לרעות. בקוד להבחנה זו, טמונה נקודת-המוצא לבניית חברה מוסרית. ובחברה שלנו כיום, הוא חסר,

לא על התנ"ך, לא על המשנה ולא על שום חלק ממכלול המסורת והמורשת התרבותית של היהדות — לא לרב גורן, לא לבורג, וגם לא לך ידידי עמיטל. יש קטע מסויים בתרבות זאת שאתה מכיר טוב יותר, יש קטע שאני מכירה טוב יותר, וישנה דינמיקה ויצירה משותפת של כולנו.

לדעתי, אם יש לנו היום בעיה יסודית, זאת בעיית העמרציות. כדי להיות אפיקורסים, חייבים להיות ראשית בעלי ידע. ולי יש הרגשה של חלוקה למחנות על רקע של בורות, שנובעת לדעתי, משתי סיבות עיקריות: א. סיבה פוליטית: במקום בו יש מאבקים פוליטיים בין דת למדינה, גדלה הבורות, גדלה ההתכנסות, הפחד מפני דעת הרוחבה; ובמקביל — מקצינה ההתנגדות אצל מי שכן רוצה להרחיב.

ב. מאבק במימסד הדתי בין "כהן ונביא", על כל המשמעויות הנובעות ממנו.

משתתפי הרב-שיח

פתרון. ה"מיגור" החופשי לא מעניק יותר שום דבר של רוחניות. יש בו הישגיות וחומריות בלבד. נראה לי שהגענו למצב זה משום שתנועת-העבודה בראשיתה העמידה את הכל על קרע, על חיתוך, ובתרבות אי-אפשר לחתוך. תרבות נבנית על דיאלוג. לכן אם חפצי חיים אנחנו, עלינו לברר לעצמנו ראשית מהו כיוון הליכתנו. מה אנחנו מציעים. אילו פתרונות תרבותיים יש בידינו.

ישנה עוד נקודת הבחנה חשובה — עניין ה"עכשיו". מאחרי מלחמת ששת הימים, נוצר אצלנו בטחון בעצם קיומנו, ואז, מכל הפנסיות השונות שהיו נחלת העולים ארצה משך שנים; עברו כולם למטרות עכשוויות. חב"ד רוצים משיח עכשיו. צובעים את התכלת עכשיו. אנחנו מדברים על שלום עכשיו. כלכלה נכונה — עכשיו. גאולה — עכשיו. כל ה"עכשוויים" אלה נובעים מכוח הכפירה. רק חוסר אמונה מצמיח כמיהה לעכשווי. אם יש בטחון יסודי שיבנה בית-המקדש במהרה בימינו — אז מה כבר מוכרח להיות עכשיו?

נקודה נוספת: דמוקרטיה קיימת במקום שיש ניגודי אינטרסים. כלומר, מדינה בה יש ניגודי אינטרסים, זקוקה לדמוקרטיה. ומכאן אני מוכרח לעבור באופן קיצוני להתקפה על הצד השני. הציבור הדתי הוא ביסודו לא דמוקרטי והוויכוח איתם עקרוני בנקודה זו ונוגע בנושא של מקור הסמכות. השאלה אם מקור הסמכות הוא אצל הקב"ה והרבנים, או שהוא נמצא בידי כל פרט ופרט. אני, אישית, מצאתי דרך של חלוקה בין מקורות הסמכות ואפשרות של בידוד בין נושאים שונים בהתייחס לכל אחד מהם. נראה לי שחשוב למצוא דרך להכנסת חומר בידוד כזה לכולנו, אחרת תהיה התפוצצות.

דני טרופר: כולנו זקוקים ליותר סובלנות, כלומר, לקבלת הזולת גם כשאינן מסכימים אתו.

אם אנסה לומר זאת דרך נושא השפה — יש בה שני ערכים — ראשית הערך המילוני הראשוני, ובנוסף, מרקמים עמוקים ורחבים יותר שמעלות המילים. אצלנו, השפה במובן המילוני, נשארה, אבל במובן היותר עמוק — הלכו הקשריה לאיבוד במידה רבה. אם אנו רוצים ליצור מצב של התקרבות, מוכרחים ליצור שפה משותפת בינינו. חשוב שהציבור החילוני ילמד להכיר את התרבות הדתית גם כלי לקבלה.

יהודה עמיטל: כמה הערות: ראשית, גם אני בדעה שיצירה עמיתית נוצרת רק במקום שיש בו לימוד, שכן כל יצירה מאגדת בתוכה מקורות רבים. שנית — האם באמת רוצה הציבור החילוני שלא ישמרו את השבת במדינת-ישראל, שיהיו נישואין חילוניים וכו' וכו'?

נדמה לי שאיש אינו רוצה בכך ברצינות. אנשים מרשים לעצמם להילחם נגד הדת, משום שהם יודעים שהדת תישאר. שיש "שֶׁבֶס יִיד" שישמור על-כך שתישארו. כי אחרת לא ברור לי — הרי יש לציבור החילוני כבר שנים ארוכות רוב בארץ-ישראל. מדוע לא השתמש אס-כך ביכולתו לשנות? למה תוך שלושים ושבע שנים לא הצלחתם לנתק את הדת מהמדינה? משום שרוב הציבור החילוני רוצה להיות נאנס.

שולמית אלוני: לא הציבור. ההנהגה.

יהודה עמיטל: הציבור החילוני איננו רוצה להינתק מהיהדות. נוח לו להינשא נישואין דתיים מתוך הכרח. הבעיה היא לא אצלנו אלא אצלכם. אני חושב לעתים קרובות שיהיה טוב יותר בשבילנו אם שולמית אלוני תנצח. הדת רק תישכר מזה.

מעבר לכך, יש משחקי כנסת — הפלות, חיזר, מדברים עליהם כאילו זה מרכז היהדות. ולא זה העיקר, כמובן. נדמה לכם שלרבנים יש השפעה אצלנו. כל האנשים האלה שמופיעים כביכול מטעמנו כעתונות, אין להם כל השפעה על הציבור הדתי.

שולמית אלוני: הרבנות הראשית קיימת בשביל החילוניים.

יהודה עמיטל: אין לכם בינתיים שום הצעה במקום היהדות. לכן אתם נאחזים בה בדרך שאתם נאחזים. הרבה יותר קל לפתור בעיות בדרך ארגונית מאשר בדרך מהותית.

הייתי רוצה לראות בכס יריב, אבל מה אתם מוכרים היום לנוער? מה הבשורה שלכם לנוער חושב?

יריב בן-אהרון: עולם ומלואו.

הרי יהודה עמיטל: אנשים מרשים לעצמם להילחם נגד הדת, משום שהם יודעים שהדת תישאר. שיש "שֶׁבֶס יִיד" שישמור על-כך שתישארו. הרי יש לציבור החילוני כבר שנים ארוכות רוב בארץ-ישראל. למה תוך שלושים ושבע שנים לא הצלחתם לנתק את הדת מהמדינה? משום שרוב הציבור החילוני רוצה להיות נאנס.

דני טרופר: אצלנו, השפה במובן המילוני, נשארה, אבל במובן היותר עמוק — הלכו הקשריה לאיבוד במידה רבה. אם אנו רוצים ליצור מצב של התקרבות, מוכרחים ליצור שפה משותפת בינינו.

חיים באר: מפגש, או קודם לכן התנגשות לצורך מפגש, יכולה להתרחש כשיש שתי "עגלות מלאות". לכן הקונפליקט החברתי האמיתי היה לפני שנים, כשתנועת-העבודה הביאה את מישנתה החדשה. כיום נמצאת תנועת-העבודה בדירתו של בלאס, לפני הקיבוץ לפני השוק ה"אפור".

ההיסטוריה. זאת לדידי משמעות הריבונות. ובכך לא דוחים או מכחישים את המימד הריליגיוזי של החיים, את הסוד האופף את חיינו ומותנו, את שאלות הנצח, את שאלת המשמעות שמראשית עד אחרית; אלא ניתנת אפשרות לחיות עם הסוד בידיעה ש"לא בשמיים היא". היהדות הרבנית הובילה את עם-ישראל בצורה הנכונה במדבר הגלות. והשאלה היא — אם נכניס עכשיו את הרבנות, את המימסד הרבני ואת החינוך האורתודוקסי למסגרת שתנטרל את כוח השפעתם המזיק על החיים המדיניים החדשים, על התרבות המתחדשת; מה ימלא את החלל, איך נוכל ליצור מוקדים של סמכות רוחנית חדשה? ושאלה נוספת — מה יעשה הפרט בחופש שניתן לו? מה יהיה אופי חיו של היחיד בתוך ה"יחד". לעניין זה, אני שותף בשנים האחרונות לנסיון של יצירת "בית-מדרש" למקורות היהדות ב"אורנים" וב"אפעל", יחד עם חברת "שרמות". במסגרת זו מהווים פרשנים לגיטימיים למקורות חז"ל — בובר וברנר וגורדון וגרשום שלום וביאליק ושלונסקי, ולצידם — היצירה הצינית כולה — החקיקה המשפטית, צורות ההתיישבות השונות וכו'. שכן מבלי לחדש את האתוס הזה, את התרבות והחזון של העלייה השנייה והשלישית, אין לנו תשובה, כאמור, להמשך הקיום היהודי והצינוני. דבריו של סירקין חייבים להיות חרותים על כל כתליו, כולל הכותל המערבי: מדינת-היהודים תהיה סוציאליסטית או שלא תהיה כלל.

בלי חזון חברתי חדש, בלי התגברות על השדים הטמונים במסורת הלאומית שלנו, אין עתיד. הכל יקרוס. לכן דיון זה עוסק לדעתי בדיני נפשות.

חיים באר: אחת הסיבות למשבר היא הריקנות, הרדידות הנוראה של מה שנקרא — העולם החופשי.

יהודה עמיטל: הרב מפניבו? אמר פעם לתלמידיו: לכם יש בעיות? אני, כשהייתי בחור ישיבה, מצדי האחד היה החפץ-חיים ומהשני — טולסטוי. כלומר, היתה אלטרנטיבה. מה האלטרנטיבה שלכם כיום?

חיים באר: מפגש, או קודם לכן התנגשות לצורך מפגש, יכולה להתרחש כשיש שתי "עגלות מלאות". לכן הקונפליקט החברתי האמיתי היה לפני שנים, כשתנועת-העבודה הביאה את מישנתה החדשה. כיום נמצאת תנועת-העבודה בדירתו של בלאס, לפני הקיבוץ לפני השוק ה"אפור". לכן הצליח הציבור הדתי למשוך אליו חוזרים בתשובה, כי ישנה הרגשה שבידו מצוי

גם בגלל הכורות וגם בגלל הקנאות שהיא תוצאתן של מרידות ותחושת תסכול ונקמנות של חלקים מהציבור בישראל.

מה צריך, אס-כך, הוא ראשית להילחם בכורות ובקנאות. אלא משום שאנחנו חברה כל-כך פוליטית, הנושא המשמעותי של תרבות נדחק מכלל הדיון האמיתי ונשארו במסגרות של מאבק על כוח, שליטה ואפוטרופסות, וכאן מקור הרעה.

יריב בן-אהרון: לי יש הרגשה שהאלטרנטיבה לעולם הרבני, מחייבת התחדשות היונקת אמנם מהעבר, אבל שיש בה חזון של עתיד.

מול התפיסה של מדינת הלכה אורתודוקסית הועלתה בתולדות הציונות הצעת המדינה של תנועת-העבודה. של עם עובד. מול מדינת הלכה כאידאל — אידאל של חברת עובדים. שיברונו של חזון ציוני-סוציאליסטי זה, ונסיגתו כיום, מסמן את נסיגתה של הציונות. את משבר הקיום של העם היהודי. שכן כל מפעלה של תנועת-העבודה, כל יצירתה הרוחנית והתרבותית, מתמקדת כיום בהישג סקטוריאלי מסוים — בשמורת ההתיישבות הקיבוצית. ואילו לגבי הוגי-הדעות של תנועת-העבודה היתה התנועה הקיבוצית בחינת גרעין אחד בתוך שדה גדול.

משה הס טען ב"רומי וירושלים" שביסוד היצירה המקראית של בית ראשון, עמדה ההתגלות שביצירת החכמים בבית שני נקבע היסוד ליהדות הרבנית, ושעם שיבת ציון השלישית, תבוא תקופה של יצירה חדשה, של חקיקה חדשה. בעקבותיו של הס, אני חושב שיש לתת תשובה מחדשת ויוצרת מסוג זה של חברה, תרבות וכלכלה שמכנסות לעצמן אידאלים ישנים בכלים חדשים, דמוקרטיים, ריבוניים. אחרת לא נוכל להמשיך להתקיים.

הסיסמה צריכה להיות מרבנות לריבונות. מסמכות רבנית לסמכות ריבונית, כאשר יהדות רבנית לדידי היא יהדות של תלות — הן בשיעבוד מלכויות, בהסתגלות לגיטו, לחלקיות, ליתרונות של רוחניות שאין עמה אחריות נוספות והן בתפיסה המשיחית. בדחיית הגאולה לאחרית-הימים ובנטייה המיסטית להביא את הגאולה רק תוך השתחררות מכללי המציאות. להתאחד עם המוחלט, עם האינסופי תוך סימביוזה כביכול עם האלוהים. בעצם להתאחד עם המוות.

הציונות שאפה לנתק אותנו מקיטוב זה שבין שיעבוד מלכויות לאחרית-הימים, ולהכניס אותנו מחדש אל

"מלחמת קודש" או אמונה צרופה

על המימסד הדתי והיהדות ההומאנית

אברהם ביק (שאולי)

הרב אברהם יצחק קוק

"הצדיקים הטהורים אינם קובלים על הרשעה אלא מוסיפים צדק; אינם קובלים על הכפירה – אלא מוסיפים אמונה."
(הרב אברהם יצחק קוק, ערפלי טוהר, עמ' כ"ח)

ב"אני מאמין" של הכנסייה או המוסד הדתי המקובל, הרי הוצאת את עצמך מתחום המוסר הדתי ומצווה לרדת לחיך!

מישקע דתי זה צמח אצל הקנאים בין שהם בני-ברית ובין שאינם בני-ברית מפורש בתהלים: 'הלא משנאך ה' אשנא. תכלית שנאה שנאתים, לאויבים היו לי'. ובכן מצווה לרדוף ולדכא, להחרים ולחסל את שונא הדת, כי הלא אם אינך מסכים למעשי המימסד, או הכנסייה, הנך כופר ונגדך מוכנים כל החיצים. מכאן התיאוריה של הכנסייה הקתולית בימי הביניים, ששתי חרבות שלח אלהים לעולם: חרב הקדושה וחרב חילונית. החרב שבידי הכנסייה עולה בעדותה וחיבותה על החרב שבידי החילוניים, וזו האחרונה חייבת להכיר בסמכותה. מכאן גם הרדיפות של בעלי ההלכה הפונדמנטאליסטיים על הרמב"ם והרדיפות והחרמות של המתנגדים על החסידות בתחילת המאה ה-19.

רק באמצע המאה ה-19 בא מפנה חיובי לסבלנות אצל גדולי ישראל. החל להתגבש גם בחוגי היהדות הדתית טיפוס סובלני-הומאני, שלא גרס שכל חפשי או חילוני הוא פורק עול ושהטיל ספק ב"ראת שמיים" של הקנאים.

די להזכיר את נציג התורה במאה ה-19, רבי נפתלי צבי ברלין, "ראש ישיבת וואלוז'ין, אדירה ומושלה" (כביטוי של תלמידו ח.נ. ביאליק "המתמיד") שכתב במפורש: "אנשי בית שני היו צדיקים וחסידים אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. מפני שנאת חנם שבלבכם חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת שמים כאפיקורס ובאו עליידי זה לשפכות דמים ולכל הרעות בעולם עד שגרמו לחורבן הבית. הקדוש-ברוך הוא ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו שהולכים בעקמימות לשם שמים, כי זה גורם חורבן הכריאה והריסות הארץ" (בספרו "העמק דבר", פירוש לתורה, פתיחה לספר בראשית).

מדברי הרב קוק (האב)

על קרקע סבלנית זו עמד בעיקר תלמידו של ראש ישיבת וואלוז'ין הרב קוק (האב), ומן הראוי לעיין בדבריו, ולו רק כדי להראות עד כמה ש"תלמידי תלמידיו", הדוגלים כביכול בשמו, רחוקים מהשקפתו. "רק על נפש עשירה באהבת הבריות ואהבת האדם תוכל אהבת האומה להתנשא בגאון אצילותה וגדולתה הרוחנית והמעשית. צרות העין גורמת לראות בכל מה שחוץ לגבולות ישראל, כיעור, טומאה והיא מהמחשכים הנוראים שגורמים הריסה כללית לכל בניין הטוב. התורה, המוסר, המצוות, המעשה והתלמוד, באים לפנות את מכשולי הדרכים שתוכל אהבת עולמי-עולמים מזאת להתפשט, להתרחב על כל ככרי החיים, על כל מרחביהם." (מדות הראי"ה, עמ' צ"ו).

"הרגש הלאומי הוא רגש נעלה ביותר טבעיותו, אבל אם אינו מכונן ופונה למטרה יותר נעלה של תכלית אושר השלימות הכללית, יפרוץ לסוף גדריו היושר כשיעבור גבולו, בהרימו יד לרשת משכנות לא לו, בלא משפט צדק." (עולת ראי"ה, חלק א', עמ' רל"ד).

ועתה צא וראה מה שכתבו המנהיגים הרוחניים של "גוש אמונים" ו"מליצי יושר" של "המחתרת" ו"מפציצי הר הבית", שלא הספיקו להפיק את זממם. דברי הבל ורשע כתב "רב" אחד, בעל עבר רשמי לצד הפאשיסט כהנא, כשיצא להגן על אירגון הטירוור היהודי, אחרי שהאשימו את הארגון שעבר על "לא תרצח". הוא הסביר בהבל פיו והראה כוונות ואי-ידיעה אלמנטרית במקורות ההלכה: "התורה מגדירה את האיסור 'רצח', רק במקרה שלא אדם שהרג את 'רעהו וחברו בתורה ומצוות', והדברים נאמרו על אדם מישראל". כלומר אם הרג מי שאינו 'רעהו' במצוות, לא חל עליו איסור 'לא תרצח', וכל שכן גוי (ערבי), (חוברת "צפיה", של ארגון הטרור), אותו מותר להרוג במזיד, בניגוד לרבי עקיבא האומר ש"כל אדם נברא בצלם אלהים" ואיסור של שפיכות דמים של בן-אדם על לא עוול בכפו. נוהג אפילו בכ"נ (לא רק בן אברהם אבינו). ולא נחה דעתו של "רעהו בתורה ומצוות" של אותו בריון וטירוריסט דתי, אריאל, מר ישראל ה"ס, מרצה באוניברסיטת בר-אילן, שיצא להכשיר "גינסייד", רצח עמים מדאוריתא. "הערכים הם בני עמלק ומותר למחותם מעל פני האדמה" ("נקודה"), בטאון גוש אמונים, חוברת "יא, תשמ"ד).

הליבטל מלימוד תורה, או ההערצה המיליטאריסטית והשנאה לגויים? וודאי שהם נושאים את שם התורה והאמונה לשוא, ואין להם כלום עם המורשת של נביאי ישראל, עם התנאים והגאונים, שוחרי המוסר והצדק, מישעיה, עמוס מתקוע, עד רבי עקיבא, ומהם עד צדיקי הדורות האחרונים: הנצי"ב מוואלוז'ין, המקובל מפרש זוהר, או רבי אברהם יצחק הכהן קוק. אדם דתי באמת (ויש כאלה אפילו במחנה החרדים והדתיים-לאומיים) ירחק מהם כמטחוי קשת. כדי לקיים מה שאמר הנביא עמוס 'הס לא להזכיר בשם ה'?' על היהדות, השלום ואהבת בני אדם – להלן.

השנאה הדתית

מי השנאה הדתית כימי ההיסטוריה של הדתות. הללו שהאמינו ש"אין גאולה מחוץ לכנסייה" לא רדפו רק את הכופרים והאי-דתיים או החילוניים, אלא גם בני דתות אחרות. עיון בהיסטוריה בתקופת ימי הביניים ו"מלחמות שלושים השנה" מראה, שאין לך שנאה אינסטינקטיבית יותר מן השנאה של הדתיות המימסדית, אצל קנאי הדת, שהיו צמודים כל-כולם למוחלט, היתה הגישה היחידה לאמונת הזולת קודם כל גישה של אלימות: אם הנך כופר, או שאינך מאמין

מובאה זו, מכתביו של רבן של ארץ ישראל וירושלים, רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, שזה עתה מלאו חמישים שנה לפטירתו (אלול תרצ"ה): ממחישה את המושג שטבע אחד מגדולי מפרשי התורה בימי הביניים, רבי משה בן נחמן (רמב"ן): "יכול אדם להיות נבל ברשות התורה." ראויים דברים אלו להיזכר בתקופתנו, תקופת החומייניזם, סמל הקנאות הדתית באיסלם, ובדורנו וארצנו, כשקמו עלינו מקרב המפלגות האורתודוקסיות והמימסד הדתי, לאומנים קיצוניים המלבים הזיות של משיחיות-כזב מצד אחד, ו"חופרי קברים" ו"זורקי אבנים בשבת" – מאידך, אלו ואלו המעוררים "מלחמת הקודש" כחילוניים – מקצתם בעלי תאווה שלטון ורודפים אחרי תקציבים מ"הכנסת" החילונית, ורובם הדיוטות ועניים ברעת – מתכוונים כביכול ל"שם שמיים" בעוד שהם מטמטמים ומרדימים את המוסר והרחמים. קשה לתאר, ואפילו בדמיון הפרוע ביותר, חזיון פחות דתי, פחות רוחני ופחות יהודי מאשר "שומרי משמרת הקודש" מחוגי החרדים, ונושאי דגל הלאומנות הישראלית. מה מן היהדות יש בקיצוניים של "אגודת ישראל", האוסרים על בניהם לשרת בצבא כדי לא

עמיד כנגד דברי־הבל ובורות אלו של רבני הטורוויסטים היהודיים, את דברי אחד מגדולי ישראל, והפעם לא דברי הרב קוק, אלא אחד מראשי "החינוך העצמאי", מחבר פוסק ומקברניטי "אגודת ישראל", הרב זלמן סורוצקין, שנפטר בשנת תשכ"ט, ושהיה חבר "מועצת גדולי התורה", בפירושו על החומש "אזונים של תורה", שנדפס יחד עם הטכסט המקודש של החומש: "וכי יגור אתכם גר בארצכם לא תוננו אותו" — "ולא תאמרו אליו שארץ־ישראל היא רק לישראלים (כטענת השוביניסטים בכל הארצות שארצם היא רק בעד עמם ואין לזר חלק בה), כי הארץ ניתנה לאברהם והוא היה 'אב המון גוים' וגם בני ישמעאל הם זרע אברהם ואסור לשנוא אותם." (ויקרא ל"ג, אזנים לתורה עמ' ר"מ). (ההדגשה בסוגרים היא של הרב א.ב.ש.)

והנה דבריו של אחרון גדולי המקובלים במאה העשרים, רבי יהודה הלוי אשלג, מתרגם הוזהר לעברית בעשרים אחד כרכים, עם פירושו "הסולם", והוא שכונה בפי הרב קוק והרב זוננפלד כ"הארי החי שבדורנו", "איש האלהים": "מצפוני נקי וזך. אין אני מזדהה עם השוביניזם. הלאומיות מחייבת להיות טבועה בכל אדם בשיעור המספיק לשמירת קיומה של האומה בתור אומה, והעודף של השיעור המינימאלי יש להקדיש לטובת ההומאניות, לכלל האנושות, בלי הברל לאום או גזע. האיגואיזם הלאומי המופרז, החל מאומות שאינם דואגים כלום לזולתם עד הפאשיזם, הרוצח אומות" (בספרו "מתן תורה", ירושלים תשל"ז).

אלילות ושבטיות פאגאנית

לפי השקפותיהם של רבני "גוש אמונים", לוינגר, הס, וולדמן מ"התחיה" וכיוצא בהם, שעברו כבדת־דרך ארוכה, החל מ"שקט הוא רפש" של ז'בוטינסקי, דרך ההשתכרות השבתאית וגמור בפשעי הטורו היהודי ובטומאה של השפל כהנא, אלהי ישראל הוא לא יישות אוניברסאלית שכל הברואים שווים לפניה, ואשר במידה שבחרה בעם ישראל, בחרה בו כדי להטיל עליו חובות ומיכחנים, ולא כדי להעניק לו זכויות מיוחדות — תפיסה זו המתבטאת בדברי הנביא עמוס: "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם כל את עוונותיכם" ו'הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל' (ג'־ט'), אין זו האלהות של ישעיה, שניבא על שלום־עולמים בו יכתתו כל העמים חרבותיהם לאתים ולא ישא גוי אל גוי חרב, אין זו הדת המונטיאיסטית הצרופה של הרמב"ם, אלא אלהות אלילית, שבטית, חסרת רחמים ומוסר; זוהי בדיוק אותה האלוהות של השבטים המיתולוגיים שלחמו בשם אליליהם בשאר האלים, כמוש, בעל, כנען ודגון אלילי הפלשתים. היחס של הקב"ה ללא יהודים איננו כאל יצירי כפיו, בהתאם לדברי תנא דבי אליהו: "מעיד אני עלי שמים וארץ, אפילו גוי ועבד ושפחה, לפי מעשיהם הטובים שכנה שרירה עליהם," — אלא יחס הבורא לגויים הוא כאל אויבים בנפש שדמם הפקר, כך פסק אחד מ"הרבנים", יחזקאל סופר, שמות היה לרצוח את תלמידי "המכללה האיסלמית" בחברון שלפי ההלכה הם "חייבי מיתה" ו"דוגמא קלאסית לפרשת מילכוד האוטובוסים" הוא הסיפור המקראי של הריגת אנשי שכם. (עיין מאמרו של אסא כשר, מעריב, 9.8) ולא זכר ה"חריף הבקי" הזה, שיעקב אבינו קילל את בניו שמעון ולוי אחים, "כלי חמס מכרותיהם בסודם אל תבוא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי" ובפירושו רש"י על הכתוב (בראשית מ"ט, ה'): "אומנות זו של רציחה חמס הונו בידכם, זו אומנות של עשו ואתם חמסתם אותה ממנו..." זוהי תפיסה המחזירה את הדת היהודית לשלב האלילי הפאגני. עבודה זרה ממש!

עד כאן על הפירות הבאושם שפרחו על העץ הרקב של הלאומנות הקיצונית, ויש לציין גם את אחיהם לקנאות ולהקצנה בישיבות והכוללים של החרדים, הללו ההופכים את לימוד התורה לקיום טפילי על חשבון האומה ולהשתחררות מחובת השירות בצבא.

גדולי בני ברק נגד הרמב"ם

סקו ראשי הישיבות בבני ברק וירושלים שמותו לתלמידי הישיבות והכוללים להתפרנס מקרנות הציבור, שזה מאפשר להם "ללמוד תורה לשמה". כלומר: תלמידי הישיבות וחברי הכוללים שרויים

במציאות של קדושה, תורתם אומנתם, והם מעבר לחיובי המוסר שביראליה בה מצויים כל בני ישראל — הפטורים לא רק משירות בצבא, אלא גם מכל עבודה כשרה, שהרי הם כלולים ב"צבא ה'". אבל דברי רבן של כל ישראל, רבנו משה בן מיימון, שעליו אמרו: "ממשה עד משה לא קם כמשה" — מטפחים על פניהם, דבריהם ומנהגיהם: וזה לשונו של הרמב"ם ב"משנה תורה" (הלכות תלמוד תורה, פרק ג', הלכה י'): "כל המשים לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את השם ובוזה את התורה וככה מאור הדת ונטל חייו מן העולם הזה ועולם הבא. ואמרו חכמים: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה והרי זה כאילו מלטטם את הבריות."

כך "נוהגים" החרדים לפי ההלכה שקבע הרמב"ם, רבן זה שהם הופכים יום ולילה במשנתו... ואם המדובר ברמב"ם אביא כאן ראיה מדברי בריסמכא אחרון, שאינו חשוד כלל בפגיעה במימסד הדתי, כיוון שהוא מהמנהיגים הרוחניים של המפד"ל ונחשב לאחד מדבריה בתפוצות, הוא האישיות הדומיננטית בקרב היהדות האורתודוקסית בארצות־הברית, רבי יוסף דוב הלוי סולובייצק, רבה של הסתדרות הרבנים, הכותב דברים כדרכונת נגד המימסד הדתי, שבמקום לכוון את מאמציו בכיוון המחשבתי הוא מכונן את כל כוחותיו לשמור על המערכת המוסדית והאירגונית שלו. על אנשי דת, קובע הרב סולובייצק, להיות מורים ולא שליטים. יקצר המצע מלהשתרע אם אצטט דבריו נגד היהדות האורתודוקסית ואסתפק בכמה קטעים ממאמריו: "אין כוחו של המימסד הדתי לגאול את הנוער משממותו החורויתית... אפילו אם בהגה השלטון יתפס איש חובש כיפה לא ישתנה היחס של הנוער הדתי בגולה אל המדינה. האווירה הדתית ספוגת התועלתיות השטחיות, הנטייה לצירמוניליזציה, היא לפרקים וולגאריזאציה של הדת. אוכלוסי ישראל, בין בארץ ובין בגולה, זקוקים לגאולה נפשית, לאינטרוספקציה רצינית וחישוב חשבונו של עולם וחשבונו של נפש" (בסדר היחוד והיחד, מבחר כתבים, ירושלים תשל"ו).

ואלו הם דברי על "הקדושה והקדושים" (במאמרו "האומץ להתוודות", דף לתרבות תורנית, כסלו, תש"ם): "קדושה יכולה להתנוון בנקל. כאשר הדת מתנוונת על־ידי יישומים בלתי מוסריים היא נעשית בזה כוח שלילי היסני. כאשר נחרת בעגל הזהב השם המפורש, לא נעשה העגל לכוח נייטרלי אלא לכוח שלילי, שזרע הָרס במחנה ישראל. הסתאבות של אידיאלים גדולים הולידה בדת כוחות רשע שהיו יותר מסוכנים מאשר רשע שנולד מרשע. עיוות המושג הגולה של "דת האהבה" הביא לדיכוי כופרים. תולדות מסעי הצלב, האנקוויזיציה והתפרצויות אחרות של קנאות דתית מדברות בעד עצמן". אמור מעתה: אין יהודים שומרי מצוות משרתים את הקדוש ברוך הוא אלא משרתים הם את משמיו של אלוהים, והצהרתו על "התפרצויות של קנאות דתית" יש בו יותר מרמז לחומייניזם השולט בכיפה ברחוב היהודי בארץ.

הרב קוק (הבן)

שוב להרב קוק, בשחרית נעורי הייתי תלמיד בישיבתו וזכיתי להסתופף בצילו. בסוף שנות השישים, ואני כבר על סף גיל הזיקנה — וגם אחרי שנים שנפרדתי מספלי הישיבה ובדרך אחרת לבדי אבדתי ("המתמיד") — חזרתי מארצות־הברית והגעתי לבית הרב ברחוב יפו, כדי לומר "שלום" לבנו יחידו, הרב צבי יהודה קוק זצ"ל.

על־פי מה ששמע עלי מפי תלמידיו או מה שקרא עלי בעתונות, ראוי הייתי אם לא להצליף בי שבטים, הרי להראות לי את הדלת... שהרי נתפסתי לסוציאליזם ומרקסיזם ר"ל... אלא שהוא זצ"ל נאמן היה לתורת אביו הגדול, רחוק מדוגמאטיות נוקשה, וגם עדיין לא היה רבן של "גוש אמונים", ואף חדור סבלנות (עיין בספרו "לנתיבות ישראל" בו כותב שהוא משתייך לליגה נגד כפייה דתית). ובמקום שיטף לי מוסר, שם ידיו על שכמי וחיידך במתיקות: "קראתי מה שכתבת על מארקס במקורותינו" ("במקורותינו" — משמע כתבי הרב) ובדברו ניגש לאיצטבאות הספרים, והוציא ספר, דפדף בו, ואמר: הנה ראה מה שכתב אבא זצ"ל: "הכפירה כל זמן שהיא עוסקת במגמות מוסריות הרי היא ממש דרישת ה'. המוסר והרחבתו, הגדלת ערכם של החיים, עינוגם ושאיפותם — הוא בעצמו דרישת ה' יותר משאר דרישות הבאות ברחשי לבב בלבד שאין בהם הטבות מעשיות לסדרי החיים..."

אין אנו מצטערים אם תוכל איזו תכונה של צדק חברתי להיכנות בלא שום ניצוץ של אזכרה אלהית, מפני שאנחנו יודעים שעצם השאפת הצדק כאילו צורה שתהיה, היא בעצמה ההשפעה האלהית היותר מאירה. ואם תרצה האנושות לכונן מצב של שוויון־משקל בחיים ומנוחה ללב, בלא שום השפעה רוחנית כלל, הרינו מוצאים בה את ההשפעה הרוחנית היותר אדירה." (אגרות ראייה, כרך א', עמ' מ"ח).

ר' צבי יהודה שבאחרית ימיו הצמיד חלום מיסטי־מטאפיזי לשלמות הארץ הנעדרת כל תואם במציאות, ולירושלים שאינה זמן ואפילו לא מקום, היה איש הסובלנות וקירב את חברי הקיבוץ הארצי ואף השתייך כאמור, לליגה נגד הכפייה הדתית. איך קרה שדווקא הוא נעשה לרבן של תלמידים בעלי השקפה לאומנית הנשענת על כוח — דבר זה עדיין אומר דרשני מנקודת ראות פסיכולוגית או פסיכו־פיתלוגית.

אביו הגדול הראי"ה קוק, ראה את התנועה הציונית כתנועת תחיית היהדות. בשיבת עם ישראל ראה סיכוייה הגדולים של ההתחדשות הנבואית על אדמת הנביאים, אבל הוא לא נמנע גם מלהזהיר את המדינה העתידה על דרכי תורה. "אין דבר כדאי לישראל לעסוק בממלכה בעת שהיא צריכה להיות דמים מלאה" (אורות, פרק המלחמה). יש לשער שאם היה חי בזמננו, היה יוצא כנגד הפיכת המדינה לאוטוקראטיה סיקראדאלית והיה רואה בזה עיוות ופגם מוסרי, וודאי שהיה מתקומם כנגד השנאה הלוהטת לבני דת מעם אחר.

רחוב בבני־ברק

צילום: מיכה בסר

דוד אלבכרי לגלות את עצמנו ולהתוודע

דינה קטן בר-ציון

רישום: עודד פינגרש

דק-גו, גבוה, ארשת רצינית. מרוכזת. ערנות ממוקדת. נימה ידידותית. מופנמת מעט. מיזוג של קשב, רגישות ואיפוק והבלחות מפתיעות של הומור.

האם תוכל לספר לנו משהו על קורות חיך ועיסוקך, כיצד היית מציג את עצמך?

במבט לאחור, תולדות-חיים הם בעצם סיפור פשוט, שניתן לספר במילים ספורות, בעוד שהחיים עצמם גדושים במאורעות וחוויות. כך גם הסיפור שלי. נולדתי ב-1948 בעיר פץ' שבחבל קוסובו, כיום אזור חשוב ביוגוסלביה, אך כעבור זמן קצר עקרה משפחתי לצ'ופריה ואחר-כך לזמון (שליד בלגראד), שם אני מתגורר עד היום. המעבר ממקום למקום נקלט בי כחלק מנדוניה של משפחת אבי, שבמשך מאה השנים האחרונות עשתה דרכה על-פני מחוזות סרביה ומקדוניה.

אשר להשכלתי — הסיפור שיגרתי למדי. בגמר בית-הספר התיכון למדתי אנגלית באוניברסיטה, ולימודי נסתיימו בדרך שהיתה אופיינית למדי לבני-דורי, המכונה דור ה-Drop-outs, אשר זנח לימודים, ופקולטאות כדי לשוטט במחוזות ארץ ורוח. התחלתי לעסוק בתרגום ובכתיבה, ואני ממשיך בכך עד היום.

האם תוכל להצביע על מקור השפעה סגנוני מובהק שלך? מה מקומה של השפעה כזאת במערך סגנוןך האישי ומהי משמעות ה"פידבק" ליוצר כמון שגיבש סגנון ונוסח מובהק?

בקשר למקורות ההשפעה — אלה היו רבים. תחילה, כל הסיפורת שקראתי וייתכן שאפילו שכחתי בחלקה, ורק לימים הכרתי שוב באלמנטים מקריאתי שהופיעו בכתיבתי מבלי שנתיי דעתי על-כך.

פעם ראיתי בווליאם פוקנר אידיאל אליו שאפתי. משהו מזה ניכר בחלק מספרי הראשון* שבו רצייתי להעמיד עולם מוכר אך בנוי על-פי ענף היוחסין המשפחתי, כדרך שהדבר נעשה אצלו. לימים הפכה האובססיה הדומיננטית שלי להיות המודעות לכתיבה. איננו מאמין בתפקיד הסופר כמספר כל-יודע, השולט אבסולוטית בדמויותיו, אלא בכך, שהוא שותף למשחק יצירתי מסוים. הכתיבה היתה לגבי סוג מסוים של משחק רוחני ואולי גם דרך של שחרור פסיכולוגי.

* מועד משפחתי, 1973.

ליד 1948. פירסם עד כה חמישה ספרי פרוזה, שהרביעי בהם, "תאור המוות", זיכה אותו בפרס הספרותי הגבוה לסיפור הקצר, פרס אנדרץ' 1983 (הספר עתיד לראות אור בספרית הפועלים. גם סיפורים נוספים מספריו של אלבכרי ראו אור בעברית).

סיפוריו עוסקים בתימטיקה יהודית בדרך כתיבה מודרניסטית המשלבת ריאליזם ופנטסיה, פרוזה ומטה-פרוזה. מתרגם ועורך פורה. ערך אנתולוגיה בת שני כרכים של הסיפור העולמי ברימינו. במשך שנים שימש כעורך מישנה של העתון הספרותי "דבר הספרות", שבמסגרתו ערך גם מבחר מן הספרות העברית. כיום אחד מעורכיו של כתב-העת החדש — "מכתב" — העוסק בהתרחשויות בספרויות העולם (בגיליונו הראשון, שראה אור במאי השנה, שלושה טקסטים העוסקים ביצירות סופרים ישראלים). שהה בארץ לביקור קצר והסכים להתראיין למדור זה.

כולנו נוכחותה לגבי היא מעין סוד. סמלי היהדות — החגים, המאכלים המסורתיים, שמירת השבת — כל אלה היו סודות לגבי שניסיתי לפענח בכתיבתי. חרץ מאלה, היה גם הטבע והכפר, כלומר — הייתי בקשר בלתי-אמצעי עם משהו שלגבי ילדים בעיר הוא בכחינת סוד. כל זה התערבב לימים בהתעניינותי בפילוסופיה של המזרח, ובתפיסה השונה את מקום האדם בעולם ובקוסמוס. האלמנטים האלה מופיעים בסיפורי, בנסיון לבטא את חוסר-האונים של האדם למצוא את מקומו האמיתי בעולם.

מה דעתך על היחס בין יכולת הכתיבה כביטוי הגותי לבין כושר החוויה? היש לפי נסיוןך קורלציה בין השניים?

נדמה לי שכושר הכתיבה מוגבל ודחוק, הוא נזקק למלים והמלים הן כלים בלתי-מדויקים ובלתי-מספיקים. בשבילי הכתיבה היא ביטוי לחוסר-האונים שלנו לכבוש את עצמיותנו ואת הסובב אותנו. חוסר-האונים מהווה מעים פסק-דין, הדין אותי לאי-הבנה. אני מנסה כביכול להסביר את עצמי, ולמעשה אני מוסיף מחיצה נוספת ביני לבין קוראי אבל כנראה שבאמצעות פרדוקס זה נוצרת האמנות.

בכתיבתך מתקיים, גם בקטעים הפשוטים לכאורה, תהליך טעינה של מחשבות, היש לך קשר להימנעות המודעת מעמדת ה"סופר יודע-כול"?
השאיפה הבסיסית שלי מתמצה במונח — תמציתיות.

חיוני, לדעתי, לקיים חילופי מידע קבועים, כדי לאפשר לנו לגלות את עצמנו ולהתוודע זה לזה.

איך התקבל ספרך הראשון, וכיצד אתה רואה אותו כיום ביחס למחזור יצירתך כולו?

הספר הראשון שלי, במידה שאני יכול להעיד על-כך, התקבל באופן יוצא-מן-הכלל טוב. הוא הופיע בשעה שבספרות הסרבית-קרוואטית נהוג היה הסוג הספרותי שאנו נוהגים לכנותו "מציאותי", ושעסק בראש וראשונה באנשים קטנים, במוטיבים "כפריים", ובפרובלמטיקה מקומית בעיקרה. גם ספרי הראשון הוא במובן מסוים "מקומי", שכן הוא עוסק קודם כל בתימטיקה יהודית אס-כי אצלי זה ניתן אולי באופן קצת יותר אוניברסלי. אבל עד מהרה התחלתי לכתוב סיפורים שהיו מעין ריאקציה על ספר ראשון זה, כך שלימים הוא הפך בעצם למעין בסיס בלבד שעליו בנויים סיפורי הבאים.

התוכל לספר משהו על ילדותך שניראה לך כיום בעל משמעות חיונית ליצירתך?

הילדות היא מקור השאיבה הראשון והמשמעותי עבור

כאדם כותב אני ניצב מול אמצעי תקשורת המצטיינים במהירות — טלביזיה וקולנוע, והמיטיבים לספר בדרך פשוטה לאין ערוך את מה שאני מבקש לספר בכתבתי. אם-כך עלי לצמצם את דרך הבעתי ולהעניק גם לה סוג מסוים של מהירות. ניתן להשיג זאת בצורות שונות. פעם היו הסופרים הריאליסטים "מבזבזים" עמודים שלמים כדי לתאר את לבושו של מישוה, ואילו אני סבור כי מספיק לזמן את הדמות, וכל קורא ייצור את השאר בראשו. אינני רוצה להעמיס על קורא מחוייבות שלי, אלא להשאיר לו אפשרויות דמיון פתוחות בהתאם לקואורדינטות מסוימות משלי. שאיפת תמציתיות זאת שלי מחייבת אותי לבטא במעט מלים תוכן רב ככל האפשר, ומדרך ביטוי זו נוצר אולי מה שאת מכנה "קטעי טקסט טעוני-מחשבה".

התוכל להגדיר את הארס-פואטיקה שלך?

בחיתי בסיפור קצר כי אני מאמין שזו היצירה הכי פחות בזבזנית. הלשון התמציתית מחייבת את הקורא לחזור אליה שוב ושוב כי היא עשירה ברבדי משמעות. כל הרחבה של חומר זה — מפחיתה ומצמצמת.

אני רואה בעצם שתי אפשרויות כתיבה בעיקר: סיפור קצר ותמציתי, או רומאן ארוך, בין 700-800 עמ', שניהם משיגים אותה תוצאה, והיא שהקורא חייב לחזור אליהם, שכן אינו מסוגל לקלוט ולהכיל הכל. לי אין נשימה ארוכה לרומאן כזה, נשימתי מספיקה לסיפורים שעד שמונה עמודים.

אינך רואה בנטייה ובבחירה שלך פועל יוצא של "רוח זמננו"?

כן, במובן מסוים, כפי שצינתי. הסיפור הקצר הוא אמצעי חסכוני. אסור שניטעה לחשוב, שלכל אדם יש די זמן לקרוא. אם כי מצד שני, ייתכן ובכלל אין שום קשר הכרחי בין הדברים.

כיצד היית מגדיר את "מלאכת הסופר", ומה היית מייפץ לסופר העומד כיום בראשית דרכו?

אילו פנה אלי סופר מתחיל, נראה לי שהייתי מדגיש, שאין הספרות משמשת לפתרון בעיות כלליות, שאינני מאמין בכוחה החברתי. אני סבור שבמקרה הטוב היא מסוגלת לשנות אדם אחד, ולגבי זהו תפקידה הגדול ביותר, אם בכלל. פעם, בעידן הספרות הסוציאל-ריאליסטית, האמינו שהיא מסוגלת להיות אמצעי חברתי-פוליטי המשמש להעברת רעיונות ומסרים. אני מפקפק בזאת. איני מאמין בספרות מגוייסת. אני מאמין בה כאמצעי תקשורת בין יחידים, בין שני אנשים שאינם חרושים על החיים כמושגים פוליטיים, וזאת ללא כל קשר למידת נוכחותה של הפוליטיקה בחיינו, ולעובדה שגם מי שאיננו נוקט עמדה פוליטית, הוא נוקט בעצם עמדה פוליטית. אני סבור כי הספרות נמצאת במישור אחר לגמרי. וזאת הייתי מציע לסופר מתחיל — להשתדל לומר משהו שהוא באופן מוחלט אישי, ולא דברים שנועדו לטובת הכלל או בדומה.

הזכרת קודם את פוקנר. אילו סופרים אחרים היו קרובים לך במיוחד או שנועה להם השפעה על יצירתך, ומהן התפיסות הפילוסופיות שהסתננו ליצירתך?

בנוסף לפוקנר, הושפעת מג'וז' ומפרוסט — אלה סופרים, שנוכח יצירתם אני נפעם ומלא התפעלות. השפעה מכרעת עלי היתה גם לכמה סופרים אמריקאיים בני ימינו. ראשית אלה המכונים סופרי המטה-פרוזה (Metafictionists), כגון ג'ון בארט, דונאלד בארטלמי, רוברט הובר ואחרים. כיום, בשלב האחרון בעבודתי חוזר ענייני ומתמקד בקצת, ואולי גם בקפקא, סופרים שהיו בעיקר יוצרים בתחום הלשון, כלומר לא בביצוע של ז'אנר, אלא בלשון עצמה כמדיום, במיקצב ובריבוי משמעותיותה של המילים.

האם תוכל לספר לנו משהו על תפקידך בצוות שופטי הפרסים השנתיים של איגוד הקהילות היהודיות בבגראד: היכן נפגשים הסופר וה"תרבותניק", והיכן נפרדות דרכיהם?

במשך השנים האחרונות אני משמש חבר בצוות השופטים שהזכרת, בשאיפה לתמוך ולקיים משהו מעין זהות תרבותית של היהדות, בעזרת תחרות בין יצירות ספרות ואמנות. תחרות זו סייעה בזמנו גם לי, כאשר בראשית כתיבתי זכיתי שלוש פעמים רצופות בפרס ראשון על סיפורי. כעבור זמן הפכתי בעצמי לחבר בצוות השופטים, אנו משתדלים לעודד יצירות הקשורות בנושאים יהודיים, אף-כי לא במחיר אובדן

ערך אמנותי. רק לאחרונה נמסרו לנו כמה יצירות מעניינות ביותר. אשתקד למשל הוגשו לנו שלושה רומאנים מקיפים למדי, שהאחד בהם העוסק בחיי היהודים הספרדים בסרביה בין שתי מלחמות העולם, זכה לאחר שקיבל פרס מטעמנו, גם למו"ל רציני בכלגראד.

ישראל והיהדות ממלאים תפקיד נכבד ביצירתך ובעולמך. התוכל להעריך באיזו מידה תרמה לכך הפעילות החינוכית שמארגן איגוד הקהילות?

תחילה עלי להבהיר ששנת 1967 סימנה שינוי רדיקלי ביהדות יוגוסלביה. אני מצייץ זאת כהקדמה, כי לנקודת המוצא של חינוכי היהודי היתה השפעה מכרעת, אך בהיעדר השכלה "יהודית" מאורגנת וממוסדת ביוגוסלביה, נאלצתי להשלים את השאר בכוחות עצמי — בקריאה, בנסיעות וכו'. כך שעלי היתה גם השפעה ברורה של פעילות התנדבותית במסגרת איגוד הקהילות.

אני סבור שבעניין זה אין מקום לגבולות, וכי תרבות צריכה להיות נכס אוניברסאלי, שלגבי חיונית זרימה מתמדת, חילופי רעיונות, הגרוע ביותר הוא לדעת, כאשר ספרות או אמנות מסויימת, מסתגרת בגבולותיה הלוקליים, ומעניינת רק את אזרחיה של אותה ארץ.

לאחר 1967 חל, כאמור, שינוי בקרב יהדות יוגוסלביה. לדעתי חלה סטגנציה מסויימת עקב ניתוק היחסים עם ישראל, בני הדור הקשיש סברו כי מוטב לסגת מכל מה שקשור ביהדות לפחות במסגרת החיים הציבוריים. אני לעומת-זאת, שבעת ההיא הייתי נתון בשלב של כניסה לחיים הציבוריים, לא יכולתי להסכים לתפיסה כזאת. לגבי אדם מבחין — זוהי בוודאי תמונה מורכבת מכדי להבין, ולא הייתי רוצה כי יובן, בטעות, שתפקיד האיגוד כמוסד הוא משמעותי ביותר לגבי קיום הזהות התרבותית של יהודי יוגוסלביה, אבל באקלים חברתי-פוליטי שכזה אין הוא יכול להופיע כדובר המייצג תפיסות פרו-ישראליות. עודני, כמובן, פעיל באיגוד ואינני מעלה בדעתי לחדול מפעילותי זאת. אך כיחיד אני מחזיק בתפיסה שונה ומצדד במדיניות שונה. יש אם כן דברים רבים שמשפיעים על אדם בנושא זה של זהות יהודית: רובד משפחתי, רובד הפעילות והמעורבות החברתית במישור היהודי ביוגוסלביה, ולבסוף, גם סוג של תגובה על המציאות המסויימת שבה אנו נתונים כיום.

בעקבות הראיון שהענקת בזמנו לשבועון "נין", ואשר התפרסם גם בארץ — התוכל לספר לנו משהו על התגובות שעורר?

הראיון הזה היה חשוב בוודאי לגבי יוגוסלבים רבים שאינם יהודים, אשר החלו לראות בעינים אחרות את העניין היהודי. וכמובן, היה חשוב ליהודי יוגוסלביה, ובמיוחד לדור הצעיר, שקבלו בו חיוק מוסרי מסויים. אני חייב להדגיש שאישית לא היו לי מעולם שום בעיות בגלל ראיון זה, שהרי אילו היה לממשלתנו משהו נגדו, הייתה, בדרך זו או אחרת, מונעת את פרסומו.

מה שאמרת במסגרת גישה בקורתית ביחס למדיניות היוגוסלבית חזר אחר-כך גם בדברי כמה מהמדינאים, הכלכלנים ופעילי-ציבור אחרים שלנו בראיונות שהעניקו, תוך הדגשתם שעל-ידי מצב של ניתוק יחסים, מאבדת המדינה את ההזדמנות להשתתף באופן פעיל בפתרון בעיות של אזור מסויים או של מדינה מסויימת, ובאופן זה כעצם נחסמת דרכה. מה שפגע בי ביותר היא העובדה שניתוק היחסים אינו תואם כלל את המדיניות המיוצגת על-ידי ארצנו — כלומר אי-מעורבות, דר' קיום בשלום, וסיסמאות דומות, שצעדים מסוג זה לא עולים אתם בקנה אחד עימן. על המצב הנוכחי קשה להתבטא, אין כאן תמונה ברורה

וכל הערכה היא ראשית עניין של שיקול אישי. ליהודי המגיע לישראל מבחין, כל ביקור בה הוא סוג של התוודעות חדשה. לי, על-כל-פנים, נראה שמאז ביקורי כאן לפני ארבע שנים, השתנה כאן הכל, לפני ארבע שנים עשו רושם רב חילוקי הדעות בתוך ישראל. הייתי כאן בתקופת מלחמת הבחירות וממש קשה היה להאמין באיזו חריפות נלחמים המחנות זה בזה. ועכשיו, יש לי הרגשה שעומת זה אינו מתבטא עוד רק בויכוח שבין שני מחנות עיקריים, אלא הדרכים הגיעו לידי פיצול רב יותר, ובעצם להתפצלות רבות, ולא רק במובן הפוליטי, אלא במובני החיים עצמם. ואולי גם לגילויי נטייה רבה יותר לאפוליטיות, לפרישות ולהצטודדות. אפילו עד-כדי אפטיה מסויימת (מה שאתם מכנים מדיניות "ראש-קטן"). מכל מקום, הרגשתי היא שבכל פגישה עם ישראל, מתגלות בה פנים שונות.

אנו, הנתונים בכור היתוך רותח שכזה — האם אנו הופכים לדעתך לצרי-אופקים במידת-מה והאם אתה כיוצר המודע לתימטיקה היהודית, מצפה ליותר מישראל, ליתר פתיחות, שיתוף-פעולה או כד'?

לא הייתי מדבר על ציפיה יתרה כי יש לי הרגשה שישראל מעניקה הרבה מאד. אולי בעבר העניקה יותר וכיום היא עצמה נתונה במצב יותר קשה. מכל מקום, היא נותנת מספיק מבחינת קשרי התרבות עם העולם. ביחס לספרות הישראלית — הרגשתי עד כמה שניתן לי לעקוב אחריה מן התרגומים הקיימים — שהיא משקפת די נאמנה את המתרחש כאן, וכי סופרים ישראלים נוקטים בכל הגישות הקיימות בספרות מבחינת העימות שלהם עם המציאות — החל מן הריאליזם הקונקרטי ביותר והמעורבות הישירה בפוליטיקה ועד לאסקפיזם והסתגרות במגדל-שן פרטי, שגם אותו אני רואה כסוג של תגובה פוליטית, גם אם היא לא באה לידי ביטוי במונחים או במושגים פוליטיים מפורשים. אני גם מניח שהתרבות בישראל מושפעת לא מעט ממה שקורה בפוליטיקה הפנימית, אם-כי אפשר שבעניין זה אין בידי לשפוט מבחין.

כמתרגם ועורך, היכן אתה רואה את עיקר חשיבותו ומשמעותו של הקשר בין "ספרויות גדולות" ל"ספרויות קטנות"?

אין כמובן "גדולים" ו"קטנים". חלוקה כזאת משקפת בעיקר עוצמה כלכלית. ספרויות רבות שאנו מכנים "קטנות" הן למעשה "גדולות" הרבה יותר מן המכונות "גדולות". אלא שהקושי המרכזי של ספרויות קטנות — כמו הספרות הישראלית בת ימינו — וכמוה גם היוגוסלבית — הוא לחדור אל הגדולות. דבר זה בולט מאד לגבי יוצרים יוגוסלביים, כיוון שהספרויות המזרח-אירופיות הגדולות מתעניינות רק ביצירות הנושאות חותם פוליטי. ואילו סופר שיצירתו לא נושאת גוון פוליטי מוגדר, מתקשה לחדור לאותה ספרות "גדולה".

ואולם הספרויות ה"קטנות" העניקו תמיד ל"גדולות" סוג מסויים של אנרגיה, דם חדש, משום שדווקא בראשונות בגלל הקונצנטריות שבהן, בגלל "קטנותן" המספרית — משתקפים באופן חד יותר גורמים שאינם זוכים לביטוי מובהק בספרויות ה"גדולות".

אני סבור שבעניין זה אין מקום לגבולות, וכי תרבות צריכה להיות נכס אוניברסאלי, שלגבי חיונית זרימה מתמדת, חילופי רעיונות, הגרוע ביותר הוא לדעת, כאשר ספרות או אמנות מסויימת מסתגרת בגבולותיה הלוקליים, ומעניינת רק את אזרחיה של אותה ארץ. חיוני, לדעתי, לקיים חילופי מידע קבועים, כדי לאפשר לנו לגלות את עצמנו ולהתוודע זה לזה.

תכניות?

יש ואין. אני כותב עכשיו סיפורים חדשים ללא רעיון מרכזי שיש בו כדי ללכד אותם במסגרת של קובץ. בנוסף אני עובד כבר כמה שנים על רומאן — הגם שזאת לא הצורה הספרותית שלי, כידוע. אשר לתוכניות אחרות — קודם כל אנתולוגיות. הראשונה לעניין זה היא אנתולוגיה של מספרים יהודיים מרחבי העולם, שבה הייתי רוצה לכלול את היוצרים הבולטים שעסקו, במאה העשרים, בתימטיקה יהודית, החל מהספרות האידית המודרנית ועד היום. מן הקלסיקונים היהודים כיל. פרץ, ועד לצעירים כמו האנגלי קלייב סינקלר או אחרים בארצות-הברית ובארצות אמריקה הלטינית.

מכתבים לבן ש"חזר בתשובה"

ד"ר אשי פרחי

מכתב ראשון

זה זמן רב שרציתי לכתוב לך. עתה אני מוצא את הזמן לעשות זאת.

במסגרת המשפחה, וכן עם חבריך היו לנו עד עתה מספר שיחות ראשוניות, וזאת עקב בקוריך בשיבה או בישיבות בירושלים, ופגישותיך עם מספר רבנים ו"חוזרים בתשובה".

אנסה להעלות את עיקרי הדברים, מתוך תקווה כי יהיו לך לעזר.

אתה, כרבים מבני גילך מתלבט בשאלות אמונה, דת, הלכה, תכלית החיים והדרך להגשמה. חלק מחבריך ומכריכיך ממשיכים להיות אפיקורסים, אתאיסטים, ואילו חלק "חוזרים בתשובה". הרקע יכול להיות כשלי: בית מסורתי, מאמץ, חינוך שקרוי "דתי" ולאחר מכן, תהליך של "התפכחות", בעיטה בהלכה, במורשת, התפרקות חלקית או מלאה ממצוות כשהעיקר והטפל משמשים בערכוביה. הרקע יכול להיות גם בית חילוני, חינוך כללי, ונהירה אחרי הזרם...

אני כשלעצמי התחלתי לעבור את התהליך "ההתפכחות" ואלי "המרד" עוד בתקופת הילדות (גיל 8, עד כמה שזכור לי) והתהליך נמשך דרך ביה"ס היסודי-דתי-תחכמוני בתל-אביב, התיכון, הצופים, "ההגנה" (מאוד הזדעזעתי למשל, כשהיינו צריכים בקורס סמלי חג"ם בג'והרה, 1946, לתקן את המיטות בשבת הראשונה), אחר-כך — מלחמת השחרור, ומיד לאחר מכן עוד שנתיים בצבא קבע. במשך ארבע שנות שרותי הרצופות בצה"ל היה לי הרבה זמן לחשוב, לבחון ולהחליט. התוצאה מכל התהליך: לא דחית מורשת ישראל ואימוץ "אופנות" חדשות (המדובר בשנים 1951-1947) אלא תפיסת העיקר שבמורשת ונסיון לחיות לאור הערכים הראשוניים שבה. השנים שלאחר מכן, על ההשכלה וההכשרה שקבלתי בהן, ועבודתי — הן בישראל והן בארצות-הברית רק חיזקו החלטתי באותן השנים.

מהי התפישה העיקרית שגיבשתי מהם הערכים הראשוניים? זאת אסכם עתה. את המסקנות לגבי הסטייה שחלה מהרעיון הראשוני שבמורשת ישראל, הסטייה שחלה הן אצל אלה המתקראים "דתיים" והן אצל אלה הקרויים "חילוניים", אשאיר לך. אני תקוה כי "המידע" שאספק לך, המבוסס על "מכל מלמדי השכלתי" ועל "אין חכם כבעל הנסיון" יסייע לך לקבל את התשובות הן לגבי התכלית והן לגבי הדרך להגשמה.

התפישה העיקרית

אדם "דתי" יהודי אמור לחיות לאור ההלכה. בעצם המושג "הלכה" טמונה התפישה העיקרית שבמורשת ישראל. לכן, הבה ונראה מה מסתתר מאחוריו. לאטימולוגיה של המלה הלכה, מקבל אני את הסברו של ד"ר בנימין דה-פריז, כי מקור השם בארמית משורש "הלך" ומשמעותו הראשונית "דרך", "צעד", ומכאן המעבר למשפט במובן "מנהג", "חוק". ההלכה כפי שמסביר דה-פריז, מקפת את כל שטחי החיים (ההדגשה שלי) הן של יחיד והן של הרבים. היא עוסקת ביחסים שבין אדם למקום, בין אדם לחברו, בין ציבור לציבור, בין ישראל לעמים ואפילו בין העמים לבין עצמם. הוא מבחין בחמישה מקורות להלכה: תורה שבכתב, דברי קבלה, תורה שבע"פ, דברי סופרים (זקנים) ומנהג. במילים אחרות, לרשותנו מאגר של חוקים ומשפטים המקיפים את כל שטחי החיים לאורם אנו מצוויים או אמורים לחיות. אנו צריכים לדעת אותם, להבינם, ולבצעם הלכה למעשה. גישה זו אנו מוצאים כבר אצל משה רבנו.

בחוק המדינה ובמיוחד בדיני אישות. האם מצב זה יימשך? האם כיוון ההתפתחות יהיה, אם ניתן להגדיר זאת כך, בכיוון ההלכה אותה נושאים אנשי "הדת" בשם ד', או שמה שיקבע הוא חוק המדינה שהוא תוצר האדם? ירמיהו הנביא המתנבא בשם אלוהים כבר אז קבע את עמדתו, או תשובתו:

"ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו, ומן יהוה יסור לבו. והיה כעורו בערבה ולא יראה כי יבוא טוב, ושכן חררים במדבר, ארץ מלחה ולא תשב." וזאת לעומת

"ברוך הגבר אשר יבטח ביהוה והיה יהוה מבטחו: והיה כעץ שתול על-מים ועל-יובל ישלח שורשיו ולא ירא כי יבא חם והיה עלהו רענו, ובשנת בצורת לא ידאג, ולא ימיש מעשות פרי."

השאלה היא האם אנו נקבל את עמדתו של ירמיהו השם את מבטחו בד' על-כל הנובע מכן, או שנקבל את העמדה השמה את מבטחה באדם ושתמציתה: בעקבות המדע, הטכנולוגיה, החינוך והמינהל שהם פרי כיבושיו ויצירתו של האדם נמצאות הסכיבה הפיזית והחברתית-אנושית, בתהליך מתמיד של פשיטת צורה ולבישת צורה חדשה. מצב זה מחייב בדיקה מתמדת של הערכים לאורם אנו מגיבים, ומכאן מתנהגים לכל אורכה של הדרך. אם נצא מנקודת ראות זאת, המתבססת לא על הינתקות מהעבר אלא על המשכיות של מורשת ישראל במקוריותה, נמצא אז כי חלק מערכי העבר חלף זמנם, חלק יש לחזק ולאמץ מחדש ואילו אחרים יש לטעת ולטפח. זאת אגב, היתה גישתם של רבים מחכמינו שיצאו חוצץ נגד כל עבודת אלילים, יהיה זה במסוה גלוי לעין, או במסוה מתוחכם המופיע כשליח המדבר בשם כוח או כוחות עליונים.

ההחלטה אם ללכת בכיוון זה או בכיוון זה תלויה בידיעתם, בהבנתם ובאימוצם של הערכים הראשוניים, עליהם היתה מושתתת מורשת ישראל הנכונה. מה הם אותם ערכים ראשוניים? על-ידיך בהמשך. ■

מכתב שני

הערכים הראשוניים

ערך, במובן הרחוב, הוא מלה, כמו "ישראל", "אברהם", או שתי מלים ויותר כמו "לא תגנוב", "כבד את אביך ואת אמך..." לאורן אנו מגיבים ומתנהגים. אתייחס בסיכומי כאן לשני הערכים אותם אני רואה כראשוניים: "ישראל", "אברהם".

הערך הראשוני במורשתנו, בא לדעתי לידי ביטוי במלה אחת "ישראל". הכיצד? כידוע התורה היא "פרדס" (פשוט, רמוז, דרש, סוד) ואחד מחלקיה הברוכים ברעיונות בלתי רגילים הוא ספר "בראשית". דוד בן-גוריון בפתח מאמרו "נצח ישראל" מצטט את הפסוק: "לא יעקב יאמר עוד שמך, כי אם ישראל, כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל." כזכור עובר יעקב עם משפחתו את מעבר יבן, במהלך הסיפור נאמר שם: "ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר..." מתוך ניסיון אנו יודעים יפה מה פרושו של דבר לשרות — להיאבק עם איש או אנשים, אך מה פירושו לשרות עם אלוהים? אלוהים הוא הרבים של אלוה. ומה פירושו המלה אל, אלים, אלוה? אנו אומרים למשל: יש לאל ידי לעשות; כל דאלים גבר; זוהי מלה המבטאת כוח; יש בכוח ידי לעשות וכו'. המלה אלוה נגזרת מאותו שורש, ומבטאת כוח, ואילו המלה אלהים מבטאת כוחות. להבדיל מהכוחות האנושיים, מצויים בטבע כוחות שונים: בחלל, ביבשה, בים, בחי, בצומח ובדומם. עמים בדרגות התפתחות שונות, ויש כאלה גם היום, נתנו לכוח זה ביטויים שונים בצורת פסלים, תמונות וכו' ואף סגודו להם. במורשתנו אחדו כל הכוחות וכו' לידי ביטוי במלה אחת — אלהים. מעניין ששפינוזה, מבלי להיכנס להוכחות מיוחדות ביחס למשמעות המלה "אלוהים" אומר: "ואדרכה לפי שכוו הטבע אינו אלא כוח אלהים, וודאי הוא, כי במידה שאין אנו יודעים את הסיבות הטבעיות, בה במידה אין אנו מבינים כוח זה." לפי זה אפשר לומר, כי במידה ואנו כן יודעים את הסיבות הטבעיות, אנו מבינים את כוח האלהים; נושא שאנשי מדע המהמקצועות השונים תורמים להבנתו. דובער, המגיד ממעזריטש, יורשו של הבעל-שם-טוב, מייסד החסידות, טרח ומצא כי אלהים בגימטריא — טבע.

ניתן לסכם ולומר כי כחכמים הקדמונים, אנו מבחינים היטב בין הכוחות הפועלים בסכיבה הפיזית: הטבע — האלהים, ובין הכוחות של הסכיבה האנושית — החברתית; והעמדה, הערך, הרעיון, אשר בא לידי ביטוי

כרוזה ברחוב בכניברק

במלה "ישראל" הוא לשרות — להאבק עם אלהים ועם אנשים ולגבור עליהם, לתועלת האדם והאנושות. על מנת שמאבק זה יתנהל בחכמה, בדרך שלא תפגע באדם ובסובב אותו חייב להידלק "רמזור אדום" המורכב משני יסודות ערכיים עליונים: א. "יראת אלהים" ב. "דעלך סני לחברך לא תעביד".

אביא בענייני ערכי היסוד משפט מעניין ממאמרו של דוד בן-גוריון: "נצח ישראל". בדברו במאמר זה על חשיבות הקניית ערכי ישראל לכל ילד וילדה, על פתיחת אוצרותינו הגנוזים לנוער כולו ועל ידו לעם כולו, הוא כותב:

"אין ההיסטוריה שלנו מתחילה מייסוד מדינת ישראל, מהקונגרס הציוני הראשון, מעריכת "שולחן ערוך", מסיפור המשנה, או מחתימת ספר התנ"ך, משיבת בבל, מייסוד המלוכה בישראל, מכיבוש יהושע בן-נון, אפילו לא ממעמד הר-סיני ויצאת מצרים. כל אלה הן תחנות חשובות בדרכנו הארוכה, וקדמו להם מאורעות ועלילות, מבחנים ומסות ימי האבות ובניהם אחריהם. מאחורינו ארבעת אלפים שנה של מאבק ויצירה שהטביעו חותמן על תולדות האנושות ועיצבו את רוחנו, גורלנו וייעודנו."

ובכן, היו לנו "תחנות חשובות בדרכנו הארוכה... מאחורינו ארבעת אלפים שנה של מאבק ויצירה שהטביעו חותמן על תולדות האנושות ועיצבו את רוחנו, גורלנו וייעודנו. לאור מה שקורה היום בישראל, נשאלות השאלות: האם אנו ממשיכים את הקו של מאבק ויצירה... מאבק הנובע מאותם ערכים ראשוניים? מה הוא ייעודנו?"

מכתב שלישי

יעודנו

בהזדמנויות שונות כבר נתקלת בהגדרות שונות המתייחסות לייעודנו, כמו:

"עם סגולה",

"אור לגויים",

"להיות עם חופשי בארצנו",

"דמות אומה למופת",

"חברת מופת, צודקת, דמוקרטית", ועוד.

לאור מצבנו הנוכחי, הרחוק כיום מהגדרות אלה, נשאלות כמה שאלות:

1. האם ייעודנו הוא נושא תיאורטי או מעשי?
2. האם ייעודנו הוא נושא רק לשאיפה, חזון לאחרית-הימים, מלים יפות אותן יש לדקלם החל מגן הילדים, או לעמוד דום, לשיר ולפזם אותן בכל הזדמנות חגיגית?
3. או האם ייעודנו הוא משימה אפשרית לבני דורנו, דורך, משימה שאותה יש וניתן לבצע?
4. האם יש טעם לנסות ולהגדיר מחדש את ייעודנו, מטרת-על המושתתת על עיקרי הערכים של מורשת בת ארבעת אלפים שנה ושתייה מקובלת כמשימה להגשמה על דעת הרוב?

בתשובה לארבעת הקשיות הנ"ל, עמדתי היא כי הנושא הוא מעשי ולא תיאורטי. כי יש להגדיר את המשימה, ולגייס את כלל המשאבים האנושיים, הפיזיים והתקציביים לביצועה. מבחינה ביצועית הנושא מותנה במילוי ארבעה הבאים.

אתחיל בהגדרת המשימה. לצורך זאת ולאור הערך "מכל מלמדי השכלתי" אתבסס על הגדרתו של דוד בן-גוריון אותה מצאתי במאמרו "ייחוד וייעוד". בן-גוריון כפי שתראה, מצליח במשפט אחד להגדיר את ייעודנו ולהתוות במשפט זה את השיטה בקורים כלליים להשגתו. נקודה נוספת וחשובה בהגדרה שהיא מגלמת בתוכה מהערכים הראשוניים של מורשת ישראל:

"מתוך שליטה במכשירי המדע והטכניקה הפיסיים והחברתיים ומתוך מתח חלוצי של מגשימי חזון — לאומי ואנושי — יעצב העם העברי במולדתו המתחדשת דמות אומה למופת שלא תבייש מורשת נביאיה, חכמיה ומדריכיה מאז ועד היום."

אנו מוצאים במשפט זה את הגדרת ייעודנו — "עיצוב דמות אומה למופת שלא תבייש מורשת..." וכן את השיטה: "מתוך שליטה במכשירי המדע והטכניקה הפיסיים והחברתיים..."

אני מקבל את ההגדרה בהסתייגות ובמספר תיקונים קלים:

1. לא הייתי מתחיל במשפט הראשון: "מתוך שליטה במכשירי המדע והטכניקה הפיסיים והחברתיים" אלא במשפט השני "מתוך מתח חלוצי של מגשימי חזון — לאומי ואנושי" — וזאת מהטעם הפשוט: מה שהניע את החלוצים הראשונים, לעלות,

להתיישב ולהתחיל בכיבוש הביצות, לא היה המניע של שליטה במכשירי המדע והטכניקה... אותם הם דחו בסביבה הפיזית והחברתית של מקום מוצאם, אלא "המתח חלוצי של מגשימי חזון לאומי ואנושי"; וזאת אגב אנו מוצאים אף היום בקרב ישראלים ועולים חדשים הבאים בעיקר ממה שקרוי "ארצות הרווחה". במילים אחרות, הכוח המניע אצל האדם הנאור היא הרוח שהיא הביטוי למצוי במחומו מבחינת המרכיב הערכי.

2. לא הייתי מדבר על שליטה במכשירי המדע והטכניקה... אלא על תפעול ושילוב יעיל וחסכוני של ארבעה כלים: מדע, טכנולוגיה, חינוך ומינהל הנתונים בידי אנשים בעלי רמה מוסרית ומקצועית גבוהה. התפעול למעשה הן ברמה הנמוכה והן ברמה הגבוהה ביותר נעשה באמצעות כלי המינהל אשר קרוי עדיין כפי רבים — שלטון. כמי שמקובל עליו הערך של הלל: "דעלך סני חברך לא תעביד...". דוחה אני את המושג שלטון ואת כל המשתמע ממנו במציאות הקיימת. במקום המושג שלטון מקובל עלי המונח מינהל — אדמיניסטרציה, שמקורו בלטינית: אדמיניסטררה, ופרושו לשרת, במורשתנו מצויים משפטים, ביטויים כמו: "עלימי מנחות ניהלני", "מלאכי השרת", "עשה תורתך קבע, אמור מעט ועשה הרבה, והווי מקבל כל אדם בסבר פנים יפות."

3. את ייעודנו לעצב "דמות אומה למופת..." הייתי מרחיב ומגדיר: לעצב חברת מופת, צודקת, דמוקרטית בעלת רמה תרבותית גבוהה. דוגמא למימוש יעד זה ניתן לקחת מהתנועה הקיבוצית, בה, במשך עשרות בשנים מתגשם רעיון הצדק הרוחני והחומרי, רעיון הדמוקרטיה — שיתוף של הקהילה בייזום, תכנון וביצוע, כאשר הכלל הוא "אחרי רבים להטות". לא אומר כי אין כיום ליקויים בקיבוץ. השאלה היא: כיצד ניתן לשפר וליישם את הניסיון הקיבוצי לכלל החברה, והאם אפשרית משימה זו? המשימה אפשרית: הגיעה העת לבצעה, ועל-כך בהמשך.

בצירוף לרשימת כתובות וטלפונים אליהם אפשר לפנות מיידית.

תנועת "ערכים" עוסקת למשל בעריכת נופשוניים בני חמישה עד שבעה ימים לכל המשפחה תחת הכותרת: שילוב נופש ברוממות רוח.

לנופשוניים מסובסדים אלה, מביאים "תותחים" כריזמטיים. כאלה שהיו מדענים, בדריים מפורסמים, פרופסורים, טייסים וכדומה, והמעבירים שורת הרצאות מרתוניות החוזרות על אותו רעיון. השומע נמצא כמונב מראש במצב של נחיתות מול גדלותם. ואילו הם, מוכיחים בדרכים ראציונאליות כביכול, את מציאותו הברורה של אלוהים.

בנוסף קיימת גם דאגה לשיתוף הצד הרגשי. הקהל מוזמן להשתתף במשחקי סימולציה הנערכים לפי כל השיטות המודרניות של הכנסה לטרנס. למשל "משחק" היפוך התפקידים, בו הופכים הרבנים לתלמידים השואלים שאלות בדבר הסיבות לשואה, הצורך בשמירת שבת, כשרות וכו'. והקהל הופך למסביר, למנמק ומשכנע. ב"משחק" אחר כותבים ביחד הסברים על דרך בריאת העולם. כל זה באופן אינטנסיבי ביותר ועל רקע של אוירה נינוחה, של שירה וריקודים. אוירה של "הפצצת אהבה" הקיימת גם בכל שאר הכיתות. בה כולם מחייכים, כולם אוהבים אותך. כולם במצב-רוח טוב. לא נוזפים. לא מתוכחים.

ואז, אחרי הריכוך, מגיע הרגע המכריע. ממש כמו ב"אקט", כאשר בשיחה האחרונה מספר כל משתתף מה השיג ממש המפגשים הקודמים. למצב כזה יש השפעה תאוצתית על כל פרט. כל אחד מהמשתתפים מרגיש צורך לומר יותר מקודמו. לגלות את עצמו יותר. ואז יוצאים כמעט כולם בהרגשת הישג.

בנאום המסכם של הרב, מומחשים שוב שני העולמות האלטרנטיביים — העולם ההרוס מבחינת הערכים מול עולם האור האלוהי והאמת המוחלטת.

משך התהליך המתואר, מרגש אחוז גבוה מהמשתתפים שמשוה קרה לו. והמחשבה כמונב שזו תוצאה של תוכן הדברים. אלא שברור שלהרגשה זו אין כל קשר לתוכן. **ויליאם גיימס**, חוקר שעסק בפסיכולוגיה של הדת לפני 100 שנים, 31

שהצעירים המתוארים, עשויים היו, לכאורה, לפנות לכיוונים שונים, והעובדה שהגיעו דווקא ל"חזרה בתשובה" נובעת ראשית מהעובדה שתנועה זו יצאה מדי אמות של כיתה מסוגרת בתוך עצמה, והחלה לעסוק בפעולת גיוס נפשות אינטנסיבית.

במצב זה לא מדובר כבר בהכרעה אישית של אדם לאחר התלבטות מעמיקה, נהפוך הוא — כעת מחפשת הקבוצה את הפרט. תופעה זו התחילה בישראל זמן קצר בלבד אחרי שהתחילו הכיתות השונות לפרוח בעולם המערבי ובעיקר בארה"ב. אין זו מקרה שהראשונים שפעלו בדרך זו בארץ, היו רבנים שהגיעו מארה"ב — נוח ויינברג, מאיר שוסטר ועוד. הם פיתחו גישה מסיונרית שיצרה התנגדות קשה דווקא בקרב היהדות האורתודוקסית, והתהליך שהנהיגו, מקביל בדיוק לתהליכים הנהוגים ב"הרי קרישנה", ב"כנסית הגורו מאהארג'י" ועוד (ואגב, ישראלים ויהודים בארה"ב נתפסו הרבה יותר לאחרונות מאשר ל"חזרה בתשובה").

בכל הכיתות האלה, מציעים לאדם הכרות עם משוה חדש, במסגרת של הרצאות או כנסים. המפגשים במסגרות אלה הם בדרך-כלל המוניים, ותכניתם, החוזרת על עצמה, מכילה מופעים מוסיקליים, נאום חוצב להבות בו מסביר הרב המרצה את ההבדל בין העולם החומרי, הטמא והפגום, בו אנו חיים; לבין האור המחכה לנו בדרך החדשה. ומדובר, שוב, באותו נאום החוזר על עצמו בכל אחת מהכיתות האחרות, כאשר הנקודה המרכזית בו היא התשובה המוחלטת והמובהקת הנמצאת בידי הנואם והמתאימה לכל בעיות החיים.

בחלקו הבא של המפגש מופיעים חוזרים בתשובה. אנשים הבאים להעיד על מה שקרה להם תוך-כדי התהליך (והם מדברים בכנות, למרות שידוע להם מראש מה עליהם לומר). הם מספרים על חווייה של לידה מחודשת ותוך-כך מגבירים את רגשי האשם של השומעים על מה שלא הבינו ולא עשו עד עכשיו. וחלק משומעים אלה יוצאים אז מהמפגש עם מסר ברור של אלטרנטיבה. יש גם "שיטות-עבודה" נוספות — חוברות למשפחה. קומיקס לילדים. קלטות. כל אלה

מרדכי קאפמן : אין למקור אחד תשובות לכל השאלות

נקודה הראשונה שיש להדגיש בנושא זה היא שכאשר מדברים כיום על "חזרה בתשובה", עוסקים במושג שונה לחלוטין מזה המקובל ביהדות. אין כל דמיון בין התנועה המסיונרית של היום לבין החזרה לערכים המסורתיים שנעשתה על-ידי אדם דתי שהתפקד, או אפילו שהמיר את דתו וחזר בו.

כעת מדובר בתנועה ששיטות השכנוע והפיתוי הנהוגות בה, אינן שונות מאלו שבעשרות ומאות כיתות פולחניות אחרות הפורחות במקביל בעולם המודרני.

גם אוכלוסיית היעד של תנועת החזרה בתשובה היא אותה אוכלוסייה פוטנציאלית של שאר הכיתות. מדובר בדרך-כלל בבני-נוער שנמצאים על פרשת דרכים, בחיפוש של זהות עצמית, בדרך-כלל בעלי אינטליגנציה טובה שקיבלו חינוך ערכי כלשהו. כלומר, בעלי מסר פנימי בדבר משמעות חיים שמעבר ליום-יום החומרי.

בנוסף, מדובר בדרך-כלל בנערים הנמצאים במצב של משבר אישי חמור, בהתלבטות קשה ביחס ליכולת התמודדות עם קריירה, קשר אישי וכיוצ"ב.

הורי הנערים מתחלקים ברוב המקרים לשת קבוצות — האחת, המאמינה באופן מוחלט בעקרון או באידאל מסויים, ורוצה שילדיה ימשיכו בדרך חיים זאת, מבלי לחוש בלחץ שרצון זה יוצר אצלם. השנייה, המעבירה מסר של פתיחות מקסימלית ללא כל הבחנה.

(אני רוצה להדגיש שדבר מכוונים לסוג השכיח ביותר של בני-הנוער הפונים ל"חזרה בתשובה" ולכיתות דומות, להבדיל מקבוצות עבריינים ואנשי בוהמה, שגם ביניהם יש "חוזרים", אולם רובם המכריע של הפונים מורכב מהנערים אותם תיארת.)

אלה עדיין אינם מספיקים, משום

אבי רביצקי: מדתיות לאומית לחרדיות לאומנית*

ה מחשבה שאפשר לקיים מדינה יהודית שבה יש הפרדה טוטאלית בין דת ומדינה, איננה מקובלת עלי. משום שאם נבצרות עומד האדם כיחיד בפני אלוהיו, הרי שתפיסת הדת היהודית לאורך כל הדרך היתה שהיחיד הוא חלק מקהילה, חלק מעם. ביהדות יש בפירוש יסוד של הדרכת חברה וקהילה. יש הלכות שלום, הלכות מלכים וכד'. אבל ברור שההלכה במצבה איננה יכולה להתמודד פרקטית כיום עם משימות מסוג זה. הבעיה כרגע היא עקרונית; היפותטית, אנחנו משלמים מחיר כבד כדי לקיים את מושג השיבה לארץ, לשפה, לערכים, ומתעוררת השאלה האם אפשרית בכלל שיבה לתרבות, לשפה ולערכים, כאשר המשפט מנותק לחלוטין מכל אלה? האם אפשר לבנות חברה שיש בה ניתוק טוטאלי בין מערכת התרבות והערכים לבין המערכת המשפטית? אני אינני סובר כך.

מצד שני, מי שחושב שניתן לחזור היום למצב שלפני 2000 שנה, איננו יודע מה הוא שח. חלו שינויים מעמיקים מאוד בחינוך, ובמקביל כמוכּוּב חיוביים לחול שינויים בתפיסת ההלכה, על-מנת שאפשר יהיה ליצור זיקה בין המדינה היהודית האוטונומית לבין המשפט העברי. זה במישור ההלכה.

במישור האמונה צריך להבין שאין מדובר כיום בשיבה משיחית מוחלטת. במסורת היהודית היו שני מושגים דומיננטיים – **גלות מול גאולה שלמה**. המהפכה הציונית (וגם המהפכה של הציונות הדתית) בנתה אפשרות שלישית, של מצב שאיננו גלות ואיננו גאולה שלמה.

כיום חזרו גם נטורי-קרתא וגם "גוש-אמונים" לגישה הקיצונית הבראשיתית. נטורי-קרתא טוענים שמשום שאין במדינת-ישראל גאולה שלמה, הרי שאין זו גאולה כלל, ואילו ב"גוש-אמונים" טוענים שזו אכן הגאולה ושופטים את כל המציאות על-פי פרספקטיבה זו. השיבה לארץ-ישראל איננה משימה ממש-כך להיות שיבה לארץ-ישראל השלמה. **הגאולה לפי זה היא שלמות של "וכתנו חרבותם"**. לא פשרות ומיקוח בהתאם לאינטרסים של הצדדים השונים. האויב אז איננו אויב ריאלי, אלא אויב המשיח, הקהב"ה. אויב דמוני, מיתולוגי. עמלק.

הראייה המשיחית, לפיכך, היא הגורם לשתיה הקצנות: לאנטי-ציונית מיליטנטית חריפה מצד אחד ולמיליטנטיות שוביניסטית מצד שני.

בדיאלקטיקה זאת. וברור שהחינוך על ארץ-ישראל השלמה בלבד, מבלי כל טיפול במושגים הומניסטיים בסיסיים, הווה אחד הגורמים לפחות בהקצנה השוביניסטית-אלימה שקרתה לנו. לכן עם הצד הקיצוני של "גוש-אמונים" יש לי וויכוח בשלושה מישורים: תיאולוגי-משיחי; מוסרי-הומני ופוליטי. עם המתונים שבהם יש לי רק וויכוח פוליטי, אם-כי גם הוא משמעותי. אבל עיקר המאבק שלי הוא לא ביחס למהלך הפוליטי. אני נאבק על נפש נכדי. על השאלה – איזו יהדות ננחיל להם? מה תהיה דמותה? האם נשאיר בידם רק שתי אופציות – האופציה החילונית הגמורה המנותקת מתרבות ישראל אבל מבוססת על הומניזם. על אהבת אדם ושלום; או – יהדות שזיקתה לארץ-ישראל זורמת דרך ההיסטוריה והמקורות, אבל היא חסרה ערכים יסודיים של אהבת האדם והשאיפה לצדק ולשלום על-פיה, איננה שייכת למקורות ישראל.

אני לא יכול לחיות בין שתי אלטרנטיבות אלה, לכן לדעתי עלינו להציב במהירות אלטרנטיבה שלישית. ב-15-10 השנים האחרונות הכתיב "גוש אמונים" למדינת-ישראל את המהלכים הפוליטיים. גם לממשלת המערך. התוצאה החיובית העולה מכך היא **שמתברר ללא ספק ש-5,000 איש, שהם בעלי אמונה והתלהבות, מחזיקים בידם כוח עצום. חשוב יותר מתוצאות הבחירות. לכן מה שצריך הוא שיקומו 5,000 איש דתיים ו-10,000 חילוניים בעלי אותו להט ואמונה אבל בכיוון שונה, אשר בידם יהיה לשנות את הקו**. כפי שעשה זאת הפלמ"ח, וכפי שעשו זאת חלוצי דגניה וכינרת שהיו מעט מזעיר מבחינה מספרית ושינו למרות זאת את מהלך ההיסטוריה היישובית. אם יחזור מה שקרה בשתי אסיפות כהנא האחרונות בגבעתיים ובירושלים, עשויה כל התופעה להיעלם, משום שבעיני הנוהגים אחריו הוא מסמל כוח, וברגע שייראה מבויש, בורח ונקלה, כפי שהוא באמת – יחול שינוי עצום ביחס אליו. דבר כזה יכול לעצב את התהליך הדמוקרטי יותר מכל תעמולה והסבר תיאורטי שהוא. השאלה אם יימצאו 500 בני-נוער שילכו אחריו ממקום למקום ויעשו זאת.

* דבריו של ד"ר אבי רביצקי הובאו במסגרת של שיחה עם עמלה עינת.

באשר לשנייה, מדובר בתהליך בלתי-פוסק שהוביל מדתיות לאומית לחרדיות לאומנית, כאשר אין ספק שדרכה ההיסטורית של הציונות הדתית היתה מתונה הרבה יותר מבחינה פוליטית. משה חיים שפירא היה יוני יותר מבן-גוריון. נכון שהרב מימון היה יותר ניצני, אבל שניהם יכלו לדור בכפיפה אחת, **כי לא חשוב שהנושא הנקרא "הגבולות הפוליטיים של ארץ-ישראל, הוא הנושא המרכזי המלכד את הציונות הדתית"**. ב-1956/7, בזמן הנסיגה מסיני, כשהיו הפגנות חריפות של "חרות", לא נשמעה כל מחאה מטעם הציונות הדתית, ואילו כעת מאבד חנן פורת את הנוער לטובת כהנא, בדיוק כשם שלפני 10-15 שנה אבדו אותו אנשים כמוני לטובתו. אחת הסיבות לכך היא שפורת מייצג בבתי-אחת גם תביעה לזכויות יחיד לערבי וגם תביעה לארץ-ישראל השלמה. וזו גישה דיאלקטית מסובכת מדי לנוער של היום ששואף לפתרונות הרבה יותר פשטניים. הציונות הדתית, ניסתה מתחילתה ליצור סינתיזה דיאלקטית של ערכים שרוב החברה הישראלית ראתה בהם ערכים סותרים: ישיבה-צבא; ישיבה-עבודת-אדמה וכד'. בזה היה מקור כוחה ובה מקור חולשתה, משום שהנוער לא מסוגל היום לחיות במתחים כאלה.

וישנה עוד נקודה: הדרישה מבני-הנוער שלנו היתה להיות מושלמים. ללמוד תורה כמו בבני-ברק ולעבוד אדמה כמו T.A. גורדון. לא הדריכו אותם לאפשרות של חלקיות בביצוע המטלות השונות, במטרה להיום אדם שלם יותר. לא היו מוכנים להתפשר על שום-דבר. בדיוק כמו שרצו בתורה שלמה ובארץ שלמה ובעם שלם. והנוער נקרע. חלקו ברח משום-כך לעולם האגודאי וחלקו לעולם הלאומני. עושי ההיסטוריה. **אמונים** לענות על שני רגשי נחיתות בסיסיים ששלטו בנוער של בני-עקיבא – האחד ביחס לדתיים ה"אמיתיים" אשר ראו אותם כ"חצי חצי"; והשני – כלפי החילוניים – הגיבורים, החלוצים, קובעי מדיניות החוץ והביטחון של המדינה. עושי ההיסטוריה. והנה, במסגרת הגוש הפכו נערים אלה להביצועיסטים של הציונות וההתיישבות. ואילו כלפי החרדים – הרי מצוות יישוב ארץ-ישראל היא החשובה במצוות.

חולצה כחולה ופתוחה וציציות בחוץ – מי יכול להשתוות אליהם? הבעיה היא שכיום הנוער לא יכול עוד לעמוד גם

אברהם בורג:

מדינת-הלכה-הלכה המדינה

ה שאלה על מקומה של המערכת הדתית בתוך המדינה הדמוקרטית, היתה נכונה לפני הרבה שנים. היום זה כבר מאבק של שיטה כנגד שיטה – דת במדינה דמוקרטית לעומת דמוקרטיה במדינה דתית. ההליכה שלנו לקראת נקודת השבירה של הדמוק-רטיה הישראלית התחילה בפינוי ימית. ימית היתה קש עבה מאד על גבו של הגמל הדמוקרטי. אני זוכר כרזה שתלו אז בבני-ברק:

מדינת-הלכה – הלכה המדינה. הצגת הדילמה שבכרזה זו נעשתה כמוכּוּב הצורה בוטה מאד. אבל השאלה העולה ממנה מאד עמוקה – **מהו מקור הסמכות של החברה הישראלית?** האם המקור הוא חילוני, דמוקרטי, או אלוהי, טוטאלי שאין בלתו.

ואם מדובר בשני – הרי שהאדם הדתי יכול להיות כפוף לדמוקרטיה רק עד גבול מסויים. על בסיס מתח זה התחילו לבודד משך הרבה שנים על-ידי מכשיר הסטטוס-קוו; התחולל פינוי ימית. מתנגדי הפינוי הביעו אז שלוש עמדות – א. שכלכלית טפשי להחזיר את בארות הנפט. ענו להם **"במחיר השלום"**.

ב. שצבאית טפשי להחזיר את סיני. אמרו להם **שמי שהולך לשלום, מוכן להמר**.

ג. שיש לסרב לצו הקנסות, משום שהוא מנוגד לצו ההלכה. בפעם הראשונה בישראל היה זה **קונפליקט תחוקתי**

העבודה לבין הפועל-המזרחי, הוליד סינתיזה מאד מעניינת שהיא גם תנועת-העבודה הטוטאלית וגם הפועל-המזרחי הטוטאלי, שהולידו יחד את "גוש אמונים", שהוציא מתוכו מחתרת, שהפיקה מעצמה את כהנא.

מבחינה פוליטית היתה השפעת ה"ליכוד" הרבה פחות משמעותית, משום שהפוליטיקה היא פועל-יוצא של אידאולוגיות של כל מיני תנועות שהובילו לכהנא. אני לא בטוח שאפילו מלחמת לבנון, עם כל ההתנגדות המרה שיש לי כלפי תכניה וכלפי חוסר ההיגיון שהיה בה; הובילה לכך.

בגין, שרון ורפול הם חלק מתופעת כהנא. לא הגורם לה.

לדעתי, הסיבה העיקרית להתחזקות כוחו היא סימן השאלה התלוי מעל לקיומה של הישראליות בכלל – למה אנחנו? ולמה כאן? ולמה עכשיו? ולמה בדרך זו? תשובה לא מספקת מובילה בכיוון אחד לירידה מהארץ, ובכיוון שני – לתשובות פשטניות. שהרי הרבה יותר קל לחיות עם אמת פשוטה יחסית המתייחסת למציאות מורכבת, מאשר עם אמת מורכבת המתייחסת למציאות מורכבת.

ב נושא ה"חזרה בתשובה", אתייחס רק לגזרה מאד צרה של הנושא: בנקודה מסויימת מהווה תנועה זו מעין אנטי-תיזה לציונות.

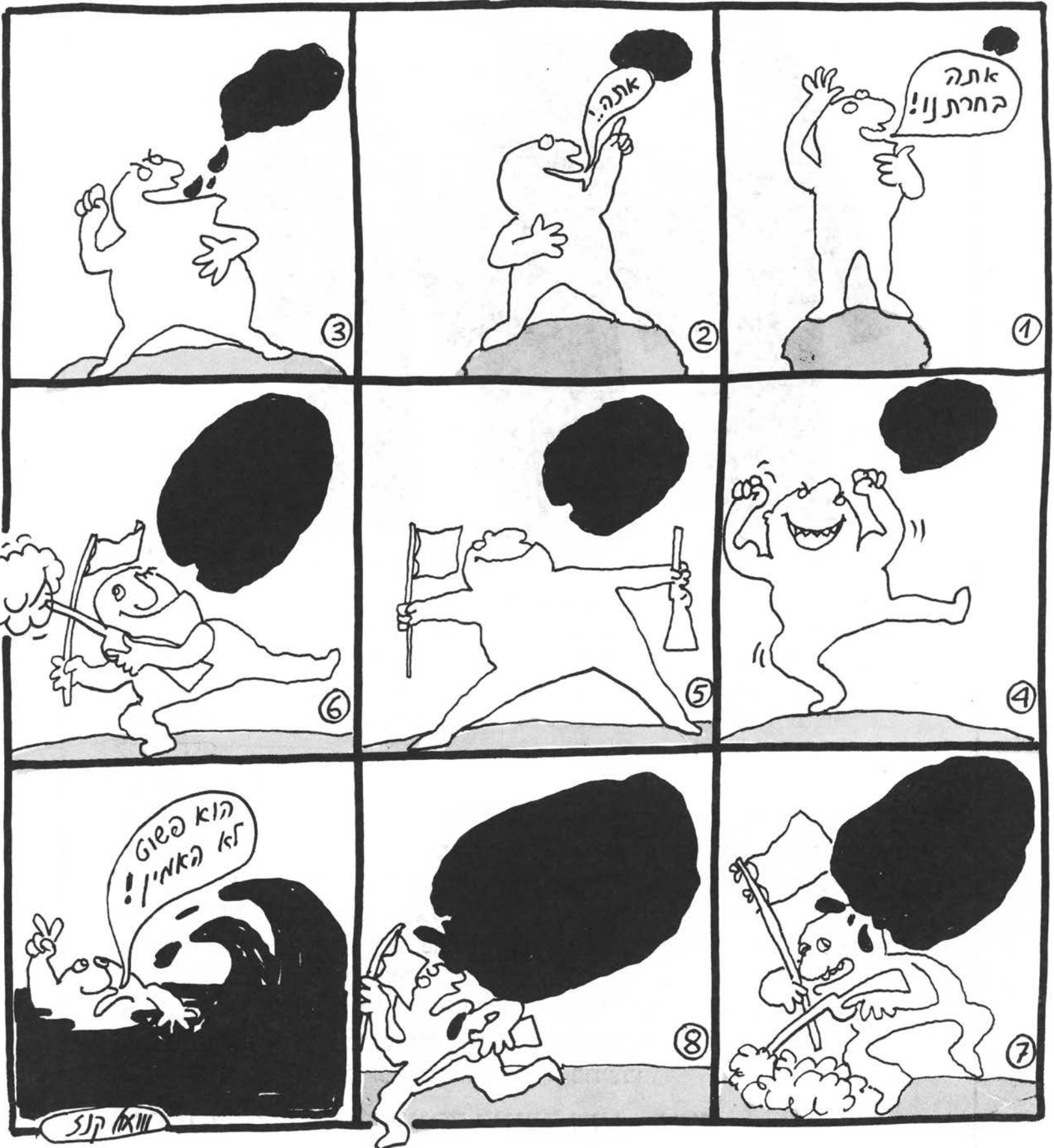
בין דת למדינה. בין הקנסות לבית-הכנסת. ושם, ואז, התחילה הרשות לכרסם בדמוקרטיה.

נקודת המפנה הקודמת בנושא זה, היתה מלחמת ששת-הימים. מלחמה זו הביאה לפריצת תודעות עתיקות-יומין בציבור הישראלי: **אחת** האומרת שניצחון והישגים טריטוריאליים הם דברים שבי-ישגיד. כשם שיהושע ברנון עשה זאת, כך אנחנו. **שניה** – במקובל לכיבוש (או לשחרור) ולהתנחלות, נולד היבט של סלידה מהזר. שוב כמו בימי יהושע. **שלישית** – חזרה והופיעה דמות האל הקדום – אל הניצחון המטיל עלינו חובה חוזרת לנצח שוב ושוב כדי להוכיח את אמתו.

ק הלו של כהנא היום, מורכב משלושה אלמנטים: קהל דתי בעל תפיסה פרברטית של ההלכה; ציבור בעל התייחסות פוליטית שנמאס עליו המתח התמידי והוא מחפש פיתרון עכשווי. אם לא משיח, אז צבא. ואנשים בעלי גאווה אישית פגועה, שכהנא נראה להם "משקם לאומי". מה שכל אלה אינם מבינים הוא שהערבים מהווים עבורו רק מכשיר כדי להילחם מאוחר יותר במתייוונים. אם וכאשר יחסל את הערבים, יעבור לטפל בחילוניים.

באשר להשפעת שנות שלטון ה"ליכוד" על התפתחות הכהנים – שיתוף הפעולה שהיה בין מפלגת-

"הזורא זה לא מה שהיה פעם"

עזרה הדדית - מאמינים ועושים

החזון והגשמתו היו שלובים זה בזה כבר מראשית הדרך.

ממחנות החוצבים וסוללי הכבישים של העליה השניה, מאהלי מייבשי הביצות בימי העליה השלישית, ממטבחי הפועלים של בוני הערים והשכונות החדשות בתקופת העליה הרביעית, ממפעלי התעשייה והמלאכה של העליה החמישית, מהמעברות ומחנות העולים והישובים החקלאיים הצעירים של שנות ראשית המדינה - מאז ועד ימינו, לאורך כל הדרך, הגשימו אלפים את רעיון העזרה ההדדית; והאלפים היו לרבבות...

...וגם היום נמשך המעשה -

- ★ כשמפעל ריווחי של "כור" מסייע למפעל אחר הנתון בקשיים.
- ★ כשחבר בעל הכנסה גבוהה משלם מס-חבר גבוה יותר ומאפשר בכך לבעל הכנסה נמוכה לקבל את מלוא שרותי הבריאות ב"קופת חולים".
- ★ כשקיבוץ ותיק עוזר באמצעים, ידע והדרכה לקיבוץ צעיר.
- ★ כשעובד חדש בארץ נהנה מפנסיה בסיסית, עם ראשית עבודתו, הודות לתשלומיו של עובד ותיק.
- ★ כשלקוח הקונה בחנות של "המשביר לצרכן" במרכז הארץ מאפשר לתושב בקרית-שמונה ובאילת להנות משרותיה של חנות דומה.
- ★ כשחבר מושב ערב לחברו במושב הנתון במשבר.

עזרה הדדית היא כשעובד לעובד הוא - אדם.

**60 שנה לחברת העובדים -
60 שנה בדרך העולה להגשמת הציונות העובדת.**

משבר רוחני אדיר פוקד היום את הרחוב החילוני. הרי כל המאבק השוחק שנאבקים פה הוא חסר ערך, אם אין מאחוריו משהו קטן-מציאותי — אלוהים, משיח, קיבוץ-גלויות, ציונות. והנה, רחובות גדולים מאד בהווייה הישראלית הלא-מאמינה כיום, שואלים את השאלה — מה אנו עושים פה בארץ מעבר למציאות היום-יומית? ופתאום מסתבר שהציונות רמתה אותנו במדה מסוימת. היא יצרה חור שחור של 2,000 שנה — מבר-כוכב ועד לבילויים, בתוכו נעלמו פרקים של יצירה רוחנית עמוקה שהיא לפחות בחלקה רלוונטית. ואז באה החזרה בתשובה כחלק מהריאקציה של חיפוש דרך.

במישור הרוחני הטהור, לא אתפלא אם היהדות שחורת-המעיל היא זו שמסמלת עבורנו את השואה. וייתכן שבמישור הנפשי מהווה ה"חזרה" נסיון לשוב לטראומה של השואה. ואולי אפילו חלק מהאלימות של החברה הישראלית היא ריאקציה לאלימות שנכפתה עלינו.

אנחנו חוזרים דווקא לאותה יהדות שנשנאה על-ידי הגויים.

לדעתי הדבר המרכזי לקראתו עלינו לפעול כיום, הוא תהליך ההפרדה בין דת למדינה. היו תקופות שלמפלגות הדתיות היה תפקיד חשוב באיזון ה"איִבנים" הסוציאליסטיים למיניהם. היום — מעמדה של הדת מובטח במדינה. יתר-על-כן, היא נמצאת בסכנה של השחתה בגלל השימוש בה ככלי פוליטי. גדולי הדת והתורה צריכים לתת את הדעת על-כך. הדבר היחיד שיכול להציל אותנו ממצב זה, הוא ההפרדה האמורה. לא יכול להיות ערבוב בין מערכת רבנית-כנסייתית לבין מערכת מדינית-פוליטית.

כבר אז, דיבר על יצירת תחושה מסטית של "לידה שנייה", תחושה המאפיינת את כל הפתות הדתיות מאז ועד היום. יש כאלה ביניהן, הנוהגות אפילו החלפת שם להדגשת העניין. והעובדה שכאן נתפסים יותר אנשים לחזרה בתשובה מאשר לפתות אחרות, נובעת מזה שהדת היהודית היא בכל-זאת דת נורמטיבית אצלנו, והרבה יותר קל להישאר במסגרתה מאשר במסגרת של כל פת אחרת. זו לא דת סודית הנשענת על מנהיג חי אחד שקובע את עקרונותיה.

ההסתייגות שלי, כאיש מקצוע, מהנושא, איננה קשורה כמובן לתוכנה של האמונה, אלא היא נובעת משתי סיבות עיקריות:

א. כאשר אדם שהיה ציוני, שירת בצבא וכד', משנה את עורו תוך ימים או שבועות ספורים, אני שואל את עצמי אם אמצעי ההשפעה עליו היו כשרים.

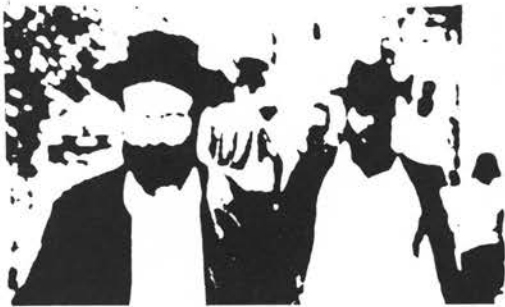
ב. יש לי התנגדות ערכית לאמת מוחלטת אחת. למצב בו מקור אחד נותן תשובות לכל השאלות. למסר שאין צורך יותר בשום אינפורמציה נוספת שאיננה שייכת למערכת המדוברת. כלומר, למצב של ניתוק מכל היסוס מצד אחד ומכל צינור אינפורמטיבי חוץ מזה של ההלכה. וכשיש סתירה בין האמונה למדע, מבוטלים האינפורמציה והמסקנות המדעיות. ולא מדובר רק על צינורות מידע פשוטים כמו טלוויזיה, רדיו, עתונות. מדובר גם על ספרים. אורי זוהר חילק את כל ספרי הספרייה שלו כשנכנס לשיבה.

שאלו את בתיא לנצט אם היא שומרת על קשר עם שחקניות אתן עבדה שנים, והיא ענתה שלא, שאין לה על מה לדבר אתן.

הניכור הרגשי של החוזרים בתשובה לגבי כל

העולם החיצוני, הוא עצום. גם מצווה כמו כיבוד אב ואם מתמלאת בדרך פורמאלית בלבד. ולסיום שתי הערות נוספות:
א. השקר הבסיסי בעניין ה"חזרה בתשובה", הוא המסר על חזרה ליהדות. היהדות היתה תמיד פלורליסטית. אף-פעם לא היתה יהדות אחת. גם כיום מפולג העולם הדתי לקבוצות שונות ורבות. כלומר, ה"חזרה" היא מקסימום לקבוצה מסוימת. ב. אי-אפשר להתעלם מעובדת הנוחיות החומרית. בגלל הקניוקטורה הפוליטית בארץ, ניתנת ל"חוזרים", בנוסף לתמיכה הציבורית המוראלית, גם תמיכה כלכלית רצינית. לו היו חיים כתלמידי-חכמים פעם, בסכנת רעב תמיד, בקשיים חמורים, אולי הייתי מעריך אותם יותר.

את המדור "דת ומדינה" הלבנה"ד — עמלה עינת.

הופיע

פוליטיקה

עתון פוליטי ישראלי — מס' 3 — ספטמבר 1985
עורכים: עדית זרטל, יוסי שריד

משתתפים:

יחיעם ויץ	עדי אופיר
ירמיהו יובל	שולמית אלוני
יהודה ליטני	אלון אלטרס
סמי מיכאל	חגי אשד
דני קרמן	חיים באר
דליה רביקוביץ	שלמה בן-עמי
אלכסנדר רוזנפלד	דודו גבע
דן שביט	משה דור
אהוד שפרינצק	ערן וולקובסקי
יגאל תומרקין	שבח וייס

לקוראי "עתון 77"
למשתתפיו הקבועים
ולצרכני הספרות
בישראל

שנת שלום ויצירה

מאחלת

"תנובה" בע"מ

אני מבקש להיות מנוי על הירחון "פוליטיקה".
רצ"ב המחאה על סך 17,000 שקלים (מנוי ל-12 גליונות)

שם

כתובת

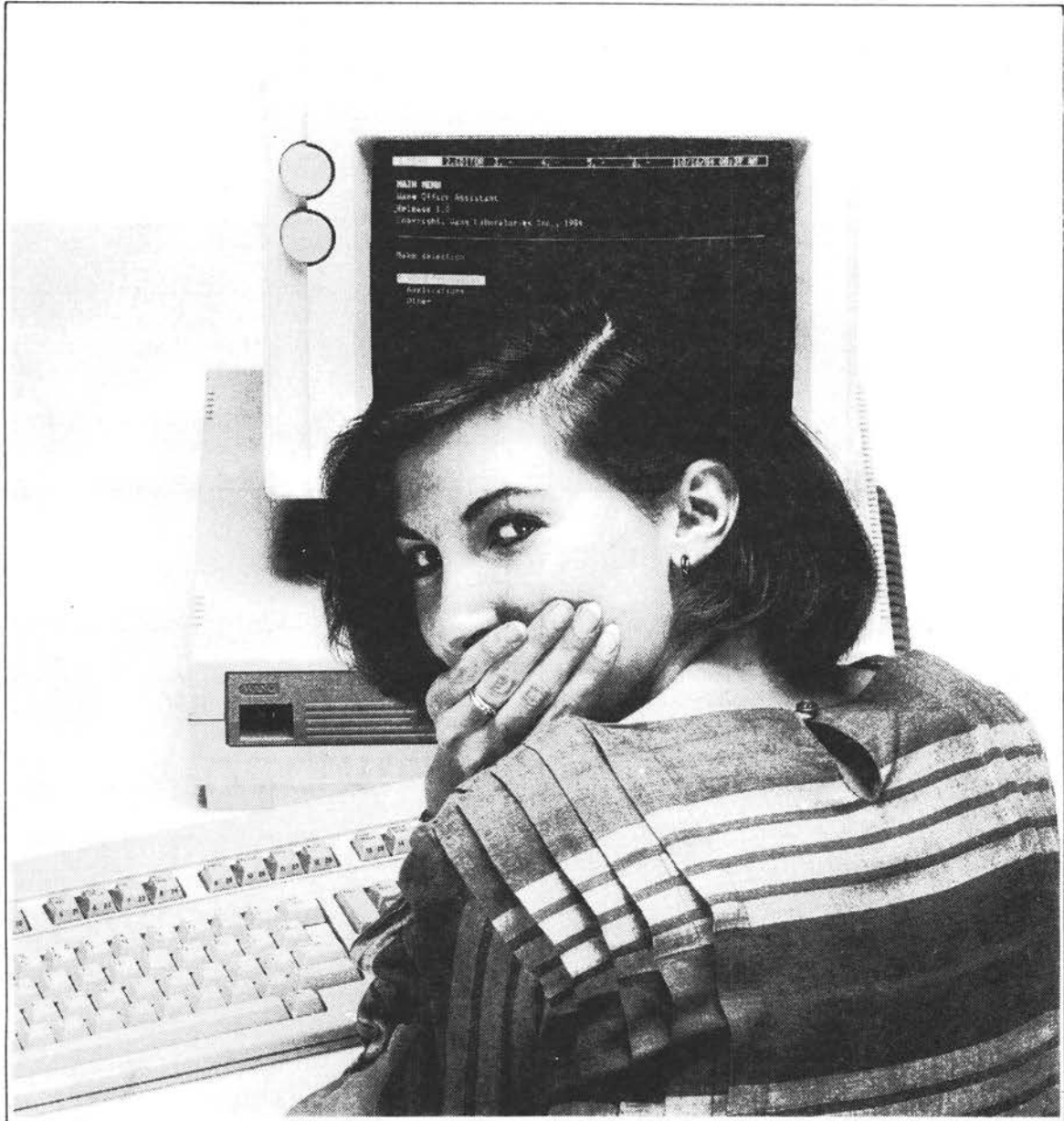
"פוליטיקה", רצ — רח' פינסקר 7 תל-אביב, 61460. טל' 2-99611

יש לי פתרון בשבילך

הפתרון למשרד הממוחשב המושלם. **WANG**

על

מחשבי WANG VS, WANG O.I.S, WANG PC. עיבוד תמלילים, עיבוד נתונים, עיבוד תמונות, דואר אלקטרוני. עיבוד תמלילים, עיבוד נתונים, עיבוד תמונות, דואר אלקטרוני.

דור מערכות מחשבים בע"מ, נציגי WANG בישראל
רח' נפחא 3, תל-אביב טל' 200-125.

שקמה
קופת גמל חדשה
המתמחה במטבע-חויץ
ובאג"ח הצמודות
למטבע חויץ.

ספן
קופת גמל
לעצמאי, לשכיר,
ולקבוצות מאורגנות.

תמר
קופת הגמל הפופולרית
ביותר בישראל - בכל
סקרי דעת הקהל 1985.

בחר לך ולבני משפחתך קופת גמל - אחת לכל אחד

יזם בנה דיסקונט
1935-1985

קופות הגמל שליד בנק דיסקונט

אורי צבי גרינברג בעד התרבות הלאומית

מאיר זדנקו לבנטל

אשר לעמדתו כלפי הסוציאליזם, אומר רק מלים ספורות. היא לא התגבשה כי באופן מודע וזאת אני מדגיש. זמן רב נהיתי אחר הסוציאליזם וחייתי בסביבה רדיקלית ביותר. אך לימים נתחוויר לי דברים רבים בעניין זה, כמו למשל שנושאי הרעיון הזה, כפי שהיו האנשים שהיכרתי, אינם מסוגלים להיות אלה שיכנו חברה חדשה כלשהי. אני מתנגד מושבע לכל הפצת רעיונות מטריאליסטיים. אף קארל מארקס עצמו, שבגדולתו ובמשמעותו אני מכיר, עסק רק בחומר היבש, במספרים ובסטטיסטיקות, ולא ראה לפניו את האדם.

אני חוזר ומדגיש שאני בעד התרבות הלאומית. לגבי משמעותה היא שרות מוחלט בתנועה למען הבראת העם. משמעותה במאבק למען רגב האדמה!

האם אתה רואה בה שלב תמידי או חולף בהתפתחות של העם היהודי? את שאלתי זאת אני מעלה בהקשר הלאומיות היהודית, שרבים רואים בה שלב ביניים. כיום קיימת סולידריות של כל המעמדות והיא תימשך כל עוד לא התגשם השחרור ולא הגיעה הנורמליזציה. ואחר זאת יגיעו הדברים באופן הגיוני לידי מאבקים בין המעמדות עצמם — זה בעצם צפוי בכל מקום.

ללא קשר לעמים אחרים אני סבור שאצלנו לא יהיה כך. כאשר נִגְשִׁים את ההתחדשות והתחיה, נחדש את ימינו כקדם ונהיה עם כשהיינו פעם, כאשר שוררנו את שיר השירים ואת פסוקי תהילים. נחיה חיים נורמליים: "התרבות הלאומית" — תהיה קיימת לעולם ועד! אך עלי להצביע על כך שהתרבות שלנו, היהודית, נבדלת במהותה מכל האחרות. וזאת כשם שספרותנו שונה מכל הספרויות האחרות. הבט, הרי עצם המושג ספרות לא היה קיים אצלנו עד לתקופת התחיה והיצירה הספרותית המחודשת. התוכל ליישם לתנ"ך, לתהילים, לשיר השירים, ליצירת יהודה הלוי — את המונחים המקובלים לגבי יצירות שירה ופיוט? לא, ודאי שלא; שכן אלה הן יצירות אחרות בתכלית. זוהי "שירת ישראל"! כך גם "התרבות הלאומית" שלנו איננה "תרבות לאומית" ככל האחרות. היא באה מן הנבואה — מיצירת הנביאים. לשכמותה מסוגל רק גזע נביאים כמותנו (דהיינו עם השואף לנצח לבוא המשיח ואשר מאז ומעולם נתון במצב-המתנה משיחית). וזולתנו אולי רק עוד גזע הסלבים, שאף הוא ידע סבל.

מהי דעתך על ספרות לשם ספרות? ועל הספרות המגמתית?

אני מחזיק בדעה, שכל ספרות הינה מגמתית, דהיינו פוליטית. שירת אף היא נכתבה במונחי התפקיד המסויים שאני ממלא ובמשמעות. לעולם אינני יוצר מתוך שלטון הריג'ש וההתפעלות, אלא תמיד מתוך מודעות קרה ומחושבת, אף כי גם מתוך מעמקים בלתי אמצעיים. אין לי הבנה לליריקה אישית וחולמנית. אתה רואה את העץ שבחצר? יש אנשים המפתחים חרוזים פנטסטיים ביותר על אילן שכמותו, אנחות והזיות. שרים על יפיו, על הנפש ועל הצבעים. בעיני זה הכל ורעות רוח. אך אם יקרה ועל הר זה או אחר בארץ ישראל יש לטעת 100,000 עצים, אהיה אחד הראשונים שבהכרה מלאה ובכל נפשו ומאודו יעשה כדי לעורר באדם התלהבות למען כל עץ ועץ!

לשאלתי על הכיוון המקובל עליו בתוך המפלגה הרביזיוניסטית לא רצה לענות במישירן. רק הדגיש כי בתוך המפלגה לא קיים פילוג, וכי הכל תלוי בעצם רק בדרגת המידע הקיים בעניין המצב בארץ-ישראל. הפצת מידע זה הוא גם תפקידה השני הגדול של הספרות העברית החדשה. עוד אמר כי הוא מתקומם עמוקות נגד המצב הנוכחי בארץ ובמיוחד נגד אותה רוח סובלנות יתרה ביחס לערבים, אשר כופה מפלגת העבודה, "סובלים עלבונות ומחדירים רוח גלותית לארץ החדשה".

כל העת דיבר בהתרגשות גדולה. שערו האדמוני, פניו הצרים המאורכים במשקפיים הנתונים במסגרת שחורה, חזותם תאמה את הטמפרמנט הרועש, התנועות הערניות והבעות הפנים. בשעה שנפרדנו לשלום, חשתי בבירור כי למרות כמה תפיסות נכונות, הותיר בי רושם מפורז ביותר, כמי שלוקה בחוסר ידיעה ממשית. היה לי רושם כאילו כל הזמן הוא בורח ממשוהו. בקיצור, הוא לא נראה לי אותו לוחם ונושא דגל כפי שראוי היה לו להיות וכפי שהוא בעיני עצמו.

מה דעתך על מקומה של הספרות העברית החדשה במפעל ההתחדשות של התנועה הציונית; איזה תפקיד עליה למלא?

על הספרות העברית החדשה מוטל תפקיד חינוכי חשוב ביותר. משימה זאת צריכה לעמוד בראש סולם העדיפויות. עליה להיות כרוז לציונות. כל עוד לא נסתיים תהליך הבנייה וההתחדשות, כל עוד הוא נמצא בשלב ההתפתחות הדינאמית — עליה להישאר, ובעצם היא חייבת להישאר. ספרות משיחית, ספרות בעלת משמעות של רוח והצלחה.

הבט, ספרות זאת דאגה מאז ומתמיד, וגם להבא תוסיף לדאוג, לתנועה התחיה הלאומית ולצרכיה. ואילו התנועה עצמה, דהיינו מבחינת הביטוי האירגוני, לא דאגה מעולם ואף כיום איננה דואגת לספרות ולאפשרויותיה, לדרכיה ולבעיותיה. הספרות התפתחה באופן עצמאי ולמען עצמה. ובכן, באופן בלתי תלוי ועצמאי באותה מידה שחלק ניכר מן המפעל הארצישראלי התפתח בדרך עצמאית ובלתי תלויה בתנועה עצמה. כשם שנוסדו מושבות או ניטעו וטופחו יערות והוקמו יישובים חדשים. אני סבור שבמנהיגות התנועה הציונית יש להקים מחלקה שתהיה ממונה על הספרות העברית החדשה, ומתפקידה יהיה לדאוג לצרכיה החומריים והרעיוניים, ואשר היקף תפקידה ואפשרויותיה בתחום הנחלת העברית יהיו ברורים לה.

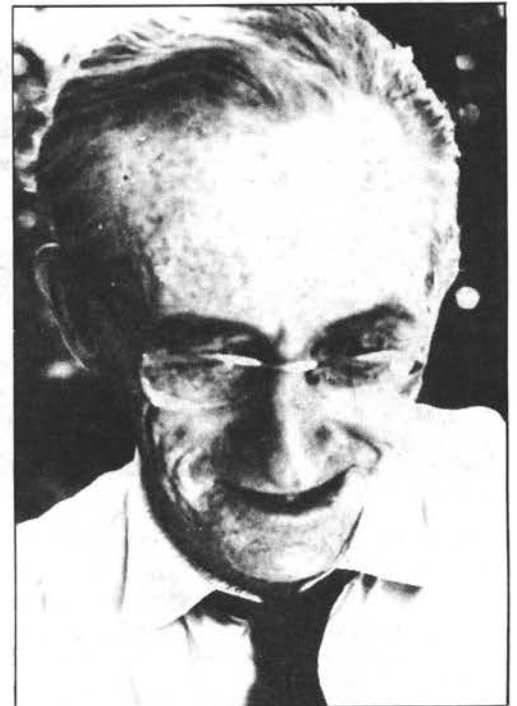
מה דעתך ספרות העולם העכשווית? אלו יצירות, לדעתך, ראויות ומתאימות לתרגום לעברית?

עמדתי בעניין זה חיובית ביחס לכל היצירות שאינן נושאות חותם של אינדיבידואליזם ואינן משמשות מטרה לעצמן.

למען ארץ ישראל יש להרבות ככל האפשר באותן יצירות שבהן פועמת רוח החברה וההמונים. (בין אם זו התנועה ההודית, הסינית או הקומוניסטית), רוח הקולקטיב והסולידריות עם המפעל. חשיבותן למפעל הבניה נעלה מכל ספק, שכן יצירות כאלה מסוגלות לרומם ביותר את ההכרה ביצירה החלוצית ולהעלות את רמת המודעות אליה. בעניין זה אני חסיד מושבע של הספרות הרוסית החדשה, ובמיוחד אהובים עלי בורים פילניאק, לידיה סאפולינה ופידור גלאדקוב. עלי להדגיש דבר נוסף החשוב בעיני: הספרות חייבת לצמוח מתוך ברית עמוקה עם קרקע צמיחתה, עם האדמה. עליה להיות "bodenständig" ומטעם זה דעתי שלילית על ספרות המיועדת למהגרים.

לאיזו מטרה אתה מקדיש את חייך; מהי עמדתך על הלאומיות — ועל הסוציאליזם?

שירת, כמפעל חיי, נושאת את דגל "התרבות הלאומית". זוהי התרבות הלאומית בשרות האומה. אני מכיר ומבין את "התרבות הפרולטאית" ודווקא מעקדה זאת אני מתייחס לשאלה ולכך אני שואף במהפכה שלי — ל"תרבות הלאומית" בתנועת השחרור היהודית. זאת מכיוון שזוהי מטרה המשרתת את המהפכה שלי. העם היהודי חולה ודרוכו חייבת להוביל בהכרח לעבר נורמליזציה. ידוע לי שלעומת זאת ישנם יהודים רבים השוגים בסברה כי שאלה זאת איננה השאלה המכריעה ואפשר לומר היחידה של עמנו והרואים ביהדות כמעין ישועה לאומית. בשעה שהם מדברים על כך שאין אומה המסוגלת לפרוח ללא אלמנטים רוחניים יהודיים, כשהם מדברים על חובתם לשמש אור לגויים ודברים כרוח זאת, אני עונה על כך, שזה פראדוקסלי להעניק לאחרים מה שעדיין אינו ברשותך ואשר עדיין יש לפתח ולהחיות. אני מתייחס בשלילה מוחלטת לכל שיגיון מגלומני מסוג זה.

אורי צבי גרינברג

המשורר הארץ-ישראלי אורי צבי גרינברג, או כפי שהוא מכנה את עצמו — טור-מלכא, ביקר באחרונה בווינה, כאשר המפלגה הרביזיוניסטית אשר הגיע לכאן כדי להשתתף בכנס הרביזיוניסטים שהתקיים כאן באחרונה.

שלושה ימים לאחר תום הטקס, ביום רביעי ה-7 לספטמבר, נשא ב"אולם הרצל" הרצאה, שבה עסק ביחס שבין הספרות היהודית לספרות העולמית והגיע למסקנה, כי הבדל תהומי חוצץ ביניהן. בתום ההרצאה הוקראו שניים משיריו.

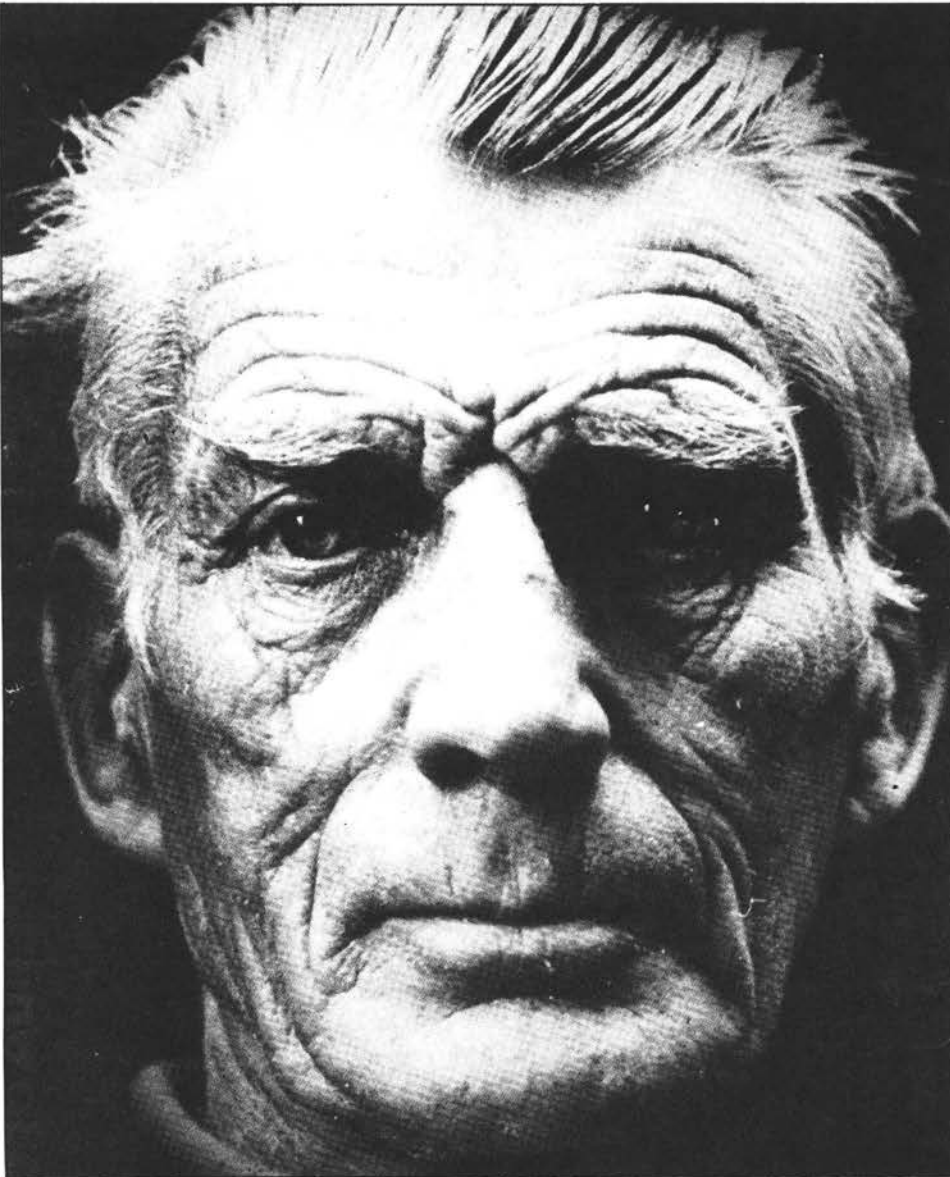
בהזדמנות זאת ביקשתי לשוחח עמו ואת והפגישה קבענו לבוקר יום המחרת. בחטף הספיק עוד לומר לי בבדיחות הדעת, איך הוא מכיר את "ז'ידוב" ("היהודי") ואף מבין היטב קרואטית, לאחר שבעת מלחמת העולם (הראשונה) שהה בסרביה.

נפגשנו למחרת, בסביבות 11 לפה"צ ושוחחנו במשך כשעתיים, תחילה בבית קפה, ובהמשך בחדרו שבמלון. בערנות רבה שוחחנו על בעיות רבות ושונות. להלן אביא רק כמה מן השאלות העיקריות שנדונו בישיחה זאת.

אני, "אני" ו"לא אני"

עיון במחזות של סמואל בקט

שמעון לוי

סמואל בקט

ככל סוג אמנות תיתכן מוכוונות עצמית גם בתיאטרון. מתקיימת בו סיטואציה דיאלוגית הממומשת בין הבימה לבין הקהל הלכה למעשה. אך בשונה מ"דיאלוג" העשוי להתקיים בין טקסט לבין קורא, היחס בין המוכוונות לעצמו לבין המוכוונות לאחר בטקסט מדובר הוא שיסוד המוכוונות העצמית בתיאטרון גדול יותר. הדבר נובע מהאמירה בקול רם של הטקסט: הדיבור איננו תנאי הכרחי למכוונות זו היכולה גם להיות נחשבת ולא מבוטאת בקול. כך גם בנוגע לסיטואציה שהדובר מודע לה. הוא אינו רק מדבר "משהו" אלא גם על משהו ואל משהו. אקט הדיבור המיוחד לתיאטרון חייב להיות מבוצע ורק אז ניתן להחיל עליו טענות החלות על דיבור ולא על טקסט המתחפש לדיבור.¹ בתיאטרון קשור ההיגד הפרפורמטיבי עם ההיבט של ה"פרפורמאנס", ההצגה, האופייני לו. הן על תיאטרון והן על שיחה רגילה חלים שני התנאים העיקריים שקבעו אוסטין וסרל לאירוע: מיידיות והוויות.

אם בסיטואציה של כתיבת המחזה מניח המחזאי את הקורא כדמות מובלעת, הרי בעת הקריאה המחזאי הופך "מובלע" מבחינת הקורא. הטקסט עצמו איננו משתנה, כמובן; אלא זווית הראייה בלבד, כלפי אותן דמויות המובלעות אהדדי. בסיטואציה תיאטרונית חלים שינויים בזווית-הראייה בגלל אופן הביצוע. בתיאטרון הטקסט נאמר בקול ומתווספים לו יסודות בלתי טקסטואליים כגון: גובה קול, אינטונציה ומהירות. בתיאטרון נוספות, איפוא, דמותו הקמטצית של השחקן. אם, ומבחינה ז'אנרית, עשוי סופר לפנות אל הקורא במישרין או בעקיפין ועדיין לשמור על מעמדו כ"אני מספר" או אף כ"אני הסופר", הרי בדרימה ובעיקר בגלל הדיאלוג, מוותר הסופר על יתרון זה שבפניו. בתיאטרון השחקן אומנם עשוי לייצג את המחזאי, הן על-פי תוכן הנאמר והן על-פי השימוש בגוף ראשון יחיד, אבל ברור שהשחקן ולא המחזאי הוא הנמצא על הבימה. משום-כך הוא מסיט את תשומת-הלב של הנמענים מהמחזאי שכתב את הטקסט אליו עצמו, המוסר אותו גם כאיש המשחק בתפקיד וגם כגלגולה של הדמות הדרמטית. מצד אחר, המגע הישיר, הבלתי-אמצעי של שחקן עם עם קהל עשוי לשמש פיצוי על ריחוק היתר שנגרם בגלל הז'אנר בין המחבר לבין מקבלי יצירתו בקריכה מיידית הנובעת מן המדיום.

וולפגאנג איזר אומר ש"ע"י אילן הקורא לדחות את המשמעות שהוא עצמו העלה. "סופממשק" מאת סמואל בקט, מציע חוויה חדשה המיוחדת לעולם הספרות, שבה מתאפשר לאדם לחזור אל מתחת לפני השטח של השלכות המשמעות שלו עצמו ולזכות בתובנה (insight) אל תוך אותם גורמים המנחים את הפרט באופן הפירוש האישי שלו.²

במאמרו על הפערים ב"סופממשק" מאת בקט, איזר מפתח ומדגים את הנחותיו הפוריות והמעניינות ביותר כשלעצמן, אך גם הוא, בדומה לטודורוב, להירש ולאחרים, אינו עומד על אופני מילוי הפערים בתיאטרון, ובמיוחד כאשר מדובר בגילוי מוכוונות עצמית של טקסט מדובר, ושל גילויים בלתי וורבליים של רצון המחזאי וכוונותיו המתבטאים בהוראות-בימוי שלעיתים הן חשובות מהטקסט הדיאלוגי.

המחזה "לא אני" מציע עצמו לדין במונחים של פרפורמטיביות ("פרפורמאנס" ביצוע – הצגה), מתוך תשומת-לב למידת הריחוק של המחזאי, ולעובדה שבאולם נוכח קהל.

המחזה נפתח במילה "החוצה" (out). זוהי העוצמה (הפוסטזה) המאחדת דיבור עם "דיבור-על-דיבור" בעת

היצור הקטן הוא ילדה, כמינה המוכתב של השחקנית הטוענת שלא בה מדובר. גם בקט באמצעותה, טוען, כביכול, שלא בו המדובר.

מפתיחה מוכוונת-עצמה אופיינית וקיצונית הופכות המילים המדוברות להיות מעט יותר מוכוונות שלא-אל-עצמן. פה עוסק בדיבור על המישגל שקדם ללידה בדרך הטבע, אבל לא בדרך התיאטרונית שלפיה עליה קודם להיוולד ורק אחר-כך לחזור לשיחזור לידתה של עצמה. זהו, כמובן, רמז לכך שמדובר בגוף-ראשון יחיד, למרות ההתעלמות המכוונת ממנו. כמו-כן, פה עוסק בגדילתו של היצור הזעיר, הלידה, במעון. לידה ללא אהבה ("מיד לכפתור את המכנסיים וכו'), גדילה ללא אהבה, חיים שלמים ללא אהבה. פה מדלג בקפיצות גדולות על החיים האלה, העוברים "בלי אהבה משום סוג... בשום שלב בהמשך" עד השלב שבו, עכשיו, מיד, בהווה הבימתי, פה נוכחת שהיא בת

"ששים... מה?... שבעים?" ועורכת לעצמה הבזק לאחור של חייה, אולי חיים שהיו לה לפני שצומצמה והפכה ריאליזציה של מטפורה כ"דבר מדבר", כפה בלבד. הקטע הראשון במחזה הוא זעיר-אנפין של המחזה כולו, מלידה – "החוצה", ועד המוות "הכל ככה"; ולפיכך, המחזה כולו הוא מחזה, בדומה למחזות רבים אחרים של בקט – גבולי. על סף חיים ומוות, המצויינים אגב, שניהם, במילה "חוצה". הלידה, פשוט כ-out, החוצה אל העולם העולם, והמוות כ-went-out כמובן אור פכה. אלה חיים בלי אהבה, ונראה לי ששחזורם מפי פה על הבימה, איננה אלא ערגה נוראה לאהבה.

ובעונה אחת, ורומזת על כך שלפנינו אקט של לידה. אקט הדיבור הנתפס, כהנחות הבימוי של בקט, לראשונה, על-ידי הקהל, כאשר המסך עולה, הוא דיבור-על-לידה ולידה-של-דיבור גם יחד. הוא בא מיד אחרי מעין הריון של מלמולים בלתי-נתפסים מאחורי המסך לפני שנפתח. על אקט הדיבור של המילה הראשונה "החוצה", בדומה למבע הפרפורמטיבי הקלאסי "אני מבטיח" שבו עצם האמירה ובתנאים מסויימים שאוסטיין³ מונה אותם וסרל מוסיף ומתקנס⁴ היא ההבטחה עצמה.

בתיאטרון מתקיימים תנאים המבטיחים ביצוע מוצלח של האקט הפרפורמטיבי משום שהם חלק ממוסכמותיו של התיאטרון ומעצם הסיטואציה התיאטרונית. לפיכך, גם אם לא מתקיים תנאי של אמונה בנכונות ההבטחה, הרי בתיאטרון אנו נוטעים באמצעות התנאי הישן – willing suspense of disbelief – דחיה מרצון של אי-האמון. בשונה מטקסט כתוב, יש חשיבות להולדתה בקול רם של המילה "החוצה" בתיאטרון. המילה יוצאת מפיה של הדמות, שבעצמה איננה אלה פה, הדבר היחיד שבאמת נועד לְדַבֵּר ואכן, הפה עושה זאת ומוליד מילים של לידה.

כך גם הפסוקים הבאים. פה ממשיך ומדבר "אל תוך העולם הזה" שהוא אכן "העולם הזה", אך בהקשר התיאטרוני הצר יותר הוא "האולם הזה". מה שיצא וממשיך ויוצא מפה הוא "יצור זעיר קטן" – היגד העשוי להתייחס גם לתינוק שנולד וגם למילה "יצור" המתוארת כ"זעיר קטן", כמו תינוק.

ארבע תנועות המאזין

ארבע התנועות, הפוחתות והולכות, שעושה מאזין, מינו בלתי-ברור, מחלקות את המחזה לחלקים, וקובעות מבנה קלאסי ממש, בן חמש מערכות. דיבורה של פה מכוון עצמו אל שימוש בגוף ראשון יחיד שממנו האני המדבר נסוג כל פעם באותו אופן: "מה?... מי?... לא!... היא!..." המילים הקודמות להתפרצות זו: אחריה באה התנועה מצד המאזין בתנועה הראשונה — "והיא מצאה עצמה"; בשניה — "כאשר לפתע נוכחה שהמילים"; בשלישית — "משהו שהיתה צריכה ל..."; וברביעית — "לא משהו שהיא... אלה מילים שדווקא בהם מתבקש השימוש ב"אני". אבל השימוש המכוון בגוף שלישי אינו מצליח להשלות לא את הקורא ודאי שלא את הקהל המייחס "אני, למי שמדבר, אפילו אותו "אני" עצמו אינו אומר "אני". פעולת — ההשלכה אל "היא" של מה שמדברת פה, מובנת כהשלכה וכהתמקדות דווקא משום הסירוב להשתמש ב"אני", ומשום האופן האינטנסיבי שבו מבוצע הסירוב. נראה שחיה של הדוברת הם קשים מנשוא, ולכן אין היא מסוגלת לייחס אותם לעצמה. נקל להיווכח שמידת האינטנסיביות בצורך לומר "אני" גדלה ביחס ישר לתכנם המכוון לעצמו של הדברים הנאמרים. תנועותיו של מאזין מחזקות את המוכנות העצמית של הדוברת ודבריה, שלהם אין, כביכול, נגיעה אל מי שמאזין להם. בחלק הראשון, לפני תנועה מספר 1, פה סוקרת בדרכה הטרופה את החיים מרגע שנוצרו ברחם ועד גיל שבעים שבו "פתאום... בהדרגה... הכל ככה." אין סתירה אמיתית בין "פתאום" לבין "בהדרגה", אנו מתקרבים אל המוות בהדרגה. כשהוא אכן בא, הוא בכל-זאת פתאומי. זמן ההתרחשות הוא, כנראה, מתיחה בכוח של רגע המוות עצמו, ומעין רגע המתמשך, בלשון "מחכים לגודו" בין הלידה הקשה, ברגליים מפוסקות, מעל קבר פעור... פה מולידה את עצמה אל הבימה, חיה עליה, ונמוגה ממנה בסיום ההצגה. כביכול, רק פיה נשאר עדיין מחץ לקבר, כאילו פה היא המשך של ויני ב"מים הטובים" השוקעת עוד יותר אל התלולית שלה. החלק השני חוזר בעיקר על מוטיב החושך, האור הכבד, שהועלה ב"אכספוזיציה" של המחזה, אך מעלה מוטיבים חדשים. מדובר כאן על הזמזומים ועל האלומה, אולי אלומת ירח, אבל המחשבה שכך הוא, נדחית אחר-כך. אחרי העצמת הדיבור והנוכחות באכספוזיציה, קָטט שם בפיה של פה היגדים שבהם שתי דרכי התפיסה של התיאטרון, הראייה והשמיעה, הופכים מוכוונות-עצמם. הזמזום הוא זמזום הדברים שפה משמיעה וקרן האור המרוכזת איננה אלא קרנו של הפנס, וזקור התיאטרון המאיר את פיה. מה שרואה ושומעת פה, הוא מה שרואה ושומע הקהל — זמזום וקרן אור. פה האומרת זאת, מיידעת, הן לעצמה והן לקהל, את מה שקורה, וניתן לומר שהיא משתמשת במידה מסוימת, גם קהל לעצמה; דבר אופייני לתהליך של מודעות-עצמית חריפה. מאחר שהיא "פה בלבד", עניין השמיעה באוזניים והראייה בעיניים אינו ברור לה, כי כביכול, אין לה אלא פה לדבר. גם הקהל אינו רואה את אוזניה ועיניה של פה, וגם לא את יתר גופה; וכמוה גם הקהל אינו יודע אם היא "עומדת... או כורעת..." וכו'. רג המוח עדיין פועל, כי חייבים להניח קיומו של משהו הגורם לפה לדבר.

בהמשכו של קטע זה בקט ממלא את טחנת הרפלקסיה ומעלה ב"דעתה" של פה את הרעיון שהסיטואציה הנוכחית שלה היא אולי עונש. כשם שדווקא בעזרת משפט שלילה אפשר ליצור רושם חיובי (מבחינה לוגית, לא ערכית), כך גם הרעיון של עונש על חטא כלשהו, מתבקש באופן טבעי. האלוויות, בהקשר זה, למצב כגון התפת של דנטה, ובעיקר מדור ה"לימבו", אינן מקריות, והולמות גם את הסיטואציה; למשל, הַרְיִי האם ב"סוף־משחק" ושל שלוש הדמויות במשחק. עם זאת, פה טוענת שהיא אינה סובלת ולכן יש לדחות את רעיון העונש. שוב עולה מוטיב האסופים ומתקשר עם מה שנאמר בחלק הראשון על המעון שבו גדלה ועל העדר אהבה. אהבה ורחמים נדחים באופן סרקסטי בצחוק הקצר ואחריו בצחוק המלא אודות "אל מלא רחמים".

המחשבות של פה (כאן הדיבור הוא מחשבה, הוא יוצר אותה!) באות בהבזקים. ההבזק הראשון הוא על העונש. השני הוא העיני הכרוך בסיטואציה למרות שלפחות בתחילה היא איננה סובלת. התחושה מתחילה

לחזור רק אחר-כך. אם אומנם יש כאן עיניו, הרי שעליה לעצוק; פה מסמיכה דיבור-על-צעקה לצעקה-ממש ומנסה גם אותה כפיתרון טנטטיבי שיפרש לה את מצבה. אבל הצעקה חלולה והשקט המתלווה לה אינו רק אפקט תיאטרוני מדהים — שקט פתאומי אחרי "זרם יציב" של דיבורים מטורפים, אלא עדות לכך שאין "עם מי" לדבר, "ושקט כמו קבר" ופה, שאין לה עיניים, אינה רואה את המאזין ואת תגובותיו חסרות-הישע. פה אינה סובלת כי אין לה גוף העשוי לכך. רק פיה סובל, או מוטב, תודעתה המתבטאת בדיבוריה, תודעתה שהיא דיבוריה עצמם. בשלב זה בקט מכניס לפה את המילים "ביקורת", ביקורת-עצמית, שהן היבט על תודעה עצמית ומוכוונות עצמית.

בחלק השלישי, אחרי תנועה מספר 2, היא מודה, בלי להודות בגוף ראשון יחיד, שהקול המשמיע את המילים אינו יכול להיות אלא שלה. היא מקבלת את ההיגיון המתחייב מהמצב בלא שתוכל להכיר במסקנה הרגשית המשתמעת ממנו. עד רגע התחלת ההשמעה של המונולוג שלה, היא היתה "ממש נטולת אומר", והיא מדברת על הליכה לקניות, מאורע שבו, בדרך כלל, מחליפים כמה מילים עם אנשים, ואומרת שלא אמרה דבר. רק בהתה בחלל. עכשיו, כשהיא מדברת, היא עורכת רפלקסיה על הפיזיולוגיה של אקט הדיבור. בו באופן שקודם לכן עסקה בתהייה — האם היא יושבת או עומדת, עתה היא עוסקת בכך ששפתיה נעות, הלשון, הלסתות, "כל המכונה" במובן של מכונת-דיבור. בשעת דברה על, היא מדברת את הדיבור — דבר הכרחי למי שעוסק במודעות לעצם עיסוקו. לפיכך, ניסיונה "להערים על עצמה" ולומר לעצמה שזהו איננו קולה, נידון לכשלון מניה וביה ואיננו אלא עדות נוספת לכך שהיא יודעת היטב שזהו אכן ואומנם קולה שלה. בקטע זה נמצא משפט מפתח חשוב: "כל ההווה תלוי במילים שלה." יש לציין שה-its האנגלי מבהיר

חוויתי, הפעם של בכייה של הדמות, כאשר ישבה על תלולית בקרוקוד איקרס (עוד רמז ל"מים טובים" ולתלולית של ויני), ובכתה; ושוב רפלקסיה על הזמזום-דיבור, וחזרה אל אותה חווית מוות, כנראה, בשדה — "שמש הבוקר... אפריל... משקיעה פנים..." שאולי היא חוויה המטהרת מן המילים, מאותו "זרם יציב" שבקטע הבא יישפך לבית השימוש הקרוב.

אחרי תנועה מספר 3, ממשיכה פה לעסוק בזמזום ובמקבילתו החזותית — אלומת האור; שניהם מתפרשים לה לרגע כמין תביעה לספר משהו, מוטיב המתבטא באופן ברור ביותר גם במשחק. לספר על חיה? על היצור הקטן שנולד, שאולי הוא היה היא עצמה ואולי וולד שהפילה, ואולי הוולד הקטן, היא עצמה או ילדה שלה, הוא מילה ו"הפלה" היא מוקד למטפורה כפולה? פה מתארת תמונה בבית-משפט שבו היא נאשמת, כנראה, על הפלה בלתי-חוקית. אין ספק שקיים קישור ב"זרם יציב" הן לשטף-זרם והן לזרם המילים, פה משתוקקת לסליחה ולהיטהרות ולא לא מלא רחמים, ענוגים, המתחדשים. לפיכך, נראה שבקט מדגיש את ההיבט המוכוון עצמו של המילים על-פני ההיבט המוכוון אל האירוע, כגון הפלה, ולכן ההיטהרות היא היטהרות ממילים במילים.

כבמחזות רבים אחרים של בקט, גם כאן מוצע כיוון התקדמות אסימפטוטי אל קריהגמר שמיקומו אמנם אינו ידוע, אך קיומו וודאי. "נגיע לזה בסוף", אומרת פה וממשיכה לחפש את משמעות דבריה, משמעות הנמצאת, אולי, מעבר לעצם השמעתם. יתכן, היא אומרת, שמדובר במשהו שאיננה צריכה לספר, כפי שאמרה קודם, אלא במשהו שעליה לחשוב, כאמור, כרפלקסיה עצמית קיצונית, ואינה זקוקה למדיום אמנותי להבעתה, ואינה זקוקה גם למילים. אך הרפלקסיה כאן אינה קיצונית עד כדי-כך, ולכן גם אינה טהורה. היא מעורבת בחומר מציאותי או בדיוני.

רמי בארי —
"הסליל האחרון".

אחרי תנועה מספר 4 פה מדברת בצורה מפורשת ביותר על דיבוריה ומודעת לרושם שה"זרם היציב" עושה על שומעיו, אלה שבסיפור על השוטטות ברחוב ואלה שבאלום התיאטרון. היא "מתה" להפסיק, חייבת להמשיך ואנוסה על-פי הדיבור! מנסה ואינה יודעת "מה לנסות" והעיקר היא תחושת הצורך להמשיך. המסך יורד ופה מנסה למצוא נקודת-אחיזה, "קש", אולי בחוויה בשדה, חווית לידה או מוות, ובכל מקרה — חווית-גבול שאותה ובה מתבצע המונולוג כולו.

במחזה זה, כמו ברוב מחזותיו של בקט, יש להבחין בין חומר "משקף" לבין חומר "משוקף" בקטיגוריה הראשונה נמצאים מוטיבים של הדיבור והאור — אלומה, זמזום; התייחסות אל אברי-הדיבור המוחשים ואברי-הגוף שאינם; התייחסות אל הדיבור המטורף וכו'. בקטיגוריה השנייה נמצאים סיפורי העבר הנגזרים בכוח אל ההווה, כגון הסיפורים על הסופרמרקט ובית-המשפט. פה מנסה לאחד את ההיבטים המוכוונים אל משהו שכביכול היה באמת בעבר; אולי עיניו ועונש; אך לא, פירוש כזה הוא "טפשי מדי", היא אומרת.

מראות הרפלקסיה

התיאטרונות המרוכזת והמלוטשת של המחזה, מגולמת בחומר שבקט בוחר בו להשתקפות בין מראות

הרפלקסיה, חומר הלקוח מעולמו הטכני של התיאטרון כמו תאורה, מסך, דיבור; וכן מהנסיבות הסוציאליות פסיכולוגיות שבהן מוצגת הצגה. העלאת העבר אל ההווה המיידית והנוכח של ההצגה הופכת את סיפוריה של פה למאורע שגם אם "הפרנס" שלו הוא העבר, הוא עדיין מתרחש בהווה. חייה של פה אינם חייה בעבר אלא חייה בהווה, כלומר — מספר דקות ההצגה בתוך כדי דיבור. חייה הם דיבוריה. לְדַמּוּת, אפילו היו חיים בדיוניים בעבר כלשהו, לא היה להם ביטוי. דיבוריה על חייה אינם זכרונות, אלא חוויות-הווה, ומשום-כך גם יש צורך להעלות אותם שוב ושוב, כדי להחיותם. אומנם בכל מחזה אין לסצינות או לזכרונות מן העבר שום משמעות אם אינם משיפיעים איכשהו על ההווה של ההצגה, אבל ב"לא אני" זוהי תמצית המחזה, כי לא תיתכן רפלקסיה עצמית בעבר.

אם נניח לרגע מצב שבו תבקש שחקנית לעמוד מאחורי מסך ולחשוף רק את פיה ושוליו אל הקהל, ולא יינתן לה שום טקסט לדבר, אבל ינחו אותה לקבל את תפקידיה ברצינות ולדבר מהר ובטקסטו על תפקידיה כשחקנית, הרי סביר שלמרות הברלי ניסיון, אישיות, חינוך ומוצא, הטקסט שלה עשוי להיות דומה לטקסט של "לא אני".

למרות ששחקנית של בקט נתבעים לשחק דמויות נכוחות ומעוותות גופנית ואולי גם קצת "דפוקות" כראש, הם אינם יכולים לעשות זאת בלי מידה עצומה של ייחוס הרפלקסיה של הדמות לעצמם. מחזותיו של בקט, ובמיוחד "לא אני", יש בהם שימוש מרובה בתחבולות המחזה-בתוך-מחזה ובמודעות עצמית אישית ותפקודית. שחקני בקט מקבלים טקסטים המתייחסים הן לדמות והן למי שמשחק אותה. נתאר, לרגע, את הטקסט כמה שמיחוס לשחקנית: היא מדברת על מה שקורה לה כאשר גופה אינו נראה — esse est bexcipi — הוא עניין שבקט אינו מפסיק מלהדגישו, כאשר פיה מואר ודבריה נשמעים והיא מנסה לדלות מעצמה מילים שתהלומנה את הסיטואציה — סיטואציה של משחק. "לא אני" יכול להיות צמד מילים שאומרת השחקנית על הדמות שהיא משחקת!

ועוד, הדמות השניה הנמצאת על הבימה, גופה נראה במטושטש, אך פניה, המבורדסים אינם נראים כלל. קיימת הקבלה מדוייקת המאשרת את ההנחה הן בדבר הרפלקסיה העצמית והן בדבר מה ש"מעבר" לרפלקסיה זו בין היחס פה-מאזין לבין היחס בקט-קהל. באמצעות יחסה של פה למאזין אומר בקט לקהל את מה שפה אומרת למאזין. באמצעות ארבע תנועותיו — תגובותיו של המאזין לפה מְטָרִים בקט לפחות סוג אחד של התייחסות — הקהל לפה, ולכן אליו עצמו. ברוב מחזותיו של בקט משקפים היחסים על הבימה את היחסים שבין הבימה לבין מה שמעבר לה, כלומר, הקהל מצד אחד והמחזאי מהצד שני. רוב דמויותיו של בקט מתפקדות הן כקהל-על-בימה והן כשחקן-על-בימה ומייצגות את היחס החוץ-בימתי שבין המחזאי לקהל. כל-זאת, מנקודת מבטו של המחבר שלגבי היא נקודת המבט האפשרית היחידה. אם גם הקהל רואה זאת כך — לקהל פתורנים. אבל קהל אידיאלי חייב להיענות להזמנה שבקט מושיט לו באמצעות נציגו, המאזין שב"לא אני". הקהל מיוצג על הבימה על-ידי ארבע תנועות של אזלת-יד ב"לא אני", או בהושטת-היד של וילי לויני. המאזין אינו יכול לבקוע את המסכה המוכוונת עצמה של דבריה פה, אבל הוא עד הכרחי. בכל המחזות של בקט ואף כאן, יש צורך בעדות, בקהל. למען קיומה של תודעה עצמית, כדברי גאדאמר יש צורך בתודעה עצמית אחרת. תודעת-הזולת היא מטרת הרפלקסיה העצמית של מי שמבצע אותה, למען הזולת. תהום התלות של "זולת" כזה, היינו מי שאליו פונה בקט, ואליו פונות דמויותיו, כמו הם, ויני ואפילו קרפ "זולתו" הוא עצמו המוקלט בעבר על סרט קול, הוא הקהל או קלוב, מ"סופמשחק" וילי מ"ימים טובים" ובקיצור: כל מי שחייב להיות "זולת" בגלל תפקידו הבימתי, או כל מי שמוכן לקבל על עצמו לשמש תודעה עצמית "אחרת" — לזולתו, כמו פרטים בקהל. עצם אפקט פרסום המחזה הוא הצהרה גלויה על אופן מינימלי בתקשורת גם אם המסר הוא "אנטי תקשורתי". ודאי, טמון כאן אחד הדגמים הפארא-דוקסליים הבסיסיים של מה שבקט אומר ואיך הוא

אומר זאת. אבל אל נשכח שההצגה אכן מתקיימת. בקט, לדבריו, חייב לכתוב. לדבר. ה"אני" של "לא אני" הוא ה"אני" של כל מי שמוכן לעשות את מה שעושה בקט והיפה שלו. אם במחזות הקודמים נראה בקט כמי שמאזין את הסולפיסטים הקיצוני שלו בעצם הפרפורמאטיביות של אקט הכתיבה והפרסום הכרוך בה, הרי זו עשויה להחשב הזמנה מובלעת לקהל לבוא ולקחת חלק בדיאלוג תיאטרוני. במחזות "נדנד", "אורויו אימפרומפטו", ו"פיסת חדשיח" המבנה, הנימה והמכותב-הקהל-העד הופכים מושא נבלע על-ידי המחזה עצמו. יצירות אלה הן פשוט דרכים מברעת בדרכו האומנותית של יוצרו. "נדנד" (Rockaby) בנוי כשיר עם וואריאציות, שקצבו מוכתב על-ידי נדנד כיסא הנדנדה. השיר הוא שיר-אשכבה ושיר-ערש בעת ובעונה אחת לזו המנדנת עצמה למו. (על כך רומזו בבירור שמו האנגלי של המחזה — עירסולו של תינוק). המחזה מחולק ליחידות משנה המובחנות על-ידי התערבויותיה הקולניות של הדמות היושבת על הכיסא. היא ממריצה ומשתלבת בקולה המוקלט המושמע לה.

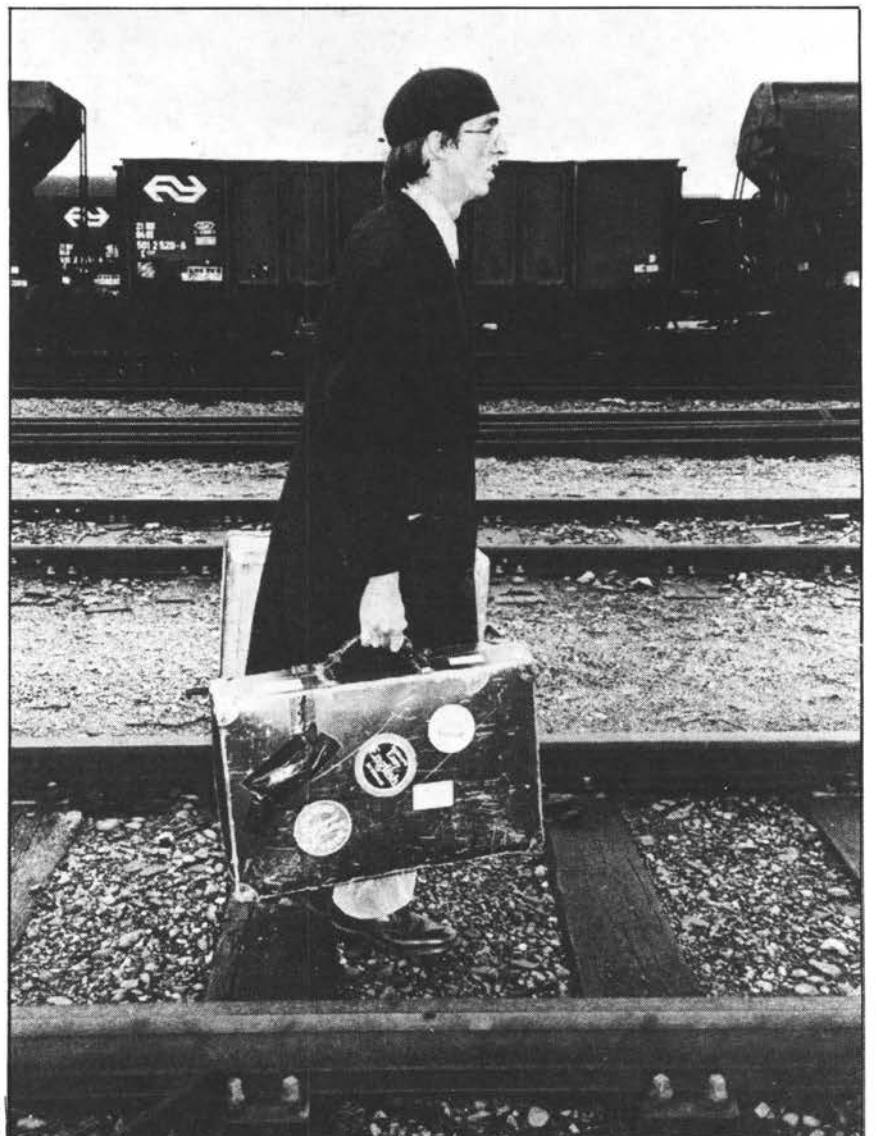
אחרי הפסקה ארוכה של הפתיחה מתחיל נדנד בכסא ביחד עם הקול ב"סוף". רבים ממחזותיו של בקט מתחילים ב"סוף". ("סופמשחק", "לא אני", ועוד), ונפרשים מנקודת התחלה זו לנקודת הסיום של ממש. בחלקו הראשון של "נדנד" הקול "עושה" את מה שהוא אומר שהוא מתאר; ומתאר, במובן מסויים, את מה שהוא עושה. ארבע פעמים מובעת השאיפה "להפסיק". כלומר להפסיק להתנדנד, לדבר, לחיות. הקול מתאר את החיפוש הלוהט אחר "נפש חיה אחת אחרת" כאשר מתוך מעגלי הדיבור ההיפרבוליים עולה מידי פעם עניין חדש.

קולה החי של היושבת על הכיסא מוצג כמה שממריץ את הקול המוקלט — מעין קול פנימי — לחדש את הנדנד הקולי. בחלק השני, לאחר הדגשת יתרו של המילים "הגיע זמן להפסיק", המוטיב העיקרי הוא מוטיב החלון והווילון המחזק באופן מטפורי את השורות "כולה עיניים" וכו'. כאן שוב מודגש החיפוש אחרי נפש חיה אחרת ואתו הניסיון לצאת מן הכלא הפנימי לעבר זולת כלשהו. תנועת ההבטה החוצה מן החלון ובעד הווילון המורם מתחלפת בתנועת הכניסה פנימה. קל להיווכח, שתנועה זו בין הקטבים מקבלת גם ביטוי פיזי עז בנדנד הכיסא. בחלק זה וכן בחלק הבא נאמרות השורות "הגיע זמן שתפסיק" רק פעמיים, אולי מכיוון שהניסיון למצוא נפש חיה אחרת מסלק במידה כלשהי את הדחף "להפסיק".

בחלק השלישי של המחזה, אחרי הדגשת המילים "נפש חיה אחרת" והפסקה בנדנד עם דעיכה חלושה של האור, נערכת בדיקה הסנסית בדבר מהותה של אותה נפש חיה וניסיון קלוש ליצור הדדיות. כאן מופיעות שורות, כגון: "לא חשוב פנים", "לראות, להיראות", "ווילון אחד מורם לא יותר", ו"יצור אחר שם". התקוות להדדיות גזות באותה מהירות כמעט שפרחו, ולפיכך השורות "הגיע זמן שתפסיק", שנעדרו ממרכז החלק הזה מופיעות בסיום סמוך זו לזו. בכל-זאת, הקול החי מבקש "עוד".

החלק הרביעי מורכב למעשה משני חלקים, ויש סיבה לעובדה שהקטוע ביניהם אינו כמקודם. בחלק זה מתרחש הוויתור המפורש על מציאת הזולת. כאן נמצאת גם ההיזכרות באמא. בגורלה של אמא עלה מה שמסתבר גם בגורלה של היושבת בכיסא. העבר והווה משתלבים זה בזה לבלי הבחנה. תחבולת ההעלמה של נקודת התצפית היא תחבולה שבקט נקט בה כבר ב"סרטו האחרון של קארפ" וכן ב"פסיעות". ב"נדנד" הקול והדמות עשויים להשתייך לשתי נשים שונות או גם להיות שני "היבטים" של אותה דמות עצמה. האחדת הדמויות נרמזת בכך, שהשורה "הגיע זמן שתפסיק" אינה זוכה הפעם להד מצד הדמות שבכסא, כאילו אמירה אחת ויחידה עשויה לספק הן את הקול המוקלט והן את הדמות המתנדנדת. כאן חל המעבר ללא קטוע לחלקו החמישי והאחרון של המחזה.

אחרי חזרה מובהקת להבעת הרצון להפסיק נאמר: "הורידה את החלון והפסיקה." אורך חלק זה הוא כמחצית אורכם של יתר החלקים. זהו תיאור מפורש של החיים כהתנדנדות לקראת המוות ומובעת בו ירידה, סיום, עצירה ומיתה כשאיפה לחיבוק. חיבוק, אם לא מצד הזולת, הרי לפחות בידי זרועותיו של חפץ, הכסא, ("רומזות על חיבוק" כנאמר בהוראות הבימיות).

פיל קלארק — מוצץ האבנים.

"קהל" במקום "ווילי". כאן סביר בהחלט שכל אחד משני התפקידים עשוי לייצג גם את המחבר וגם את כל אחד מצופי ההצגה. זוהי הפעם הראשונה, ובוודאי גם הברורה ביותר שבקט מעמיד על הבימה תפקיד של דמות שנועדה להאזין באורח פעיל כל כך. אולי הוא נראש מהושטת יד ממש מצד הקהל, מזולת כלשהו, מאפשרות הושטה של יד, מיכולתו שלו להיענות להושטה כאן הוא מבליע את דמות הקורא בדמות המאזין והפכן כאחת.

האירוניה המיוחדת למחזה זה היא השימוש בספר כבמתווך שבין הדמיות על הבימה; בינן לבין עצמן, מצד אחד, ומצד שני, בין שתיהן לבין הקהל החי שבאולם. העמדת הממצע הספרותי, הספר, במקד האירוע התיאטרוני היא תחבולה העשויה להעיד גם על עייפות מן המאמץ ליצור תקשורת. עם זאת, אין להתעלם מהעובדה שאפילו זה הוא מחזה הנועד להצגה למרות הכל.

ברוח דומה יש לקרוא ולהציג גם את "פיסת חדי-שיח". זהו מונולוג הכתוב ומובן בעיקר כהוראות בימה הנאמרות בקול רם. מה שעולה בקנה אחד עם קו המחשבה והביצוע התיאטרוני האופייני לבקט. כמי שאמון על כתיבה להיבט עיקרי או שולטני אחד של תיאטרון במחזותיו (תאורה, תלבושות, זמן וכן הלאה) נראה שבקט מייחד את ה"אלתור" הזה לקריאה של הוראות הבימה ולמתן הנחיות למי שצריך להתנהג על הבימה בדרך מסויימת. במחזה אין הוראות בימיו חרץ מאלה המופיעות בהתחלה ולפיכך המונולוג בפי הדובר אמור פשוט להיקרא, ללא תנועה.

מבחינה תימטית אין כאן חידושים מפתיעים. לפנינו שוב סידרה של דברים המתוארים בדקדקנות קפדנית ועיסוק במה שעדיין חי אך הולך ומתנוון ומתדרדר אל הדממה ואל חושך-מוות. הבימה שדבר מן האבירים והחפצים עליה לא נע, מוחשת ומופעלת על-ידי המונולוג. זוהי דוגמה קיצונית לדיאלוג העשוי להתרחש בתיאטרון בלבד בין הטקסט ובין חלל-זמניות של הנסיכות הבימתיות.

שלושה מחזות אלה של סמואל בקט, יכולים להיות פס כשלוש גירסאות הקרובות זו לזו יחסית על נושא הבדידות. הנושא עצמו אינו חדש אך דרכי הבעתו מצטיינות במקוריותו הבלתי נדלית של המחבר. מוצגים אנשים שוויתרו, באופן בסיסי, על תקשורת עם זולתם. בעוד שקראפ מתמודד, לפחות, עם עצמו הצעיר, ולדמות ב"לא אני" יש זולת בעל קיום שאינו תלוי בה והוא מנסה להיענות; הרי אפילו ב"אוהיו אימ" פרומפטו" שבו מופיעות שתי דמויות, הן מתאחדות בסוף. ב"נדרנד" וב"פיסת חדי-שיח" ההתקפלות פנימה והנסיגה הן חריפות ובלטות.

למי שיקטרגו על בקט ויאמרו שקצה נפשם בדכאונות המוות וההתמוססות המתמהמהת, עונה המחבר בשרות האחרונות של המונולוג — "לעולם אך ורק העניין האחד. המת והנעלם." כפייתיותו של בקט באותו העניין האחד אולי אינה קונה לה אהדים בכל הנוגע לנושא הנידון. אבל האיש נשאר נאמן לעצמו ולתפיסת עולם גאה. כושר ההמצאה שלו, ההומור והיושר הנוקב מוצאים להם ביטוי בשימושים חסכוניים ומדוייקים להפליא בממצע התיאטרוני. איננו יודעים אם אמנם עשויים פיתויים מטאפיזיים להוליכו מאמין ושולל. בינתיים הוא דבק בעקשות ביכולותיה של הבימה לשמש לו דובר.

הערות:

1. ביחה יש לא רק "מוכוונות" (reference) מסוג אחד, אלא משני סוגים: היא מתייחסת למציאות חרץ לשונית... אך מתכוונת בה במידה אל הדובר אותה על-ידי אמצעים מיוחדים המתפקדים רק במשפט. ולכן גם כשיחה. כגון שמות-גוף וזמני-פעול. ללשון יש הן מכוונות למציאות והן מכוונות עצמית. סיטואציה תיאטרונית בהקשר זה תיחשב מקרה פרטי של "שיחה".
2. Paul Ricoeur: *Mataphore and the Main Problem of Hermeneutics* P. 98 in *New Literary History* No. 1 Vol. VI, Autumn 74.
3. Wolfgang Iser: *The Implied Reader* p. 273 ff John Hopkins UP Baltimore & London, 1974.
4. J.L. Auatin: *How To Do Things With Words* Harvard UP Cambridge 1967.
5. John R. Searle: *Speech Acts* Cambridge UP 1969.
6. Jaako Hintikka: *Cogito, Ergo Sum, Inference or Performance*, In *Mata-Meditations* (ed). Sesonke & Fleming, Wadworth, California 1975, pp. 50-76.

תיאטרון קלורמן "סוף משחק".

תיאטרון חיפה "מחכים לגורו".

מכאן ואילך ההשוואה בין בדידות-ביחד ובין בדידות-לחוד מפורשת יותר. מושא הסיפור (או גם נושא) תוהה אם לא טעה בהתבודדותו כי בדידותו הנוכחית קשה לו. גם מחמת אימת הלילה. עתה הוא תקוף נודדי שינה. לילה אחר בא אליו מישוהו ומוסר לו מעין דרישת שלום מן האדם האהוב. נראה שזוהו אותו אדם שממנו עקר ועבר לגור לבד. השליח חוזר ומופיע וקורא בספר ואז "בלי אף מילה שהוחלפה ביניהם אי פעם הם הפכו להיות כאחד." השליח נשאר, לבסוף, וטקסט המחזה מסתיים בציון התחושה שאין "שום התערבות מחדש... הסיפור העצוב סופר בפעם האחרונה... לא נותר דבר לספר."

בין "מעט נותר" ל"לא נותר דבר"

המחזה נפרש, אפוא, בין פתיחה שבה נאמר "מעט נותר לספר" וסיום שאחריו "לא נותר דבר לספר." מה שמסופר בין שתי האמירות האלה הוא סיפור שבו, מנקודת מבט עכשווית, השליח-הקורא אומר כיצד הוא עצמו הגיע ומה הוא עושה ביחד עם המאזין, והמאזין איננו אלא נושא הסיפור. הבימה עצמה מתארת חלק מאותו "חדר יחיד על הגדה הרחוקה". הסיפור בגוף שלישי מביע את מה שניתן היה להביע גם בגוף ראשון ושני אילו היה המאזין מוכן לדבר או אילו הקורא היה מתייחס אל עצמו על פי הנאמר ולא בתפקידו כשליח. מתרחש במחזה מעבר מהווייה ביחד — המתוארת אך לא מוצגת — של המאזין (כנראה) עם מישוהו; דרך בדידותו המתוארת תוך-כדי היותו ביחד עם הקורא ועד הסיום שבו רק מוצגת הווייתם ביחד של הקורא והמאזין. אך בשלב זה, כאמור, כבר "לא נותר דבר לספר." הקורא והמאזין הפכו להיות כאחד, בודדים ביחד, והנה הם לוטשים מבט זה כזה כמי שנמצאים על סף ה"בליעה" ההדדית. בהיותם כה דומים יתכן אף להניח שהם הפנימו איש את עצמיותו של רעהו.

ב"אוהיו אימפרומפטו" בקט מפרש בעצמו ובאמצעות מחזה נוסף, את מה שהיה כמוס ברכים ממחזותיו הקודמים. השאיפה לדיאלוג, לדו-שיח. בעיקר מורגשת הכמיהה אל הזולת ב"מים הטובים". שם, במחווה הבימתית הנועלת את המחזה, ווילי מושיט יד לוויני. שעה, שקל, יחסית, להציב "בקט" במקום "ווילי" וכן

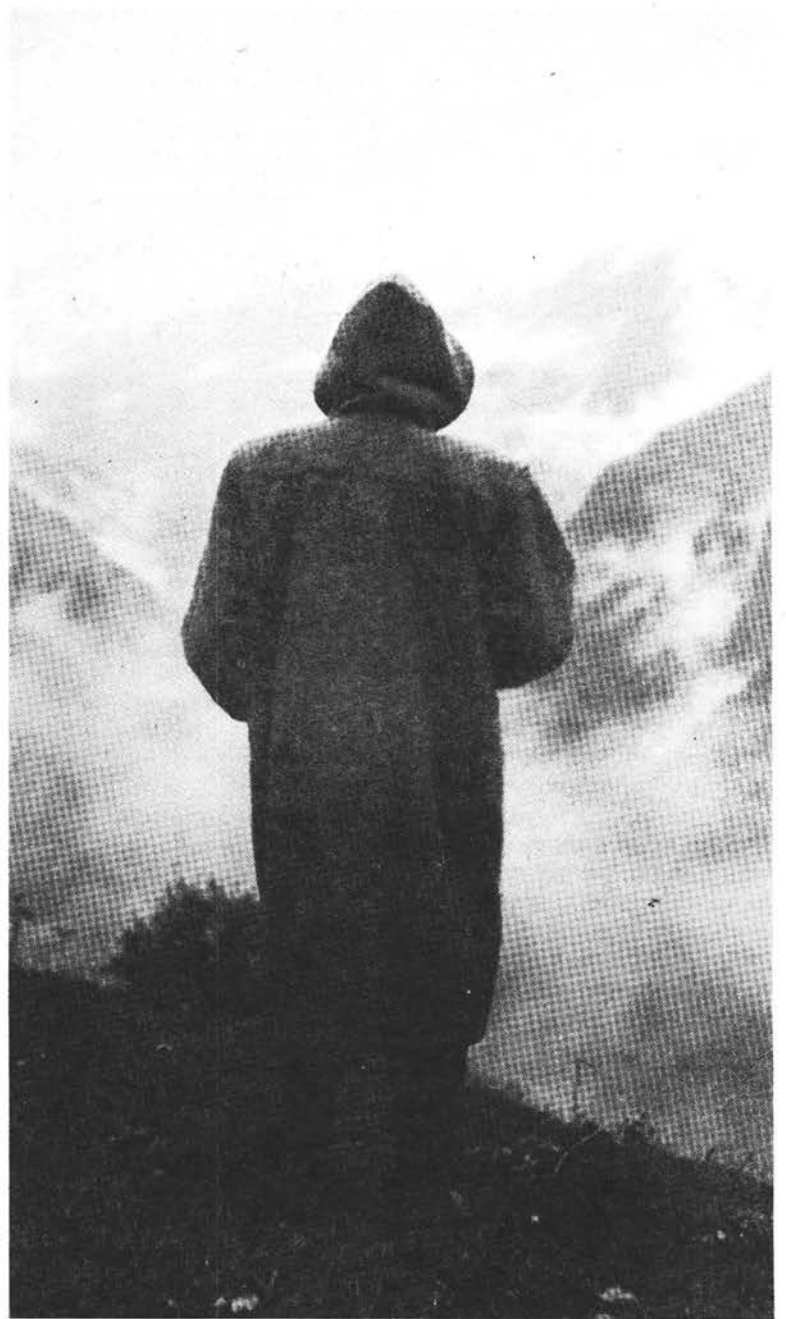
בסיום המחזה מסתבר שבעצם הזולת אינו נמצא כלל, שהדמות היא "האחרת של עצמה", "נפש חיה אחרת של עצמה", במישור הפילוסופי או הפסיכולוגי יש לדברים צידוק במחזה ולו בגלל הכישלון למצוא "אחר" אי-שם מחוץ לאני. ברמה של העשייה התיאטרונית, שבה הדברים כאים לכיטוי בהווית ובבלתי-אמצעיות של האירוע הבימתי בפני קהל, אנו נוכחים במיזוג בין הקול ובין התנועה; בין הדמות הנשמעת ובין הדמות הנראית. הדממה והחשכה אופפות את שתיהן שהן אחת.

אוהיו אימפרומפטו" (אלתור באוהיו, אשר בארה"ב) נועד לשני שחקנים המציגים דמויות הדומות ככל האפשר זו לזו בהופעתן. בין שניהם אין, אפוא, חשיבות לייחוד אינדיבידואלי ובעצם הם חליפיים איש לרעהו. יתכן שהמאזין יהיה הקורא ולהפך. "עלילת המחזה" כפי שהיא מגוללת בפי הקורא, מתלכדת עם הפעולה שבו. ניתן לזהות את הקורא כמי "אני" פנימי המדבר אל המאזין מתוך עצמו, הטקסט הנקרא בפיו כמתוך ספר איננו אלא עיקרו של טקסט "האימ" פרומפטו" המוצג על הבימה ומוספים לו, כמוכך, הסיטואציה והיחסים שבין שתי הדמויות. תגובתו של המאזין היא תגובה מזערית. הוא רק נוקש בידו האחת על השולחן כדי לכוון את קריאתו של הקורא. מזעריותה של התגובה (או פעולת ההפעלה) הזאת מחזקת את רישומה הן על הקורא והן על הקהל. אין לטעות במוכנותו שבה, בהעדר מילים. דווקא פעולה זו יש בה עוצמה רבה. הוא מאזין לסימו של סיפור מתוך ואודות חייו שלו, כנראה, בדומה לילדים קטנים האוהבים לשמוע סיפורים על חייהם שלהם.

הטקסט מחולק לסיפור עצמו ולכמה הערות על אודות הסיפור. עם זאת, אפילו על המילים הראשונות הפותחות את המחזה — "מעט נותר לספר" — נאמר שהן נקראות מתוך הספר. משמע, הן אינן הערותיו של הקורא על מה שהוא קורא. נקישותיו של המאזין ממריצות, כנראה, את הקורא לעסוק בחומר הסיפור במקום בהערות (אם אמנם) שבספר ולכן הוא קורא על מי שעקר ועבר לגור לבדו במקום אחר, אחרי שגר ביחד עם מישוהו (אשה?). הפרטים רומזים על-כך, שמקום העלילה הוא אולי פאריס-גדה, הרובע הלאטיני וכו'.

הפרדה

אהרון אפלפלד

הסתיו בא וקורט לא חש בכבואו. חייו הלכו עתה והתכנסו במשולש הצר: חנות למכר חפצים ישנים, "הנשר הלבן" ו"מאורת העכבר". הבית הלך ונתמלא עזובה. הוא לא חס גם על החפצים שהיו עמוסי זכרונות יקרים: שעון אומגה של אביו. הוא לקח מכל הבא ליד, בלא נקיפת לב. הקוניאק הזין אותו בכיסופים עזים ושיכחה. גופו נהיה כבד ופניו השמינו. ובכל זאת לא הכל נטה אל המדרון. מדי פעם היו שוטפים אותו משכי גאווה ישנים והוא היה עומד על נפשו. לשני בחורים, שהתגרו בו ב"נשר הלבן", הראה את נחת זרועו. ופעם אף התערב בקטטה. הוא, אמנם, ספג חבטה חזקה כחזהו אך גם השיב מנה אחת, לפחות.

אך לרוב היה יושב והוזה. סדר משונה היה להזויתו. תחילה ישוב אל עיר מולדתו וישתטח על קברות הוריו. משום מה האמין, כי עליית רגל זו לא רק דחופה אלא תביא הארה חדשה לחייו. לאחרונה היה שם לפני שש שנים. השומר הנוצרי נהג בו באיוו אדיבות מופרזת ולא הירפה ממנו גם כשעמד ליד הקברים בתפילה. אולי מחמת השומר הלז לא פעל אצל הוריו. ההורים הרחוקים נהיו קרובים לו עתה, קירבה שלא חש אליהם מעולם, אף לא לאחר מותם. כעסו של אביו כמו עבר והשתכן בשתי ידיו. לא פעם בחודשים האחרונים היה מרים את ידיו באופן שאביו עשה.

הרבה היה הוזה על היעלמה של הירצל. בחודשים האחרונים לא נהג בה כשורה: התעלם ממנה, היה משיב בקוצר רוח ונוחף בה לעיתים. רק אחרי העלמה שבה אליו. בפשטות גדולה עמדה מולו. הוא רצה לבקש מחילה ממנה אך לא ידע כיצד. האור הדומם שבפניה היה שלם ונינוח. היא לא דרשה ממנו דבר, גם לא עתה, אף שכתמיד נחוץ היה לה כסף. הבנות הזוללות שלה, כפי שהיתה מכנה אותן לעיתים, חמסו ממנה הכל. הוא ידע זאת והתכוון לתת לה. לאמיתו של דבר נפרד מן המקומות, כי התכוון למזרח. הוא ידע כי השעה הגיע. מאז נעוריו משך אותו המזרח היהודי ככחבלים: גאליציה ובנותיה, מקסם של זוהר שבשעות הערב, בין ה"נשר הלבן" והבית, הפכו לאיפרכיות מכושפות של טבע ותום. הוא לא היה זר במחוזות אלה. כל פינה, גם הנידחת, היתה מוכרת וקרובה לו יותר מאשר עיר זו שבה שרת עשרים וחמש שנים רצופות. "תם השרות", קרא ברגע של הארה גדולה, "אני חוזר למחוזות החופש היהודי. אני חוזר לגאליציה."

"עליך לראות את הבנות", נזפה בו משום מה רוזה. הוא הגיב על נזיפה זו במנוח כתף: "אתקן גם זה. עוד מעט זמן." סתם ולא פירש. אך רוזה היתה תקיפה בדעתה ואמרה: "אסור לו לאב להתעלם מבנותיו. בשר מבשרו הן." היא היתה לבושה אותו ערב שמלה כחולה, שחתה, אמנם, הרבה אך לא הפריזה. פניה הביעו איזו נחישות דעת נשית, וכשאמרה "בשר מבשרו", נדף מן המילים חום נשי, שאפשר היה לחוש בו.

"למה זה נחוץ כל כך."

"אתה נחוץ להן."

"אם אני כל כך נחוץ להן, למה לא יבואו אלי. לא אני עזבתי את המקום." "אתה אולי צודק. אולי אתה צודק אך אל תסע בלא לראות אותן." התחננה.

"יש עוד הרבה עניינים משניים על הפרק, האמיני לי."

רוזה לא שאלה עוד. המילים הבלתי מפורשות הפחידו אותה והיא הצטערה עתה על שהעלתה מתוך הנשייה הכואבת את עניין הבנות. קורט צדק, אם הן לא באות אל אביהן למה יסע הוא אליהן.

"אל תסע," גמרה אומר בנפשה.

"לאן."

"אל הבנות."

קורט הרכין את ראשו. הסכמתה של רוזה ריגשה אותו. הוא סיפר לה באריכות על תוכניותיו לנסוע לעיר מולדתו ולהשתטח על קברות הוריו. אלא שהפעם יעשה זאת השכם בבוקר וימנע מן הפגישה עם השומר, שבביקורו הקודם הפריע לו מאד. אדם צריך להשתטח על קברות הוריו בישוב דעת, בתפילה ובשקט.

"אותי מפחיד בית הקברות. אני לא הייתי הולכת לשם השכם בבוקר."

"למה."

"אני לא יכולה לעמוד פנים אל פנים מול המצבות."

• פרק מתוך רומאן בכתובים.

שרית זמיר

לגדל נוצות, לעוף

ואין לגופי נגיעה. והכל בכל — בועת סבון לא נוגעים. מנפצים. כמו הרוח בחלון ששורקה. מרצון היא שורקה — ואין לגופי נגיעה. כאן נדעתי. מה טעם היה לשפתי הנהן. מה טעם ראיתי במשובת-בשרים. שם אֶתְגַּלֵּשׁ מרוחותי היוצרות צחוק שטני מהדהד-מערות, שם אֶקְרַע פסות נור. בדים. תינוקות. ומה שעוד נתן יהיה לראות. הרס על הרס אֶבְנָה. כמו שֶׁכְּתַבְתִּי "אני אֶהְיֶה צפור טורפת/ קלב מתלקק על פצעים/ על אֶבְנִים אֶזְכַּח בְּצַפְצוּף/ מרי. ועלה הזית לא ינשא/ על פי." רק יום שיבוא יראה — במאור-עיניים יראה סבון על גופי להקציף, עוד לא הרגע, עוד לא המחשבה, לקח מכתבים איתנים של תשוקה. נסערת הייתי ילדה לאשה, נרה בי אשה של אשה, נאני הפתר ישוב היטב על ראשי, בטני היא מלכת הבטנות. במקום שנגעתי צמח שער, במקום שראיתי עינים למסר, שפתים לתבע עלבון, שם בריתי לי קָבַר עֵמֶק לְהִטְמִין אִין וְרִיק וְכָל הַנְּדוּן. שם בריתי עמק, ברית חלומות ונאמר שישבתי לראות מציאות. ואמא בוכה את לילותיו של אבא. אבא רחוק-רחוק.

כשאבא נשא אותי על כתפיו. צפרים צפצפו גיל, נעורכים כבו לינוק. ואחר כבו בראשי הטינות, היפות, החרשיות. ואחר באו בקרבי המחשבות לעפל ולבלע בליעה חטופה.

ואחר הכל. עוד לא בא המנת. ואני חפיתי לנוח. כלוב הוא בית נעול, חיה מאשרת. אחר ללא מָרָה, תגדלי נוצות. ותשבת לעוף כל-קל-קל. או לא.

אם לדייק, "אמר והוציא מתוך כיסו חפץ עטוף בנייר עתון. "הרשי לי להסביר לך. זהו צמיד שאמי נתנה לי. נדמה לי שיהלום אותך."
 "אני לא לוקחת מתנות גדולות כאלו," שבה אליה הלשון המחוספסת.
 "אין לי מתנה אחרת. אין היא כל כך גדולה כפי שהיא נראית. תנסי."
 "אני לא מנסה. אתה יוצא לדרך ארוכה ובוודאי תצטרך קצת כסף. כל אדם צריך כסף."
 "אני לא צריך כסף."

"תחשוב רגע: אתה יוצא לדרך ארוכה. מי יתן לך פרוסת לחם. מי יתן לך כוסית. אני לא אקח ממך מתנה כזו." אמרה ועשתה העוויה גסה משל מדובר היה באתנן.

קורט הצטחק. הוא זכר העוויה זו מימי הגמנסיה והדבר שיעשע אותו רגע.
 "אם אינך רוצה לא אכריח אותך."

"אני לא אוהבת לקבל מתנות גדולות. "דיברה רוזה מתוך איזו רווחת פתע.
 "אסור לתת מתנות גדולות. זה מביך מאד. וזה גם מעיד על קלות דעת. לא כן."
 משקם על רגליו חש כי הפריז בשתייה. שעה רבה הלכו לאורך הרחובות בלא להחליף מלה.

משעמדו בפתח הפנסיון אמרה: "מתי אראה אותך."
 "אכתוב לך בפירוט יקירתי. את תשמעי ממני רבות."
 "ולא נראה עוד פנים אל פנים."
 "נתשמע. נשתמע במכתבים ארוכים."

"קורט," אמרה והפילה עצמה בזרועותיו: "אני דואגת לך."
 "מה לך, יקירתי," דיבר קורט בטון אבהי, "היציאה הזו היא לצורך הרחבת האופקים. כלום לא אמרנו, אדם חייב להרחיב את אופקיו. במזרח עוד פועמים חיים, חיים שיש בהם לשד, חיים שיש בהם משמעות. כלום נותר עליהם ונשקיע את עצמנו בכרי הפוך של האיש. המזרח מבטל את האיש."

"אני פוחדת," אמרה.
 "זהו מעבר מרהיב, האמיני לי." אמר וחיבק אותה ונשק אותה על פניה. "את תשמעי ממני רבות. אך אל בעצלנות. עני על כל המכתבים. הרשלנות היא אם כל החטאים."
 "אתה צודק, יקירי. אני מבטיחה להשיב על כל מכתב. מתי אתה מגיע."
 "בקרוב. בקרוב מאד."

קורט ביקש עתה להימלט מפניה, כפי שנמלטים מאדם קרוב, שנדחף פנימה על יד שני אחים חסונים אל פתחו של חדר ניתוח. רוזה עמדה על מקומה שעה רבה ועקבה אחר התרחקותו. באוויר עמדה צינה בהירה שנחטכה לריבועים על ידי אורות הפנסים. מתוך הבתים האפלים לא נשמע קול. קורט חש מרחוק את עמידתה הקפואה אך לא הסב את פניו. הוא התרחק בתנופה הולכת וגוברת.

■

לאמיתו של דבר לא בית הקברות הפחיד אותה אלא האופן שקורט ישב וסיפר לה על הביקור. נדמה היה לה, שהוא מתכנן איזה מסע חסר שחר, שבסופו של דבר יוביל אותו לטמיון. "שב אצלי ואל תסע לשום מקום. אני אגיש לך ארוחת בוקר. ארוחת בוקר בלא נפש קרובה מפילה מרה שחורה על כל היום. אני אגיש לך ארוחת בוקר." ביקשה לומר לו. קורט קלט, כנראה, את הרהוריה וחיוך עילג חלף על שפתיו. רוזה נטלה את יד ימינו ונשקה אותה. מאוחר יותר, כשכבר היתה סמוקה ועליזה מרוב קוניאק, פנתה אליו בקול תקיף: "אתה עומד לעזוב אותנו ולצאת למרחקים."
 "אכן גברתי, אכן."
 "ואתה תדבר יידיש. שם מדברים רק יידיש."
 "יידיש, אני מוצא, היא שפה ערבה לאוזן, לא כן."
 "אני לא רוצה לנסוע לשם," שב אליה במפתיע הקול הדק והמפונק.
 "למה?"
 "אינני יודעת. היהודים הללו מפחידים אותי. הם לבושים ברשלנות."
 "מה את סחה. אני נוסע לשם בשמחה. יש שם נופים המרהיבים את העין."
 "ואתה עוזב את הכל כאן."
 "ברצון. לא אקח דבר עמי. אין לי צורך בשום דבר."
 "בלי שום דבר. בלי מזוודות."
 "אני עובר לשם בקלות, האמיני לי."
 "ומה אתה מצפה למצוא שם, יקירי."
 "הרבה הרבה. ראשית כל חיים יהודיים. כלום דבר זה קל הוא בעיניך."
 "להתפלל כל יום."
 "כן, כן, אל נזלול בתפילה. היא קורעת רגיעים. היא עושה נפלאות."
 "אני מעולם לא התפללתי. בית הכנסת הפחיד אותי תמיד. את הכנסיה שנאתי."
 "זה לא קל. זה לא קל, אבל לא מעבר לכוחותינו."
 "אפילו לא ניסיתי," יצא מגרונה קול אחר, שובב.

קורט נראה עתה בחליפה האפורה, הרפויה על כתפיו, כאחד הסוכנים הנודדים שנזדמן לפונדק לילה ומנסה בכל כוחו לקנות לבה של אשה צעירה. הוא מספר לה נסים ונפלאות, ובעיקר על הנכסים הרבים שיש לו, על אחיו העשירים הגרים באמריקה ושולחים משם צ'יקים.

"אני עובר לטריטוריה אחרת. אקלים אחר. וממלא לשפה אחרת. מה רע בכך."
 "קשה לי לקבל את הרעיון הזה," ניסתה ללכת בעקבותיו.
 "למה. חיים שיש בהם אמונה הם חיים שיש בהם משמעות. וכי לא כך אמרנו כל השנים."
 "אני רגילה לחיים פשוטים. לחיים האלה."
 "חיי שעה אינם חיים, גבירתי. אגב רציתי להשאיר לך משהו משלי. לא משלי

■

■

■

■

■

■

■

יעקב ברגינסקי

■
 בְּרָגָעִים מַחְרִיבֵי־הַכֵּל כְּגוֹן אֵלֶּה
 אֲנִי נֶצֶל בְּרָגָעִים הַיְפִים שְׁהִיוּ.

... עֵיר שְׁלֵנָה מִתְמִיד. וְהַחֵם שֶׁל לֵילוֹת
 אוֹקטוֹבֵר, מְרַגֵּשׁ וְיִקָּר רַק מְשׁוּם הַיּוֹתוֹ
 אַחֲרוֹן. הַבְּתִים רַחְפוּ שְׂכוּרִים מְאֻקְרָדִים
 שֶׁל "אֶבְבָּא". הַעֲצִים הַקְּשׁוּחִים הַתְּמַכְרוּ
 לְשִׁירֵי אֶהְבָּה. וְעַל כְּבִישׁ הַדְּמִים נֶאֱלַמְנוּ
 שְׁלוּבֵי הַמִּתְנַיִם. הַיְרֵחַ הַפְּקִיר עֲמָדָתוֹ,
 הַזְּדִחַל כְּדֵי לְצַפּוֹת מְקָרֹב. מִפְּלֻצוֹת
 זוֹהָרוֹת שֶׁעָקְפוּ אֶת גְּבִינוּ בְּזַעַם
 לֹא הַפְּרִיעוּ בְּכֻלָּל כְּעוֹד אֲנִי הַפְּרַעְנוּ מֵאוֹד,
 רֵיחַ בְּשֵׁם צְנוּעַ שְׁנוּרָה לְעִבְרֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ
 הַעֲלָה הַשְּׂדֵה הַחֲרוּף וְנִיחּוּחַ אֶבֶק הַשְּׂרָפָה.
 אֶבֶל אֵף הַקְּרָעִים מִיָּמִים שֶׁשִּׁינּוּ אֶת פְּגִינוּ
 הֵיוּ גָּשֶׁר עֲצוּב הַמּוֹבִיל אֶל הָאִשֶׁר — עֶכְשָׁיו.
 אַחֲרֵיכֶם חוֹף הַיָּם וְקוֹלֵךְ הַטּוֹבֵעַ בְּרֵיחַ,
 רַקוּדֵי הַזְּרָקוֹר הַפּוֹרֵם אֶת הַשְּׁחֹר הַגּוֹעֵשׁ
 וְהַחֹל הָאֲרוּר הַמְּרַחֵק בְּנִדּוֹן אֶת הָאֶפֶק.
 הַסְּכָכָה מְכַנִּיסַת הָאוֹרְחִים וְנֶאֱצוֹל לְרַעָה
 טוֹב לָבָה...

בְּרָגָעִים מַחְרִיבֵי־הַכֵּל כְּגוֹן אֵלֶּה
 אֲנִי נֶצֶל בְּרָגָעִים הַיְפִים שְׁהִיוּ.

גד קינר

קנטאור

בְּלִילָה בּוֹ פָּגַעְתִּי בְּקֶנְטָאוֹר נְטָרְפוֹ עֵינֵי בְּרֹאשׁ
 אֲמִי. הִרְבֵּה לִבְנִי אֶפֶל הַיִּיטִי צְרִיף לְעֵמֶס
 שֶׁם וְלַהֲסִיעַ עַד שִׁיכַל מְבִטִי לְגַעַת בּוֹ
 בְּזֶרֶת

הוא קָרַע מְעֵלֵי אֶת עוֹד הָאֵם כְּמִי
 שְׂמֵדִיחַ טְפוֹת גֶּשֶׁם מִשְׁכַּמְיָה שְׂקוּפָה
 וּמְפַרְפֶּרֶת בְּטָרֶם הַתְּפָרְצוֹ הַבִּיטָה.
 קָרַעִי שְׁלִיחַ הַתְּגוּלָּלוֹ עַל הַמְּרַבֵּד כְּחֻלְקֵי
 עֲמִי תְּמִי. הַחוֹקֵר נָד בְּרֹאשׁוֹ וְעוֹר מִצְחוֹ
 זָקֵן מֵאוֹד בְּלִילָה בּוֹ

קָשָׁה לְמַגֵּעַ הַיְתָה רַעְמָתוֹ כְּזִיפִי
 הַמְּטָטָטָא בּוֹ יְצָאתִי חֲמוּשׁ כִּילָד. לְחִי
 הַכְּבוּשָׁה בָּהּ סִנְנָה בְּכִבְרָה עֲדִינָה אֶת
 דְּמִי בְּלִילָה הַהוּא בּוֹ עֲרִיתִי בְּקֶנְטָאוֹר

הֵיוּ יְרִכֵינוּ חוֹפּוֹת וְחוֹפּוֹת

בצל הצאלון

שלמה ניצן

א

ני רוצה להתוודות. כבוד השופט שומע, דָּבָר. רצח בכוונה תחילה? רצח שלא הוצא אל הפועל? רצח בשגגה? בהזייה? רצח עצמי של התאבדות? באוכף הערפילים הרוטטים של להט השרב המכלה בשעת אחר־צהריים זו לא היה אפשר לדעת אם הקולות קרמו דמויות של בשר ודם או שנשארו בחזקת קולותיה של הזייה בכבשן הערטילאי. עודם יושבים שניהם זה ליד זה תחת הצאלון שלהם, אלף אלף זאקס בגלגלים, גולדין־טופז על הספסל מנגד, חזר זאקס ואמר שהוא רוצה להתוודות. על מה? מפני שאני אשם. רצח? אשם. בבקשה. אני אשם. כמה אתה מאשים את עצמך? היא מתה אבל אני לא רצחתי אותה, אפילו בסיכה לא נגעתי בה. אבל היא מתה? לכן אני אשם. ביקשת את מותה? ביקשתי שתיעלם מחיי, וְלִכֵּן אתה אשם? אשם מאוד וגם קשה לי. אני יודע שאתה לא רופא, אבל אם אתה יכול, עזור לי. אם אתה אשם, אז בוודאי הרגת אותה. לא הרגתי אותה, אני רוצה להתוודות. והמחשבות? לא היו לך מחשבות? לא ביקשת שתיעלם מחייך? אתה מסתיר משהו, יש בחייך פרשה נעלמה ואתה אפילו אינך יודע ואתה מסתיר אותה מעצמך. להתכחש לעצמך, בגיל שלך? למחשבות שלך? אתה רוצה להתוודות, לכן באת, נכון? אז תתוודה. המחשבות, כן, אני מודה. וזה מציק לך? מאוד, אתה חושב שאני יכול להיות אחראי על המחשבות שלי? ולכן אשם. על המחשבות, על החלומות על הכל. אבל איך אני יכול? אני מתוודה לפניך כדי שתעזור לי, אז מדוע אינך עוזר? אינני כומר. מדוע אינך אומר לי שעל מחשבות לא מאשימים, רק על מעשים? גם על חלומות, כמו מחשבות. אפילו על הזיות, הכל. חלומות זה לא אתה? מחשבות זה לא אתה? אפילו הזיות הן חלק ממה שאתה אומר אני, לכן. לכן, מה? לכן באת אלי להאשים את עצמך. לא, לא, לא, רק אתה, הם, מישוהו — יכול וחייב להאשים אותי. מה פתאום אני? מפני שאני מתוודה לפניך. חובתך להאשים אותי בכל מה שאני עושה במחשבות שלי, אבל לא במחשבות עצמן, זה אסור לך. באתי אליך להתוודות כדי שתעזור לי, לא שתאשים אותי. שרק תעזור לי להבין. לך אי־אפשר וגם אין צורך. למה? כי בסוף תעשה מזה שיר ואת השיר תפרסם ומעל השיר יהיה כתוב השם שלך. כולם יידעו אבל אף אחד לא יוכל להאשים אותך שהאני המאשים בתוך השיר הוא אתה עצמך. האשם, אדוני השופט, לא המאשים, מדוע אתה מבלבל ביניהם. אשם מלכתחילה ובריעבד, לפני כל המעשים והמחשבות וגם בסופם. עכשיו אתה מדבר כמו קהלת. מרגע שיצאתי מרחם אני אחד שדינו נחרץ אך הוצאתו לפועל נדחתה. למרות שזה כל כך נדוש מה שאמרת עכשיו, זה בכל זאת ממשיך להיות נכון לרגע זה. בזכות מה, לכמה זמן. קהלת עצמו הוציא גור דינו לפועל, אתה בסך הכל מתוודה. וגם זה לא מעט, אל תגנה אותו, אמר קהלת שבזה הרגע הצטרף לשניים בצל עץ הצאלון, בתוך השרב הכבד, הנוטה עם השמש המעורפלת מערבה אך תוקפו איננו נפוג. תעורר אותו, אדוני השופט, אל תגנה אותו. גם ממך ומכל מה שאתה אומר, יעשה שיר. מכל דבר הוא עושה שירים, כולנו כל העולם הכל חומר בידיו לעשות ממנו שירים. אף לא שיר אחד, כבר מזמן מזמן לא. אפילו לא רמז של שורה קטנה אחת, כלום. אל תשמע לו. הוא, גם כאשר איננו כותב, איננו חדל כל הזמן לעשות שירים מכל דבר. לא איכפת לך שיעשה ממך שיר, קהלת? שיעשה, בבקשה. פתאום שקט עמוק בלב הרעש של תזמורת הנעורים המשתוללת שם מעבר לגדר. אפשר לשקוע במחשבות כמו בתוך באר עמוקה מלאה שקט. שום דממה איננה מתעוררת להרגיז את השקט ולהפריע. כמו אדם בשנתו. או בחלומו, מחק את המיותר. הלאה. בשקט הקפוא של הסערה בתוך לב הסערה כאשר בחוץ אין

פרק מתוך "חנינה", רומאן העומד להופיע בקרוב.

שום סערה. ככה אני יכול לעשות לי לילה באמצע היום, ערפל בלב הקיץ, אבל לא חיים בתוך המוות. ואולי כן? אני לא, אתה יכול? בבקשה, משורר יקר, זה בשבילך מתנה ליום ההולדת שלך. אולי תעשה מזה שיר? מה פתאום מתנה? למה לא, זה לא יפה? מאוד מאוד יפה, אך שירים נולדים אחרת. ואין לי שום יום הולדת היום ושירים שהם שירים אף פעם אינם נולדים בימי־ההולדת. חבל. אל תצטער, את המתנה שלך אני מקבל, תודה. נגיד, לכבוד השרב. מפני שאני מאוד אוהב שרב. קשה, אבל טוב. מין טוב מיוחד משונה שכזה. מכביד מאוד כמו בכבשן. כבשן של לב עצמך. השרב. וגם כן לב העולם ואתה בתוך הכבשן בתוך לבו הכובש הלוהט של הכבשן. חשבתי שזה יפה בשבילך. יפה מאוד, כבר אמרתי לך. יפה בשביל לעשות מזה שיר, התכוונתי. שירים נולדים אחרת, אמרתי לך. שלושתם השתתקו, נבלעים בתוך השרב. גלי אוויר רוטטים זרמו נגד עיניהם כמו רצי הזייה. באמת קשה היה לנשום בתוך החום המעיק של השרב המוקדם, אבל היה בו גם איזה מיקסם מכושף, אכזרי ומענג גם יחד. כאילו ששוריים בתחתית קרקע העולם, נוגעים בלב כבשנו הלוהט. יפה אמרת על השרב, כך קהלת לאלף אלף זאקס, הוא קשה כמו עול, אבל מטהר. מלא כובד ראש וחמור. חמור־סבר, אולי? מאוד, דוחה כל קלות דעת. אלף אלף זאקס בהה לפניו, לא רואה לא שומע. גולדין הסתכל בו בריכוז רב. אמת, הפטיר זאקס באנחה, באמת הייתי רוצה שהכל ייהפך אצלי לשירים, למה לא. באתי להתוודות אז אני מתוודה. ככה רציתי, אבל מה מועיל לי שאני רוצה, עד עכשיו כלום. שיר פה שיר שם, ככה כל חיי, הרי בשביל זה באתי להתוודות בתקווה שיזוז משהו, שהקרח הארוך יישבר. מפני שכבר מזמן אני לא. כבר מזמן הרבה שנים אני נופשי בַּגְלָגְלִים, משותק. לא האמנתי וסירבתי להודות, והמצאתי כל מיני טענות, כולן רק תירוצים. כאשר מישוהו הזכיר לי ואמר משורר, פשוט הייתי מתבייש. כאילו אני לא אני, כאילו מתכוונים למישוהו אחר. גם עכשיו אני מתבייש. אבל מדבר, שמת לב? מתבייש ומדבר. בסך הכל כמה שירים, איזה שתי חוברות צנומות, זה הכל. וגם המעט הזה היה מזמן לפני הרבה שנים. לכן באתי. שהגלגלים לא יפריעו, לא מוכרח שיפריעו. כל הזמן דחיתי ודחיתי עד שאגיע לגמלאות, ככה אמרתי לעצמי, ואתפנה מהחיים. אז אני כבר כאן, אז מה? עוד תירוך. חשבתי וקיוויתי ועדיין אני חושב ומקווה כי עכשיו דווקא כן אוכל לחיות את חיי בצורה אמיתית, ברוח, משוחרר בתוך הגלגלים. זוהי עכשיו השאיפה שלי. זה אפשרי? יש כאלה חיים? מה אומר קהלת? קהלת שותק. למה אתה שותק, קהלת, הרי אתה צריך לדעת. הנה אני מתעורר בגבורה רבה ובתנופה אדירה אני אומר לך שאתם עוד תראו, כל העולמ יראה. זה הזמן, חברים. אם יש בי משהו, שיפרוך החוצה ויתגלה ויהיה, כל הטענות מתו, כל התירוצים הכוזבו. ממחר בבוקר לא תראו אותי יותר כאן עד הצהריים. ממחר אני מעמיד את עצמי לכל החיים במבחן. למה שעוד נותר לי מהחיים. אם יש בי משהו יותר משנרמה היה עד עתה, שיעלה ויצוף ויתגלה ויפרוך. או ש, או ש, אני אומר. על מי אתה מאיים, רימה ותולעה, נגד מי אתה קם, במי אתה מתגרה? אני מתגרה, לא חשוב. כמו גורל, בוודאי שאני יודע. לאדם בגילי כבר מותר להשתמש במילים גבוהות. כי מעתה גורלי זה אני, ואני גורלי. זה הצ'אנס האחרון שלי לנסות ולהתנסות. בכוונה אני משמיע את הדברים האלה בקול רם, כדי שאני עצמי אשמע את עצמי ולא אוכל אחר כך להתחמק או להתכחש, וגם כדי שאתם תשמעו ותהיו לי לעדים. שתעריכו שתתפעלו. גם שתעריצו, אם אפשר. וגם אם אין מנוס מפני האמת, שתדונו אותי ברותחין. לכל אלה גם יחד אני זקוק עכשיו כהקדמה לביצור הרגשת הערך העצמי שלי, שבלעדיה, נָאֵת זאת אני יודע מראש ומהנסיין, לא אצליח לסחוט מתוכי אף לא שורה אחת. לכן הפכתי אתכם מבלי לשאול לרשותכם, תסלחו לי, לקהל אוהד ומעריץ. אין דבר, בשעת הדחק גם שניים יכולים להיות קהל. ממחר בבוקר כל כולי במיבחן. או שיש בי מה שחשבתי ומה שרבים אחרים חשבו, או שאין. שכולם טועים? אי אפשר. רק מה, האישיות שלי חלשה, אני היודע כמה שהיא חלשה בשביל לשאת ולהוציא לפועל מה שיש בי. ויש בי מה שיש בי, נראה, ממחר בבוקר נראה. שמעתם שאמרת נראה? תקשיבו טוב, מלה זו מחייבת אותי אל העתיד, מחייבת את העתיד, או שמעקב מוחקת את העתיד ואת ולתמיד ואין עתיד. אני מדבר יותר מדי, הרבה מלים, יותר מדי. כבר עכשיו לפני מחר, מבזבז את עצמי במילים על דיבורים. מה לעשות, המלים הן המקצוע האמיתי היחיד שלי, הקיום האמיתי שלי בתוך הכישוף הנורא המקסים המקולל של המלים כמו בתוך כלא מלא חירות שבחרתי לעצמי. אתם מקשיבים? אדוני השופט חבר יקר שלי בדימוס, מקשיב? השתדל להבין ולתת בי אומן ותקווה. הרי באתי להתוודות לפניך, אנוס על פי רצוני החופשי באתי להתוודות. איש לא האשים אותי, איש לא אילץ אותי. אומן ותקווה וגם קצת הערכה, אם אפשר. לכן אני זקוק עכשיו מאוד. אז בבקשה, אנא. ואם אתם שומעים היסוס מה בדיבורים שלי, דעו לכם כי זה רק היסוס לכאורה, כדי לצאת חוכת הטעם הטוב. ממחר השכם בבוקר תיכף אחרי הארוחה ואולי אפילו עוד קצת לפנייה אם אקום מוקדם, אני מתחיל את החיים הגדולים האמיתיים שלי ברוח. הלא אני עכשיו, כמעט לגמרי, מת. כמו שהוא מה שמו שחלה במחלה משונה בלשון שאיבדה את חוש הטעם. שום כלום, לגמרי טוטאלית. תן לו אווז צלוי ברוטב מצוין, ברווז ביין ותוצרת חו"ל, אפריקוז, צלי אלברטוס שופרא דשופרא, הוא — שום כלום, הכל כמו קש וגבבה על לשונו. מה טעם לחיות בלי טעם, אני שואל. אז ככה אני עד עצם הרגע הזה בחיים שלי. לכן באתי אליך להתוודות, ואפילו נהגתי בערמומיות והמצאתי לעצמי וטְפִלְתִי עלי כל מיני האשמות שיהיה לי על מה להודות. לגלות כדי להסתיר עוד יותר, אולי איוז אמת אחרת שאי אפשר לחיות איתה. אולי, אמרתי, אולי. אבל אתה שופט חכם, כבוד

השופט, הערמומיות שלי לא הצליחה להערים עליך ובמקום להתלהב יחד אתי בהתלהבות של הכנות שלי, נהגת בי אמנם בנימוס ובכבוד, אך ביד קשה. כמו שהשרב נוהג בנו. בחכמה רבה נהגת כך ואני מודה לך, חבר. וגם לך אני מודה, קהלת יקירי, המתנה שלך דווקא יפה בעיניי, המשפטים קצת מסורבלים, פה ושם משהו מגושם, אבל אין דבר, מחר בבוקר אנסה לעשות מזה שיר. אגב, איך ידעת שהיום יום ההולדת שלי? חיטטת בתיק שלי במשורר? מכל מקום, תודה. לפחות אחד שזכר. אחד בכל העולם כולו שזכר כי היום יום הולדת למשורר זקן ונשכח. אבל ממחר בבוקר אני אזכיר להם, לכולם, פרץ בעוזו אתגרי-השבועה מתוך הרחמים העצמיים שנפשו החלה להתעטף בהם, אז עכשיו כבר מחר ועוד מעט יהיה מחרתיים והוא כמות שהוא, כבר לא צריך ואולי אי-אפשר בכלל להוציא את עצמו מהכוח אל הפועל מפני שממילא הכל החמצה אחת גדולה ונוראה למרות שכבר מלכתחילה לא היה בכלל מה להחמיץ, ואשר, מצד שני, אי-אפשר היה שלא להחמיץ, כאשר הדבר היחיד הממשי שנותר, הוא עצם תחושת החמצה. וזה כבר נובע מעצם הקיום שלי וגם שלך שלו של כל אחד שהוא קודם כל החמצה, כאילו לפני שהספקתי להיות, כבר לא הייתי. האם זה מובן?

עכשיו, בשעה המוקדמת הזאת של אחר-צהריים קיציים, הסיע עצמו בגלגלים לאורך השבילים היגעים בשולי המדשאה הגדולה, עדיין ריקה מאנשים, והקדים לבוא למקום הקבוע מתחת לצאלון, משום שבין כה וכה לא הצליח להירדם היום אחרי הארוחה. וכאן, שקוע בכסא הגלגלים כשקוע בתוך עצמו, נעזב מעולם ומלואו כמו איזה יתום זקן, ראשו נבלע בין כתפיו, ורק הקרחת שלו, מגולחת למשני משרידי תלתליו מימים משכבר הבהיקה למרחוק אפילו באור הדלוח העכור הזה של האובך. למרות ישיבתו השקועה, המנומנמת כלשהו, היו עיניו פקוחות ורואות, אך הוא לא התאמץ להביט. בלי להרים את ראשו, הלכו מבטיו לאן שהלכו מכוח עצמם וחזרו והגילו לו את העולם ממה וכיצד הוא ניצוד ונקלט בתוכם, כביכול לאדם שכמותו ובגילו אין העולם אלא תפאורה לאישיותו. שמעת, קהלת? דבר זה נאה להגיד על נירון קיסר רומי, על קליגולה המלך המשוגע הגדול, על שלמה מלך ישראל, קהלת בן דויד מלך ירושלים, אבל עלי על אלף אלף זאקס? ובעצם, למה לא.

השעה הזאת, קצת לפני שעת מנחה, נתחבבה עליו מיד עם בואו ועכשיו גם היה מרוצה שנחלץ משעת הצהריים הצמיגית והמייגעת בחדרו המלוהט ולהגיע לכאן ולהיות קצת יחיד ולבדו בתוך העולם הירוק. השמיים האביכים שמעליו ומעברים הגבירו את הרגשת הערטילאיות והאצילו עליו תחושה מביכה ומגרה כאילו הוא שרוי באיזו רחם מתהווה לאחר שהעולם גווע, או שעדיין לא נברא כלל. שעה כזאת של בטרם, של בינתיים, שבה נאספות כל האפשרויות המוחצמות, כולן אבודות מלכתחילה, ושום דבר כבר לא יתרחש. אין דבר, כבר אין דבר. הוא, בלי שום שמץ של טרונות, כבר לא. אפילו בחייו, אומנם עקום במקצת, אך גם ככה בשלווה שבהשלמה, ללא התייאשות, בקבלת הדין מתוך הסתכלות והתבודדות וצימצום אישיותו עד כדי התפשטות הגשמיות. מהכוח שניק ממנה נתרצה לעצמו, אולי אני עכשיו לעצמי יותר משורר מקודם, אפילו שאינני כותב אף לא שורה אחת. כזה משורר שמלכתחילה לא יצא מהכוח אל הפועל. למרות, ואולי דווקא משום שמיד בהתחלה עלה כמטאור נועז וחרוף וככה גם התקבל ושרייו המעטים נפוצו ונקלטו ומן הסתם יש מי שזוכר אותו ואותם מהימים ההם, ואחר כך גם מכמה שיקספירים שתירגם בשביל התיאטרון לצורך הפרנסה ואשר קצת תמלוגים מהם מוסיפים לזרום לחשבוננו בבנק עד היום. מאז לא חדל להיות כל הזמן הבטחה שלא קיימה, אחד שאיכזב את התקוות שתלו בשירתו, ואת בעל התקוות עצמו, ברגע עלייתו החלה שקיעתו, מהירה כמוה. אני לא משורר, ניסה להתגונן מפני ההתייאשות שהתחילה לכרסם בו, וככה החל להונות את עצמו, כבר מההתחלה, כאשר היה הבטחה גדולה מהבלקן כמו שבימים ההם כתבו עליו בעיתונים, ראש מלא תלתלי שמש עולה

ממזרח של יבשת אחת. אל מזרח של יבשת אחרת. ילד הפרא הנצחי, כתבו, כמוהו כסוסי הפרא אשר בשיריו, נער הפלאים בן החמישים. עכשיו כבר אחרי השבעים וקרוב לשמונים, כל הזמן אחד שלא יצא מהכוח אל הפועל. אולי גם מטורף שלא יצא מדעתו מהכוח אל הפועל, לעת עתה. רבים כולם טועים בי וגם אני עצמי, כל הזמן, משחק בנדמה לי אולי אפילו גם ברגע זה. משתדל שלא, אבל יוצא שכן. מפני שלא יצאתי ואינני יוצא אל הפועל, כמה שאני משחק במלים. היכן המלים והיכן אני. בורח מהן אליהן, ככתוב בעניין אחר, מבקש להסתיר ונמצא מגלה ולהיפך ולסירוגין, נא למחוק את המיותר לפי הטעם וההבנה.

וגם הפרס, הראשון והיחיד והאחרון, תיכף מההתחלה על ספרו הראשון, בסך הכל חוברת שירים צנומה מלאה הבטחות, גם הפרס התפרש בעיני כולם כהוקרה והכרה, אבל בעיקר כהבטחה לעתיד. הבטחת שווא, כפי שהתברר במהרה. הוא עצמו, כבר לפני כן חש בכך וביקש לחמוק ולהסתלק באין רואים, וייתכן מאוד שגם היה מצליח, לולא הפרס הזה, גם הוא מקור של רעה, שהחזיר אותו אל הספרות כמו התחייבות ששוב אין מיפלט ממנה. והוא חזר אל נסיונותיו וניסיונותיו העלו חרס. כתב וגנו ומזל שהתעקש לגנוז, מזל שלא התפתה להפצרותיהם של עורכי המוספים שוחרי טובתו. לפחות לא קילקל הניגנו את השירים שפורסמו ונחרתו-לטובה אצל הזוכרים המעטים ההולכים ומתים אחד אחד וככה גם המעט הזה הלך ונשכח, השירים וכותבם, עד שבוקר אחד פרץ שנית אל העיתונים, הפעם ישר לכתורות, כרוך בשמה של רחל ששון. ועד היום הזה לא כל כך ברור, למרות שהמשפט והדיווחים שהתפרסמו בעיתונות, אם אותה צעירה גרמה למותה של אשת אלף אלף זאקס, או שאשתו באמת התאבדה, קאחת הסברות. בנם היחיד הרחיק עד יפאן כדי ללמוד את תורת המלחמה של המזרח, ונתקע שם לכמה שנים טובות, מתקיים על מתן שיעורים באנגלית. ידיעותיו בשפה זו השתפרו בעיקר הודות לשיטוטיו במדינות המזרח הרחוק, תיכף אחרי הצבא. תרמיל גב גדול ועמוס על גבו, שנתיים כנפאל גג העולם, וסופו שנשתקע ביפאן, זאקס, שתקן גדול מטבעו, גם הוא היה מספר לפעמים על עצמו, בנסיבות הקלוב ויושבו בצל עץ הצאלון. כולם התעוררו, במקודם או במאוחר, לדבר לספר להתוודות לגולל את עצמם בכל צורה אפשרית, אך תמיד נוהר שלא להזכיר לא את רחל ששון ולא את בנו. גם הוא עצמו אמנם נחקר פעם או פעמיים במשטרה, אבל אחר כך הירפו ממנו כי על פי החוקים הקיימים לא נמצאה כל עילה לעוצרו או להאשימו. הוא עצמו, מפיו אף לא מלה על כל אלה. בשתיקתו, שקוע בתוך עצמו בתוך הגלגלים, נראה כמו איזה יתום זקן בעולם, איש פצוע ונכלם, פניו סגופים כפני נזיר גלוח ראש. ככה הוא יושב שם מפני שככה טוב לו לשבת במחיצתם של זקני הקלוב, ממעט בדיבור ושקוע אחוז בסכך קורי הזיותיו. הדממה משתנית ומתגוננת משעה לשעה ביום ובערב, באור ובדימומים, וטוב לו להיות בתוך הלבדיות המתמשכת בתוך הדממה הזאת שותק ומקשיב, להיות שם נוכח בשתיקתו ובהקשבתו ותוך כדי כך להשקיף בחריפות על סביבותיו כלי להיות מעורב ממש במה שעיניו רואות.

גם את ש. ניבר, עדיין סופר נודע גם בימינו, אם כי הרבה פחות מאשר בימים ההם, לא הזכיר במפורש. אך לפעמים, כאשר דיבר קצת, באופן כללי, על חברות ועל בוגדנות בין חברים סופרים ואיך יכולה לצמוח תחושה של נבגדות מבלי מעשה בגידה ממש, בגידה בידיות עצמה ולא בידיד, הבליע את שמו ותוך כדי כך נטה תמיד להאשים את הנבגד עצמו. אתה שאמרת לי עץ שנשקתי היום, מחר אחזור אליו. ומחרתיים, תמיד. מלים חזקות, מלים של ברית. ובאיוז נפש קלה הפרת אותה, בבת אחת, אתה שאמרת עץ שנשקתי היום מחר אחזור אליו. ואני אינני עץ. או שבעיניך אפילו למעלת עץ לא הגעת. לא שכחתי, ניבר, עד עצם היום הזה לא. שנים רבות חלפו מאז ואני, מעורר לא אמרתי לך כמה חשוב היית לי בחיי. אתה אמרת כך עלי בחיף. אתה אמרת אותי, אני שתקתי אותך. חבר יחיד, ידיד לנפש, זר לא יבין, כך אמרת והוספת כל מיני וכו' וכו'.

צילום: איתי גורל

אבל להאשים? אני יכול לקנות, היום יותר מאשר אז, אולי בייחוד היום, אבל להאשים? רק את עצמי. על שאינני ראוי. שככל שהעלבון משכב איננו חדר להיות צורב וכואב אפילו ברגע זה, בי כל האשמה. גם על כך שבגללך חשתי את עצמי נבגד וזנח או לא נערך כראוי, בי כל האשמה. מפני שבאופן כללי איכזבתי אותך כמו גם את כל האחרים, שכך או אחרת לא עניתי על ציפיותי וציפיותיהם ובקצרה, מפני שהייתי כפי שהייתי וכפי שהנני. שאישיותי איננה די אישיות והכשר שהצטיינתי בו, לדברייך, לשאת ולסבול, איננו ממין הכישורים המעוררים התפעלות. אולי גם לא הערכה יתרה. אלה אינם, על פי טבעם גם אינם יכולים להיות, גשר וקשר. בעיקר התייסרותי בגלל מה שהתייסרתי. עצם זה בייש אותי בעיני עצמי. וכללית הרגשתי את עצמי די מושפל. כביכול יש בעולם ייסורים גדולים המרוממים וממקרים, ויש קטנוניים, מכוערים, משפילים הממאסים עליך את החיים, ודווקא אלה נדבקים בך בטרגיות מעיקה ואינם מרפים.

אפילו עכשיו, למרות שניבר כבר מת וכיום קבורתו הרהיב זאקס עוז להרגיש הקלה מסוימת אך מפורשת, הכל נשאר כשהיה. המעשים עצמם חלפו מזמן, ש. ניבר נפטר ונשכח, אך העלבון נשאר צורב היום לא פחות מאשר אז, ואפילו ברגע זה נושם ממנו, מעבך למרחקי הזמנים, איזה איום על אישיותו שנפגמה בעצם תחושת האיום, פצע נכון ונכלם בקרבו עד היום הזה.

והספר, פתאום אני זוכר איך שהבאתי אותו אליך. השני, נדמה לי, בצאת הראשון הידידות בינינו עדיין היתה רופפת. ישבנו שנינו בחדר שלך וישבנו וישבנו, קצת גם דיברנו, ודמדומים ירדו עלינו וכבר היה ממש חושך ואתה לא העלית אור. משום מה, תייתי, איזה מטומטם הייתי שלא הבנתי באוולתי כי אמרת תודה רבה בעד הספר, עכשיו נדמה לי שאפילו לא טרחת לפתוח ולקרוא את ההקדשה, וחיכית שאלך. ככוונה לא העלית את האור כי רצית שאלך, ואני לא הבנתי. ישבנו וישבנו ואתה אפילו כוסית לא הצעת לי. לא לכבוד הספר, לא לכבוד מה שבינינו. גם כך ביקשת להאיץ בי ללכת ואני ישבתי שם כמו מטומטם בתוך הדמדומים המתמלאים ונאחו בכל נושא אפשרי ובלבד להוסיף לשבת ולדבר. איך לא עלה על דעתי. איך לא הבנתי, מזל שלא הבנתי. או שביקשתי לא להבין. עכשיו, מילא. אבל אז? אלוהים יודע איך הייתי מגיב מה הייתי עושה אילו קלטתי את האותות המפורשים ונרמזתי. עד כדי כך הייתי גולם מטומטם או נפחד לדעת?

וגם עכשיו, הזעם שגואה בו עכשיו מעבר מזה על שנים רבות, לא היא על ניבר אלא על עצמו, שלא קלט, ולא נרמז, שסירב להבין, שפחד וסירב להבין ובטמטומו הגמלוני הנבון הוסיף לשבת שם בתוך הדמדומים הגוברים עד שכבר היה כמעט חושך גמור ורק בקושי מצא את דרכו אל הדלת.

וכאילו קרה הדבר עכשיו ממש ברגע זה, נכמר ליבו בקרבו ונפשו התחילה להתעטף בחמלה על עצמו ושוב הרגיש, ועתה ביתר שאת, דחוי ונבגד, עד שההרגשה הזאת התפשטה בקרבו להרגשה כללית של כשלון, היותו מוכס ללא תקנה, איש פגום. מן העבר השני של המדשאה התנהלו להם לאיטם בר דויד וגולדין נשען על מקלה, שניהם בדרכם לכאן. אני רואה שאלף אלף הקדים אותנו, אמר בר דויד. כפי הנראה לא יכול היה להירדם היום, נענה לו גולדין, מה מציק לך, תיכף רואים שמשעה מציק לך.

אולי מפני שאיננו מצליח לכתוב, אולי מפני שלא כל כך קוראים אותו בזמן האחרון, אם בכלל.

ככה סיפר לך?

ככה הבנתי מתוך דברייך, הוא עצמו משתדל לא לדבר, אלף אלף הוא בכלל שתקן גדול.

זה מפני הפחד, אני חושב.

איזה פחד?

הפחד לדבר, אני חושב, שאם יפתח את הפה, מיד יתחיל לדבר על עצמו.

ולדעתך, מזה הוא מפחד?

מאוד.

וכאשר הגיעו אל מתחת לצאלון והתרווחו כל אחד במקומו, העיר בר דויד כלאחר יד, מה זה קרה שהיום הקרמת אותנו, זאקס? וקולו, משום מה, נשמע סדוק כלשהו, פוצע את שעת המנחה היפה השלווה הזאת.

מה זה משנה מי הקדים את מי, העיקר שעכשיו כולנו כאן. רק קוהלת.

אני כאן, ציץ קוהלת, אני תמיד כאן. בכל מקום שאתם, שם גם אני.

פנחס גולדין תקע את מקלו בין רגליו, השעין עליו את ידיו כף על כף ואת ראשו השעין על כפותיו. תוך כדי כך הרחיק מבטו ממנו ונתקל בנער הדרוזי, העוזר לגנן. הגנן עצמו לא נראה בסביבה והנער טיפל בשיחים הרחוקים. ומיד, שוב, גם הפעם בדיוק כמו בפעם הקודמת, פשט בקרבו בשיפולי בטנו מורך סתום וכפיו חש איזה יובש פתאומי מעורר רוגזה טורדנית. ביקש להתיק את עיניו מהנער ולרגעים אחדים אף הצליח בכך, אך מיד נמשכו עיניו בכוח שאין לעמוד בפניו וחזרו להביט בנער והמורך הזעיק את הבהלה והבהלה הפחידה אותו, מבלי משים התחיל לקרטע תחתיו בעצבנות.

אלף אלף זאקס שתק בדבקות, כאילו מתוך כוונה מיוחדת. הוא ישב לו שם שקוע בגלגלים, מבקש מאוד גם להיות לבדו וגם לא להיות לבדו. להיות מרותק ככה שקוע בכסא הגלגלים ולהשקיף על סביבותיו מתוך השקט העמוק אל רחוק חרוק החוצה, לראות, לבחון, עכשיו נדמה לו כי בדיוק לכך השתוקק כל הימים, להיות מאחורי הדברים בתוך איזה ככלות הכל כמו מעבך לחיים ובה בעת בתוך תוכם על פי הזכרונות וזכרונם לברכה, בצורה הכי סבילה והכי פעילה בהיעלם אחד. כאילו להיות קיים-לא-קיים ודווקא בכך קיים מאוד. אז ככה לשבת בתוך הגלגלים ולהתבונן איך שהעולם מצטמצם בתוך מה שניקלט וניצוד בחוג העיניים המסתכלות באותה שעה ובאותו מקום, חוץ ופגנים נכרכים יחדיו על שיפוד של מבט אחד.

המדשאה הגדולה ומה שמעבר לה ועד היכן שהמבט מגיע וחוזר מיד ונאסף כאלומות אור בלילה ומתעכב על הצפצפה הצומחת שם בעקשנות מיוחדת במינה. סתיו עכשיו, אפשר להגיד כמעט כבר חורף, והעלים נושרים שם צהובים ונובלים, עלה על עלה, שלכת בתוך העשב הנמוך אשר למטה. ובאותו הרף עין עצמו, בדיעבד עם העלים הנושרים וממש מתחתיהם ובמקומם, כבר כבר נובטים עלעלים אחרים, ירוקים מאוד,

כאלה קטנטנים עדיין, יותר רמזים של עלים מאשר עלים ממש, ובכל זאת כבר עלים וכבר ירוקים. שלכת וצמיחה בהעלם אחד, וזה לא בסמלים אלא בצפצפה המתעקשת שם לצמוח כאילו שלא במקומה בקצה המדשאה הגדולה. להסתכל ככה ולהסתכל עוד. ובלי לגרוע ממנה עין לשקוע בהתמכרות גמורה אל תוך הזכרונות ולחיות עכשיו הכל שנית לא כזכרונות אלא הם הם החיים עצמם. ופתאום גם היה לו כל הפנאי שבעולם, כאילו איננו קצוב ואיננו עומד להיגמר, בדיוק כמו הרגשתו לפני הרבה שנים כשהיה איש צעיר חי בתשוקתו להתגבר על מה שאי אפשר כלל להתגבר, לבטל עד כמה שאפשר את הבינתיים האלה, להבקיע את זמניות הזמן, להפקיע בכוח הרוח את הזמן מהזמניות, שהרי הקץ הצפוי בסוף כל הזמנים לא נעשה לו עכשיו בזקנתו מוחשי יותר. הזמניות הסדוקה הזאת של הזמן, הבינתיים הפגום הזה של בין לבין, כלומר כל האדם עלי אדמות, מה, מה? בקצרה, לאן כל זה מוליך? כלומר, אם לא לחיות את כל זה עצמך עקבך שנהפך להווה שלך במחשבה בתוככי שלך פנימה, אם לא להוציא את עצמך אל הפועל בתוך החוויה של הרחוקות, מה הטעם ואיך אפשר בכלל?! לעזאזל השירים שלא נכתבו, כולם הבל של קוהלת. שהרי זה רק לכאורה נדמה שהמרחק בין החיים והמוות מתקצר ונשאר בדיוק אותו מרחק לא מוחשי שרק אמנם כך, על פי ההרגשה הוא איננו מתקצר ונשאר בדיוק אותו מרחק לא מוחשי שרק שניה קטנה, פחות מהרף עין, מפרידה ביניהם. דבר זה מאציל לפתע לנשימתו מרחב חסר גבולות המרחיק את המוות אל מחוץ לכל המחשה, עד כדי כך ואת מדהימה שעד שהמוות לא בא, הוא פשוט לא קיים.

ולשקוע ככה כאילו בגלגול חדש ולהעלות גירה את חייו מתוך הזכרונות בכשלונות במפלות כהולות בסיטום באכזבות בחלומות וגם בחלומות-שווא, את כל חייו מראשיתם כאילו רק ברגע זה הם יוצאים מהכוח אל הפועל האמיתי הרוחני המזוקק שלהם. כאילו כל שהיה עד עכשיו, כל החיים הם כשלעצמם לא היו ולא נאגרו אלא כחומר גלם להזין ולפרנס ללבבות ולהעמיק ולגוון את הנקתי אותם, כחומר הנאגר בשעת מעשה בשביל לחיות את הכל שנית, שנים רבות לאחר-מעשה. האופן שאני חי את חיי שנית ברוחי לאחר שכבר חייתי אותם פעם בפועל ממש, הוא האופן לחיות אותם באמת, לתרגם את עצמי בחזרה מהמעשה אל ההלכה בגלגול השני הרוחני של קיומי עלי אדמות. כאילו כל המעשים והקורות והכל הוא רק הכנה בשביל ההשתדלות הזאת לעכל את החיים כדי לחיות אותם כמעלה גירה רוחנית בהבנה האחרת המשתנית מיום ליום ובתוכה ומכוחה משתנים בדיעבד החיים שכבר נחיו, כל החיים שנקו משתנים בתוך ההבנה המשתנית, המשנה את החיים שחייתי למרות שכבר חייתי אותם. הבנת החיים חזקה מן הסתם מהחיים עצמם, אפילו אם היא לכשעצמה אין בכוחה לשנותם. אצלי, מכל מקום, זה כך. רק אחר כך, לאחר שההבנה האחרת מעלה את החוויה גירה, לועסת ומעכלת אותה לפרטיה מתוך המסננת הרוחנית שלאחר-מעשה, לפעמים לאחר שנים ואפילו שנים רבות, דווקא אז נאצלת עליה ומתוכה מלוא המשמעות, ואז, ממיצפה המרחקים בזמנים ובגיל, בכלל לא חשוב אם היתה זו חווייה הכרוכה בהנאה או חווייה הכרוכה בצער במצוקה באכזבה בחבוסה או אפילו בהשפלה. המסננת התבוננית שלאחר-מעשה יכולה להניק אפילו לחווייה של כישלון ועצמה של חיים רבים. מסננת התבונה שלאחר-מעשה מזקקת את החווייה מהסיגים הבלתי נמנעים הדבקים בה בשעת התרחשותה ושוללת אותה במחוז האחר של השיקול הרוחני המיוסר, והוא שמעניק לה טעם היונק מכוח ההתבוננות וההתפשטות הגשמיות, מכוח התשוקה לשחוק פנימה ולהתבונן. הרבה פנימה, ככל שרק אפשר, מתוך כוונה סמוייה שטעמה לא מוחזר לו כל-צרכה להיעלם לגמרי כלפי חוץ ולשחוק בדבקות אל תוך עצמו, בציפייה חרדה למשהו שעומד הנה אולי בזה הרגע תיכף להתגלות. ותוך כדי כך, יחד עם זה, בידיעה ודאית כי שום דבר לא יקרה ולא יתגלה. ואפילו הנסיון להבין הוא נסיון-שווא בסופו של דבר, אפילו כך, נסיון זה עצמו, שווא ככל שלא יהיה, הוא עתה התנסות הרוחנית החזקה כמו איוו הגשמה של משאת-נפש משכבר. בעצם ההתנסות הזאת הרגיש את עצמו נחלץ מחייו כפי שהיו ומדעתו עליהם כפי שהיא, ומתחבר, ולו לרגעים אחרים, עם כלל חברת האדם בתוך הרוחניות המזוככה והוא שייך, ניצול, לא משנה מה שהיה וכיצד היה, הרגשה של הרבה מבוכה ומורך, הרבה טעויות ויכול גם להיות שלא היתה בהם שום טעות בכלל, ואלה פשוט היו חייו כמות שהיו. אפילו אם לא עשיתי מה שרציתי לעשות, עשיתי מה שיכולתי לעשות, ובתוך היכולת כלולה ממילא גם אי-היכולת, אמר לעצמו בדרכו אל ההתפיסות עם עצמו ואל ההשלמה עם כל שהיה. שהרי בסופו של דבר כל שהיית, היתה התנסות לפי מידת שיעור אישיותך וכל מה שכלול בה ובקצרה, זה כל האדם בחייו ובמותו.

ואת זאת אמר לנפשו בפשטות ככל שמשוגל היה בלי התכחשות לעצמו ובלי הונאה ואפילו בהשתדלות לא לעורר בקרבו, תוך כדי כך, חמלה על עצמו. ומכוח אמירה זו כבר חש את עצמו שרוי בתוך המימד הרוחני הצרוף, בחיים שמאחורי החיים שהם הם תוככי החיים.

בינו לבינו ובינו לבין קוהלת. כי בהחבא, עדיין תחת הצאלון, התנהלה אותה שעה שיחה קצרה אותה שיחה בשינוי-נוסח בינו לבין קוהלת. אני לפחות נכשלתי, אמר זאקס לקוהלת, אתה גם זה לא. כן נכשלתי, הצטדק קוהלת, אבל אני הרגשתי את כשלוני ואתה גם זה לא. כשלוך לא צריך וגם אי-אפשר להגשים, קבע זאקס, הוא כבר מגשים את עצמו מתוך עצמו וישנו. ואז הוסיף קוהלת, כבר כך אגב ולא כמסקנה, כי הוא החליף את חייו תמורת לא להיות. כנגד זה מסר זאקס הצהרה שהוא עסוק בלהחליף את חייו תמורת חיים אחרים בתוך הרוחניות. ואתה מצליח? התפלל קוהלת. לא כל כך, הודה זאקס, אבל אני משתדל. טוב שיש לך השתדלות כזאת, העיר קוהלת. חזקה מאוד, אישר זאקס, היא עכשיו כל חיי. ההשתדלות עצמה? פחות או יותר, כן.

בעיניהם של בר דויד ופנחס גולדין, שלא קראו אף שורה אחת של אלף אלף זאקס, האיש היושב לידם בגלגלים היה אולי חכם לפי דרכו, אך בעיקר ובדרך כלל היה זקן נכון ותמהוני שרוחו אינה חולה להיות חותרת אל משהו הכרחי ונחין שיבאר לו את כל שהיה, ובלעדי ביאור כזה כל שהיה כביכול סתם היה וכאילו לא היה כלל, גם לא כמשל, רק גבב של מקרים מתוך איוו השתנות מתמדת בלתי מובנת. הוא לא היה רוצה להפרד מזה העולם, כך בפירוש אמר, בלי להגיע לאן שרוחו חותרת להגיע.

החוזרים בדמעה

דוד מלמד

וללמוד תורה בבתי פרטיים או בחדרים שהיקצתה להם מועצת העיירה. הם התייצבו בכתי-הכנסת בבוקר צהריים וערב, ורכנו על כרכי התלמוד הפתוחים עד לשעות הקטנות של הלילה. ולא בכדי. נפלה בחלקם זכות מיוחדת ויקרה שלא זכו לה הפליטים שנחלצו לארצות אחרות — הם הורשו לצאת עם נשותיהם וילדיהם. על הזכות הזאת היו צריכים לשמור כעל בבת-עיניהם.

אט-אט מצאו עבודה בעיירותיה של גליציה המתמלאת מחדש ביהודים. הם עסקו במלאכות שונות ומשונות, רובן מלאכות שבארצות מתקדמות אבד עליהם הכלח. היו שהפכו לשוליות של חייטים, שענים, ספרים, סנדלרים ואופים. בני-המזל שבהם, בעלי-מקצוע בודדים, זכו להצלחה מסחררת: הם פתחו חייטיות לקפוטות, בתי-מלאכה למגבעות, תלמודי-תורה לילדים ועגלות-רוכלים למימכר תשמישי-קדושה.

הם הגיעו מכל שדרות העם בארץ. רובם ככולם אנשים חילוניים מובהקים, קציני-צבא וחבריי-קבוצים, סוחרים ושכירים, אנשי אמנות ותקשורת, ספורטאים ואילרי-הון. הם נראו בדיוק כמו אבותיהם לפני השואה. הלבוש חבר להם בהרמוניה מופלאה. השפיות הקלה והחיוורון נתנו לחזותם החיצונית את מלוא האוטנטיות הדרושה. קשה היה להאמין ששוליות-השען בפנת הסימטה היה פעם קצין צה"ל בדרגת אלוף-משנה, ושגבאי בית-המדרש של חסידי זידיטשוב שימש בעבר כמוזכר קיבוץ של השומר-הצעיר בעמק-יזרעאל. קשה היה לזהות מתחת למגבעת השחורה השטוחה את הכדורסלן גבה-הקומה ממכבי תל-אביב, שסייע עתה באיטליוו של הקצב הראשון בעיירה, ומתחת לשבס המגיע עד למצח — את העיתונאית התל-אביבית בעלת הטור הפולמוסי החריף שעסקה בתפירת ציציות בחייטייה שליד בית-הכנסת הגדול.

הרביי שיינמן הירבה לספר על זלונשיץ שבה שהה למעלה משבועיים. הוא השתטח על קברי אבותיו בבית-העלמין המוזנח של העיירה, תרם כסף לקבצנים שהתגודדו סביבו, והלך לראות את בני-עמו שחזרו מישראל לזלונשיץ. הוא הופתע למצוא שם, בין שאר הפליטים, מספר דמויות מפורסמות מן הארץ, שעליהן הירבה לשמוע בשנים שלפני הנפילה, ושמועלם לא ידע כי מוצא משפחותיהן מן העיירה שלו. החיים היהודיים בזלונשיץ התפתחו במהירות עצומה. בית-הכנסת הגדול נשאר עומד בדרך-גס על תילו. ראשוני החוזרים קיבלו היתר לפותחו ולהשתמש בו לתפילותיהם. הם ניקוהו מן העשבים הגבוהים והאשפה, סילקו את הגרוטאות, צבעו את הקירות הקלופים, תיקנו את הספסלים שנותרו, וניערו את האבק והתולעים מן הספרים הישנים שהתגללו על הריצפה. אחדים מהם אצו אל מקומות-הישיבה וניסו לפענח את השמות הדהויים על-גבי הספסלים. המאשרים שמצאו את שמות אבותיהם וסביהם, כבשו מיד "חזקה" על מושביהם. הרביי שיינמן לא חדל להתפעל מן האדיקות שבה שמרו צעירים חפניים וקיבוציים מן הגליל-העליון על מושבי סביהם בכותל-המזרח. אחרים לא טמנו ידיהם בצלחת וניהלו קרבות קשוחים לקבלת מושבים מכובדים.

הם ידעו היטב כי ביניהם נמצאים השתולים, אלה שידווחו לשלטונות מי הכנים ומי המתחזים, מי הבאים לבית-הכנסת בהתמדה ומשתתפים בשיעורי הגמרא, ומי אלה שרצו רק להיחלץ מן הארץ. גורל מר ציפה למי שילכד על-ידי המלשינים. ככול באזיקים יובל אל המטוס שיחזירו אל הארץ, ושם יותר דמו. לכן הקפידו בקיום המצוות, לא החסירו תפילה אחת בציבור ולא בטלו מלימוד תורה אף לשעה קלה. הם פתחו מחדש את השטיבלאך של חסידי כלז וסדיגורה, ואת המניינים של החייטים ושאר בעלי-המלאכה. הם בחרו גבאים ולחמו על כיבודים, הזיעו בכתי-המרחץ והריחו טבק, אכלו דגים-מלוחים בקידוש-ארבא וחיפשו שידוכים הגונים לבניהם ובנותיהם. בשבתות קיפצו ילדותיהם על חבל בחצר בית-הכנסת וילדיהם שיחקו במחבואים ופיאותיהם הארוכות מתכדרות ברוח. בראשם עמד ועד-הקהילה, שמונה על-ידי מושל המחוז, היה אחראי על הסדר והפעילות הדתית והתחייב לדווח על כל חריגה מן התנאים. ראש-הקהילה היה יהודי זקן שגר בזלונשיץ עוד לפני השואה והכיר את מרבית יהודיה. הוא זכה להטבות מיוחדות עקב תפקידו וניהל את הקהילה ביד רמה. מצבם של החוזרים בזלונשיץ היה טוב מזה של החוזרים בעיירות הסמוכות, בהן הורה מושל-המחוז לשכן את הבאים בגיטאות, כדי שלא להכעיס את האוכלוסיה המקומית. גם שם הסתגלו החוזרים במהירות מפתיעה לחיי הגיטו, כאילו נולדו בו ולא הכירו תנאי-חיים אחרים מימיהם.

ראש-הקהילה בזלונשיץ, יהודי פיקוח וצלול על-אף זקנתו המופלגת, היה סוחר אמיד ואיש-ציבור ידוע בעיירה לפני שנים רבות. לפי הוראת מושל-המחוז ליווה את הרביי שיינמן בכל ימי שהותו בזלונשיץ. שיינמן היה היהודי היחיד שאותו לא זיהה ראש-הקהילה — בגלל חזותו האמריקאית טיפוסית. לעומת זאת זיהה במבט אחד את החוזרים שבאו גלים-גלים מישראל. הזקנים היו מוכרים לו מימים עברו, והצעירים שלבשו קפוטות וחבשו מגבעות, עטורי זקנים ופיאות, נראו בדיוק כמו אבותיהם לפני השואה. ראש הקהילה יכול היה לפגוש בחור בן שלושים שלא ראה מעולם ולומר לו כעבור רגע: "אתה הנכד של ר' שלוימה איינזפרסר, העגלון מרחוב דוחובני", או "אתה הבן של ליפא וירשובסקי, זכרוננו לברכה, הכלן מבית-המרחץ." רק כך יכול היה לזהות את החוזרים לזלונשיץ אחז-אחד, ולהציג בפני הרביי שיינמן אחדים מן המפורסמים שביניהם. כי הרי ככל עיירה נקלטו חוזרים בעלי שמות

לונשיץ. עיירה בגליציה, פולין. עד להרצאתו של הרביי שיינמן לא שמעתי את שמה ולא ידעתי על קיומה. היא הייתה אחת מאותן עיירות נשכחות שבהן חיו יהודים לפני מלחמת-העולם השנייה. ואילמלא סיפורו של הרביי שיינמן לא הייתי מתודע אליה לעולם.

ערב אחד, במסגרת מפגשי החוג לתנ"ך, כך קראנו לפעילות הציונית בגרמניה, הפתיע אותנו מנחם אלף בהציגו לפנינו מרצה אורח מחו"ל. האיש, תייר קשיש מארצות-הברית, דיבר עברית רוטה במבטא אמריקני כבד. הוא היה רב רפורמי ידוע ורציני, שמנמן, שזוף, קרח, גלוי-ראש ובעל כושר-דיבור מעולה. היכרותו מהופעותיו באמצע-התקשורת בעבר, ולא היה לנו יסוד לפקפק באמיתות סיפורו. דבריו היכו אותנו בצער ובתדהמה. הרביי שהיה אמור להרצות על שכר-ועונש בתנ"ך, הפליג וסיפר על ביקורו בזלונשיץ, עיירת אבותיו. מאוחר-יותר הסתבר לנו כי הסיפור חזר על עצמו בערים קטנות ובעיירות רבות ברחבי פולין.

כבר סופר כי לאחר הנפילה התיר הכובש את יציאתם של רבים שקיבלו מקלט בגרמניה ושל מעטים שהורשו להיכנס לארצות-הברית, אנגליה וצרפת. אך לאחר גל החזרה הראשון החל הכובש להכביד את ידו על הנשארים ונגש בהם ללא רחם. העוצר הוסר, אולם מסע-הטיהורים גבר, המעצרים הורחבו והדיכוי החריף. מדי יום ביומו פורסמו גזירות חדשות, רבים נלקחו לחקירות ולא שבו, אחרים הוצאו להורג בפומבי. חיי ההשפלה והפחד גרמו לנשארים סבל בל-יתואר. זעקתם הנוראה הגיעה בדרך-לא-דרך אל יהודי התפוצות, ואלה נרתמו לעזרה. הם הפעילו לחצים על מדינות שונות כדי שתקלטנה פליטים נוספים, ופעלו להשגת היתרי-יציאה עבור מעגל שני של פדויי-ציון. אולם, למרבה האכזבה, השיגו הלחצים תוצאות דלות בלבד.

רק מדינה נוספת אחת החליטה במפתיע לפתוח את שעריה בפני הפליטים: פולין. ממשלת פולין הודיעה על הסכמתה לקלוט מספר מצומצם של ישראלים שהיו אזרחי פולין לפני מלחמת-העולם השנייה, או בניהם ובנותיהם של אזרחים אלה — גם אם נולדו בישראל. ההסכמה חלה, בדומה לדוגמה הגרמנית, רק לגבי מקומות מסויימים, בעיקר עיירות וערים קטנות, הפליטים הורשו לחזור אך ורק לעיירות אבותיהן.

לפולנים היה תנאי בל-יעבור נוסף. מתוך חשש מצמיחת תסיסה פוליטית מסוכנת ומהתפתחות חממה של התארגנות ציונית, הודיעה ממשלת פולין כי ההיתר יינתן רק לאותם פליטים שהם בעלי אורח-חיים יהודי אורתודוכסי מובהק. מיהודים אלה לא חששו הפולנים שמא יעוררו תסיסה פוליטית, לאומית או סוציאליט. זקני ההנהגה הפולנית ידעו כי היהודים החרדים היו גם לפני מלחמת-העולם השנייה ציבור ממושמע שרצה לעבוד את אלוהיו בשלווה, מבלי שהשתתף בהתעוררות הציונית שאזחה בימים ההם חלקים אחרים ביהדות פולין.

היה ברור שלגבי הפולנים תקבע החזות החיצונית של המועמד אם אכן הוא יהודי אורתודוכסי מובהק.

הידיעה על ההסכמה הפולנית עוררה גל של תקוות בקרב אלפי משפחות בארץ. לפני רבים נפתח פתח נוסף להצלה, להיחלצות ממעמד של בני-ערובה במשטר הדיכוי והעושק. התנאי הפולני בדבר אורח-חיים האורתודוכסי הרתיע בשמיעה ראשונה, אך לאחר הרהור שני הוקבל על דעת כולם. הפיתרון הפולני היה עדיף שבעתים על המשך הישיבה בארץ בתנאי חרדה ובסכנת-מוות תמידית. כל אלה שנכללו בהגדרת הזכאות קפצו איפוא על עוגן-ההצלה החדש.

כאשר נמסרה ההודעה על פתיחת ההרשמה, החלו להשתרך תורים ארוכים לפני שגרירות פולין — אחת המדינות הראשונות שהכירו רשמית בכובש-הארץ מייד לאחר הנפילה. ששת השבועות שהפרידו בין הידיעה על הסכמת פולין ובין פתיחת ההרשמה לזכאים, איפשרו למעוניינים לעשות את הדרוש לשם שינוי חזותם החיצונית. הגברים גידלו זקנים ופיאות, ורכשו ציציות, מגבעות ומעילים שחורים. הנשים הצטיידו בשמלות רכות, שרוולים ארוכים, גרבים כהות ושביסים. כיום פתיחת ההרשמה נראה הרחוב ליד פתח שגרירות פולין בתל-אביב כמו עצרת של נטורי-קרתא בכיכר השבת בירושלים. הגברים ניצבו בתור אחד, והנשים — בתור השני. דיפלומט פולני קשיש השקף ממרומי הקומה השנייה על הדמויות שראה למטה. הוא זכר את כפיליהן מימי ילדותו, כשהתגורר ליד רחוב נלבקי, באזור היהודי של וארשה.

הם חזרו טיפין-טיפין לעיירות הוריהם. תחילה רעדו רגליהם כשהלכו ברחובות העיירה עם צורותיהם וביקשו לשכור דירה. הם ניסו להיבלע בדירותיהם הקטנות, ולא יצאו אלא כשהיו מוכרחים להצטייד במזון ולחפש עבודה. המכטים שריתקו אליהם גרמו להם סבל נפשי נורא. לפני זמן לא רב הביטו הם בגיחוך אל היהודים בעלי חזות דומה במאה-שערים ובבני-ברק. עכשיו חייכו לעברם הצעירים הפולנים בכזו קר, והזקנים שיפשו עיניהם בתימהון. את הקפוטות והשביסים האלה ראו הזקנים בעיירותיהם לפני שנים רבות. מאין צצו היהודים הללו? מדוע לעזאזל נתנו להם לחזור?!

בלית-כרירה החלו הפליטים לשקם את חיי הדת. היו מקומות שבהם נותרו בתי-כנסת חרבים-למצח, והחוזרים התגייסו לשפצם. במקומות אחרים החלו להתפלל

ידיעים, וגם בזלונשין לא נפקד מקומם. בבית-המדרש של חסידי בלו ציג לפני הרביי שיינמן את חב"ה הכנסת לשעבר, מן המעטים שהורשו לצאת מהארץ מכיוון שעמדותיו הפוליטיות לפני הנפילה לא היו אנטי-ערביות. גם כשאמץ הרביי את מלוא כח דימויו לא יכול היה להאמין כי זה איש. חב"ה הכנסת הרוזה והממוקף, בעל המבטא הייקי המודגש, ראש וראשון ללוחמים נגד "הכפיה הדתית" — היה לבוש קפוטה שחורה מבהיקה, שטריימל מוגבה בנוסח חסידי בלו, נעלים שחורות חצאיות וגרבים לבנות. הוא רכן על הגמרא ושינן סוגייה במסכת יבמות, בקול רם, בניגון מסורתי ובמבטא יידישאי כבד. בקושי רב הסכים להפסיק את תלמודו לשתי דקות ולשוחח עם הרביי הרפורמי, תוך שזקנו כבוש בחזהו ופיאותיו משוכות לאחורי אוזניו.

"מגדוי התורה והיראה בזלונשין" — אמר עליו ראש-הקהילה בגאוה.

העיררה שבה לתחייה כאילו לא מתה מעולם. סיפורו של הרביי שיינמן ריתק והדהים את כל משתתפי החוג לתנ"ך בקפה "זיגפריד" אצלנו בגיסבאדן שבגרמניה. נשארו פערורי-פה. התקשינו לתאר לעצמו את המחזות שתיאר הרביי האמריקני. לדבריו חזרה התופעה ונישנתה ברוב העיירות שבהן ביקר. היה צורך בעצימת עיניים ובאימץ הדימוין כדי לראות את רחובות זלונשין ושאר עיירות גליציה נמלאות שוב בתמונות שראינו בסרטי-קולנוע יהודיים ובשכונות חרדיות בירושלים ובבני-ברק: יהודים לבושי קפוטות נחפזים לתפילת מעריב, נשים כשביסים וכפיאות נוכריות תולות כביסה, רוכלים שטריי זקנים ופיאות מציעים את מרכולתם לבית, ובבית-המדרש של חסידי גור נאבקים על תפקיד הגבאי הראשי שני מועמדים: אהוד סער, איש הקיבוץ-הארצי השומר הצעיר, וברק דורבצ'ב (בן-דור לשעבר), הצייר הכנעני מלפני הנפילה, בעל הגלריה הידועה ביפו העתיקה.

לידם צמחה קהילה יהודית תוססת ומתאוששת. בעלי-היוזמה פתחו דוכנים במרכז העיריה, אחרים למדו תורה בישיבה קטנה שהוקמה במקום, והיו שבחרו במשלח-יד דתי: שוחטים, מוהלים, גבאים ושמישים. בערבי שבת ומועד נראו רחובות אחדים בזלונשין בדיוק כמו בימים הרחוקים שלפני השואה. הרביי שיינמן סייע לנו לתאר בדימוינו את המראות: גברים אצו לבית-המרחץ, נשים נשאו סלי-ירשת ובהם דגים מפרפרים, ילדים במעילים ארוכים וכובעי-פרווה עם מצחיה צרה חזרו מן ה"חרר", וילדות בצמות ובשמלות-פסים סייעו להוריהן בתליית כביסים בחצרות ובמרפסות. הרביי שיינמן נדהם מן התנאים הקשים שבהם התקיימו בני עמו. משפחות גדולות התרכזו בחדר אחד, נערים צעירים נאלצו לצאת לעבודה, האוכל ניתן בצמצום, וברחובות הראשיים עסקו יהודים בקיבוץ נדבות. "לעיתים היה נדמה לי שאני נמצא באתר-צילומים של סרט על העיריה היהודית שנכחדה" — נאנת הרביי שיינמן בקול רצוף.

הוא הספיק לספר עוד סיפור אישי על פגישה נרגשת שהיתה לו בעיריה סמוכה לזלונשין. בתחנת-הרכבת המקומית נכנס אל הקרון יהודי כבן עשרים, "טלית קטן" ברוחב כתפיו עשו על חולצתו הלבנה וציציותיו מתבררות לכל עבר. הוא ביקש למכור ליושבי הקרון סיגריות, מסרקים, סניינגילוח וחוטית-פירה מתוך מזוודה קטנה שהייתה קשורה בחגורה לצווארו. הרביי שיינמן הופתע עד דמעות. זה היה חברו הטוב ביותר מן הימים שלפני השואה, בהיותו צעיר ויפה. "קלמן קלמן" — קרא לעברו, והאיש נעצר והביט בו כפליאה. רק לאחר דקה ארוכה הבין הרביי שיינמן את טעותו. קלמן חברו לא יכול היה להיות היום בן עשרים. כך הוא נראה אז, לפני עשרות שנים. הרביי ביקש, איפוא, סליחה מן הבחור והסכיר בקצרה את פשר התפרצותו. "אתה נראה בדיוק כמו החבר הכי טוב שהיה לי כאן לפני החורבן. קלמן זינוביץ".

הבחור השפיל את עינו. "שמי עמוס זיו" — לחש — "אני בנו הצעיר של קלמן זינוביץ וזכרונו לברכה. הוא נפטר לפני הרבה שנים בישראל ונקבר בבית-הקברות של המושב בו התגוררנו."

הרביי שיינמן לא היה מסוגל לכלוא את דמעותיו גם עכשיו בספרו את הסיפור המרגש והנוגע-ללב.

אז, בקפה "זיגפריד", לא שיער בנפשו את מה ששמענו באמצעי-התקשורת חודשים מעטים לאחר הרצאתו המרתקת. לפתע שודרו בטלביזיה הגרמנית הידיעות המחזירות והאשונות על הפוגרום שבוצע ביהודים באחת העיירות סמוך לגבול פולין-רוסיה. צעירים אנטישמיים התנפלו על הגיטו היהודי באותה עיריה בעצם ימי הפסח. הם רצחו, אנסו, שדדו והרסו מכל הבא ליד. בית-הכנסת של העיריה הוצת וחנויות היהודים נכזזו.

היה זה שיאו של מסע אנטישמי ארסי שהתנהל בעיריה במשך זמן רב. בראש המסע האנטישמי עמד כומר פולני יליד רוסיה, בעל מבטא רוסי בולט, שגורש מארץ הולדתו, ומאז כואו לעיריה עסק בהטפה ובחסתה גזענית נגד היהודים. הוא דרש לגרש את היהודים מפולין, והודיע כי אם ייבחר למועצת העיריה יתייצב בגיטו היהודי ויחתיים את יושביו על טופסי הגירה מן המקום. בשיאה של ההסתה נבחר הכומר המזוקן והקצבני למועצת העיריה, בעיקר בשל הסיסמה שעשתה רושם רב על האנטישמיים המקומיים: "תנו לי את הכת, אני אטפל בהם."

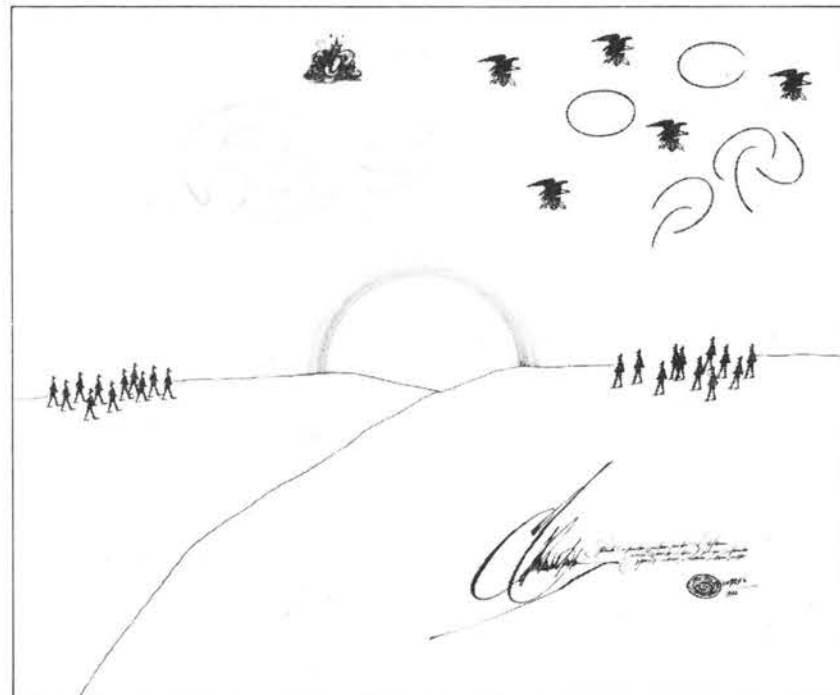
היהודים, כולם חוזרים מישראל, נתקפו חרדה נוראה כמו אבותיהם בימי הגזירות והפוגרומים בעבר. כאשר השתוללו כנופיות הפורעים בחוצות הגיטו לא באה שום תגובה מצד הישראלים. הם היו המומים, פחדו מפני גירוש מפולין, ולא היו מוכנים להגן על עצמם כשום דרך.

בטלביזיה ראינו אותם, חוזרים ולבושי שחורים, מלווים את המומתים לקבר ישראל. כשיירה ארוכה, שפופה ומפחדת, הלכו אל בית-העלמין המתמלא בקברים חדשים ליד קברי אבותיהם שמתו לפני השואה. ומצבות במצבות נגעו.

איש זקן, המשורר חיים קצנבלוגן (צקלג), קרא בבית-העלמין את הפואמה המזעזעת שכתב על הפוגרום, ושמה: "בעיירת ההריגה". ורב העיריה ספד בזירות וברמזים לחללי "הסופות בקדם".

במפגש החוג לתנ"ך שנערך בקפה "זיגפריד" לאחר אותו שידור בטלביזיה נשמעה מפי כולם אותה שאלה בניסוחים שונים: "מדוע הם הלכו כצאן לטבח? מדוע לא התקוממו? מדוע לא הגנו על עצמם?"

■

סטיינברג

בשבת, בין מנחה למעריב, הציג לפניו ראש-הקהילה את שמש בית-הכנסת הגדול. הרביי שיינמן לא האמין למראה עיניו. היה זה האלוף בצה"ל שאותו הכיר בסיוורו בארץ מטעם המגבית היהודית המאוחדת, שהלה הראה לאורחים את ההתנחלויות החדשות ממזרח לירדן והסביר את החשיבות הבטחונית העליונה שבשהיית צה"ל על קו מסילת-הברזל החגיזית — לשם הבטחת שלומן של ההתנחלויות בעבר-הירדן מזרחה. עתה היה האלוף עוסק בהכנת פרוסת חלה וקערות דג-מלוח לסעודת "מלווה מלכה". לא היה שום דימוין בין הקצין הקשוח שהכיר בעבר, בעל הידיים הגדולות והשעירות, הלסתות הנוקשות והשפתיים הנחושות, שענד עיטורי-גבורה מפעולות-תגמול ומקרבות עוקבי-דם, והיה מפקד הכח שחצה ראשונה את הירדן — ובין היהודי המזוקן החובש כיפה שחורה לראשו המגולח למשעי, והמססע באצבעותיו את הדגים המלוחים, ומדיף ממעילו השחור ריח חריף של זיעה. "ר' עודד ירוסלבסקי" — הציגו ראש-הקהילה בשם משפחתו שקדם לשמו העברי בצה"ל. הוא נפנה לומר לאורח "שולם עלייכם" וחזר לעיסוקו.

ברחוב צדדי, לא הרחק מביתו של ראש-הקהילה, פגש הרביי שיינמן את תדהמת חייו. מן המקווה של העיריה יצאה מולו יהודייה קשישה נושאת ארוכה רכוסה עד סנטרה, בגרבים שחורות ובשביס שכיסה את כל ראשה וגילה רק פנים חיוורים ושיניים בולטות. קולה הידוע של חברת-הכנסת לשעבר היה האמות היחיד שקישר בין השם שגילה ראש-הקהילה ובין אשה הפעלתנית והנמרצת שהירכתה להיאבק למען זכויות-האזרח לפני הנפילה. הרביי שיינמן הושיט את ידו למשיחה על טבילת הכלות במקווה של זלונשין אך היא סירבה בתקיפות ללחוץ ידו של גבר — מטעמי אדיקות. בחטף הפטירה מלים אחדות ביידיש מצויינת אל הרביי הנדהם ומיהרה אל הבית הסמוך כדי להמשיך לאסוף תרומות עבור אגודת "הכנסת כלה" של ק"ק זלונשין.

הפתעתו של הרביי שיינמן מהימצאותם של שני חברי-כנסת אלה בזלונשין היתה רבה. בפגישות שהיו לו עם לפני הנפילה לא עלה מעולם נושא מוצאם של הוריהם. לאמיתו של דבר הופתעו גם הם עצמם הפתעה מרובה כשיצאו בומנו מן השגרירות הפולנית בתל-אביב ובידיהם אשורות-הכניסה לפולין ופתקי-הפנייה לעיירות שבהן נולדו הוריהם. שני חברי-הכנסת שפעלו בעבר במשותף לא העלו מעולם בשיחותיהם את מקום הולדתם של הוריהם. עד שביום צאתם מן השגרירות הפולנית פנה חברת-הכנסת אל ידידתו חברת-הכנסת ושאל בסקרנות "לאן?", היא השיבה בשקט "זלונשין" הוא היה נרעש ונדהם, ביקש ממנה לחזור על השם, ואחר-כך אמר: "גם אני לזלונשין". שניהם כחנו את הפתקים שבידיהם כדי לראות אם לא טעו באיות השמות הפולניים שנראו להם דומים זה לזה.

ואכן, לא היה ספק. מן העיריה הקטנה והנידחת בגליציה יצאו, למרבה הפלא, גם אמו של הח"כ וגם אביה של החכ"ית. ושניהם חזרו עם משפחותיהם אל כור מחצבתם. בשיחות גלויות-לב עם ראש-הקהילה תמה הרביי שיינמן אם כל אלה חזרו תשובה באמת, או שמא העמידו-פנים מחמת ההתנחלות של השלטון הפולני. "תתפלא" — אמר ראש-הקהילה — "רובם המכריע חזר תשובה באמת ובתמים." מסתבר כי הם חיפשו את החום והעידוד, את המרגוע והתנחומים. הם נוקטו איש לרעהו ונסספו אל תחושת הצוותא המלכדת, הם מצאו אושר עילאי בספרי-קודש

אדמה

ראובן מירן

מאחוריו הותירו טוני והטנדר שלו ענן סמיך של אבק וכמה ילדים מתנשפים לאחור ריצה בדרך העפר המוליכה אל הכביש הראשי.

נדמה לו לטוני שגם פעמון-הכנסיה התחיל לצלצל, אבל הוא לא היה בטוח בכך.

ה התחלה היתה קשה. טוני בולוס לא היה האדם היחיד שהחליט להתעשר במהירות בארץ שנה כטירוף לקראת עתיד מעורפל וחסר-רחמים. אבל טוני בולוס היה זריז ופיקח מכולם, יש אומרים אפילו חכם.

לאחר שמצא חדר ומטבחון להניח שם את עצמו בלילות, החל קושר קשרי-ידידות עם בני-הכפר שניאותו לקבל אותו בקרבם. ניאותו ולא יותר. לגביהם היה וישאר תמיד נוצרי, כופר עיקש. טוני היה שנון והחיוך, הגם שמריר מעט ולעיתים דמה יותר לעווית, היה פרוש תמיד על פניו הכחושים. עיניו הבהירות שידרו למוחו המחווד והדרוך תמונות-מצב מדוייקות להפליא. הוא הבין במהירות שהגבול שחצה את הפרדסים לא חצה את הלבבות. בניגוד מוחלט למה שחשב עד אז, הבין טוני שיש דברים חזקים יותר מהשנאה. כמו הידידות, למשל.

את השיעור הראשון שלו למד מקופר, הסבל החזק ביותר בין כפר-סבא לחדרה. טוני הכיר אותו אצל פידלר, בקפה. קופר שתה בירה ושתה בירה ושתה בירה. כל העולם סביבו, כלומר חבריו הסבלים ואולי שניים-שלושה נהגי-מוניות והובלה, דיברו, עישנו, צחקו. רק קופר ישב ושתק, שתק ושתה בירה ועוד בירה ועוד בירה. "בסוף הוא לא יוכל להרים את עצמו", קרא מישהו בצחוק, בחסות העשן הכבד של הסיגריות קצוצות הפילטר. קופר תקע מבט אחד ויחיד בחלל והיה שקט. "מישהו אמר משהו?" שאל קופר בכבודות.

אבל איש לא ענה, ופידלר הביא עוד בירה, והעניין נסגר.

טוני אהב את זה ממבט ראשון. הוא נכנס לקפה לאחר שהחנה בזהירות את הטנדר שלו בחצר, במקום מוסדר על-פי החוק. היה לו ניסיון מר והוא ידע שכערכי כדאי לו להקפיד אפילו על חוקי-התנועה.

פאבלו פיקאסו

הוא הזמין לעצמו בירה והתיישב ליד השולחן של קופר. כמה מן הנוכחים תיארו את האירוע כמדורים. אבל קופר לא זע ולא נע. ראשו הגדול היה שקוע בין כתפיו הרחבות ושפתיו היו דבוקות לקנקן הזכוכית העבה והריק למחצה.

"אני רוצה לדבר איתך", אמר טוני בפשטות הגדולה והתמציתית ביותר שהצליחו מיתרי-קולו להפיק. ליתר ביטחון הוא הצית סיגריה שטוחה ללא פילטר, ושאף את העשן המכה בתוך החזה ללא תענוג.

קופר הפסיק לשתות. הרים בקושי את ראשו הכבד והשקוע בין הכתפיים. הניח את הקנקן הריק מידו. סביב שלטה דממה. כולם הביטו באלם בקופר שהפסיק לשתות ובערכי שעישן בשקט סיגריה שטוחה בלי פילטר.

"אני רוצה לדבר איתך", חזר טוני על דבריו וניער את האפר על הרצפה. "לא כאן", אמר קופר.

הם יצאו מן הקפה הדחוס לתוך הערב הצונן ולא הכיטו זה בזה אפילו פעם אחת. השותפות הזאת נמשכה שנים ארוכות ועמדה במבחנים של הזמן והאנשים.

ה רעיון היה פשוט.

היה מי שהיה מוכן לשלם כסף טוב עבור פקר יפה ובריא. והיה מי שהיה מוכן להביא אותו לקונים, גם אם הבעלים לא שותפו תמיד בעיסקה.

קופר, שהתגלה כמטומטם פחות ממה שחשבו כל אלה שצפו בכמויות הבירה שלגם מדי ערב, ידע לאן ללכת. הוא הכיר כל רפת וכל חצר בין כפר-סבא לחדרה כמו את כף-ידו הענקית והמיובלת.

טוני הכיר את אותם הדברים אבל בין קלקיליה לטול-כרם.

בלילות חסרי-ירח היו נפגשים על מסילת-הברזל הישנה, בין האקליפטוסים. טוני היה בא תמיד עם אדם אחד בלבד. קופר עם הבהמות ושק-מספוא לסתום להן את הפה. האיש של טוני היה משלם ולוקח את הבהמות, אף פעם לא יותר משתיים, על הטנדר של טוני. הגבול היה קו על המפה.

טוני וקופר המעיטו בדיבור.

בערבים היו נפגשים אצל פידלר, כמו כולם. פעם או פעמיים בחודש היו נוסעים לתל-אביב, משוטטים על הטיילת, מול הים. היו שם בארים ובתי-מלון קטנים וגם לשם הם נכנסו בשתיקה ועלו עם הנערות לחדרים נפרדים.

"תגיד שקוראים לך יוסי או יגאל", אמר לו קופר פעם.

טוני חיך.

ט וני בולוס הגלילי היה גנב-הבקר הקטן הגדול ביותר במשולש. הוא התגורר בבית בן שלוש קומות בשוליו המכוערים של הכפר, ליד המזבלה הנטושה. היה לו מיוזג-אורז בכל חדר ונוף של גבעות במזרח, עם שפלה מכוסה שדות ירוקים ופיסה של ים כחול במערב. טוני בולוס ירד למשולש בתחילת שנות החמישים וידע זמנים קשים. הוא נולד בכפר קטן, נטוש למחצה, על גבול הלבנון, בן יחיד לאמו שהיתה עקרה. אביו הוריש לו עסק קטן של השכרת טרקטורים, אבל את עיקר רכושו, אדמות טובות למרגלות תל-נעמה, הוריש האב הלום-העושר לכנסייה, אות להכרת התודה על הבן שילדה לו אשתו העקרה לאחר תפילות אינספור בכנסייה הקטנה והמטה לנפול של הכפר.

הטרקטורים של טוני חרשו פה ושם, בעיקר אצל המתיישבים החדשים שנפרקו מן המשאית הממשלתית ונפרסו בחוסר-התלהבות על-פני האדמה שננטשה על-ידי יושביה. בין אלה שנשארו היה מי שאמר שטוני הפך ליהודי יותר מן הרב הראשי הספרדי, אבל דברים מן הסוג הזה עוררו בליבו של טוני בולוס גיחוך ורחמים. שהרי כמה שנים מאוחר יותר עתיד היה לשמוע מאויביו הנוצרים שהפך למוסלמי אדוק יותר מן המלך שומר האבן השחורה במידבר, בעוד שבליבם של ידידיו המוסלמים הוא היה ונשאר נוצרי מלוכלך וכופר.

לעומת זאת קראו לו חבריו היהודים בפשטות טוני הערבי.

אין פלא שכל הדברים האלה העלו על פניו הכחוש והבהירים של טוני בולוס חיוכים שטוב-לב, מרירות, בוז וכאב שימשו בהם בעירוביה.

הטרקטורים החורשים בשדותיהם הירוקים של היהודים השחומים הכניסו לו מעט כסף. אבל לא מספיק. טוני בולוס רצה יותר. בעצב עלו במוחו מדי פעם רעיונות שונים, אבל זכרון אביו, השחוח על ברכיו מול הצלוב הגבוה, ודמעותיה של אימו, גרמו לו בכל פעם לרגש של חרטה למפרע. רק וגש כעס נואש וחסר-תועלת צף בו מדי פעם, כשחשב על השדות הרחבים שהשתרעו למרגלות תל-נעמה, לא הרחק מן החולה המיובשת והפוריה להפליא, השטחים הענקיים שהוריש אביו לכנסייה.

"אבי השאיר הכל לאותו צלוב שותק ומעורר-רחמים מקצועי ונצחי, המתעתע בבניו הנוכחים בלאו הכי. כמה מצחיק ומגוחך" חשב טוני, "שבעצם ליתי נמנע ממני עיקר רכושו של אבי... עם כרטיס-ביקור עצמי כזה הגיע טוני בולוס לסף-החיים והחליט להיכנס לתוכם בכל כוחו.

ה ירידה דרומה, אל המשולש, לא היתה קלה. עוינות הכפריים בתחילה, מזג-האוויר הלח והכבד, הרעש וההמולה לעומת שלוות-הפסגות בגליל. גם היהודים היו שונים. זריזים ומהירים יותר, עצבניים אפילו. נימוסיהם קלושים ושטחיים.

כאותם ימים חצה הגבול שדות וכפרים, בוסתנים ופרדסים. משני עבריו גדרות ומוקשים, שוחות ומחפורות.

לפי שירד לדרום מכר טוני את הטרקטורים לאחד היהודים בכפר אחד, שקראו האחרונים מושב. תקעו כפיים והעבירו את הבעלות במשרד הממשלתי בנצרת. את בית הוריו לא מכר טוני. נעל אותו במנעול, הגיף את התריסים.

"אני יורד דרומה", אמר לאח אליאס כשנותרו שניהם בודדים בכנסייה הצוננת.

"ואלינו לא תשוב עוד?" שאל האח וסידר את ספרי-התפילה על שולחנו.

"מי יכול לדעת?" השיב טוני בולוס.

"אלוהים ישמור עליך", אמר האח אליאס חנא ומלמל משהו כתוספת.

אבל טוני לא שמע. הוא פסע החוצה במהירות ולמרות השרב חש הקלה בלתי-מובנת בהתרחקו משם.

בצעדים קלים הגיע לטנדר שלו, טנדר "פורד" חדש כמעט, שרכש בכסף שקיבל עבור הטרקטורים הישנים. כל חפציו נמצאו בתוך שתי מזוודות-עור גדולות שקיבל פעם מדודו, אחי אביו, עת ביקר בארץ כדי להשתטח על קבר הוריו, בשורה השלישית מעץ התות הזקן, הסוכך עד היום בענפיו ובעליו הרחבים על כל החצר הקטנה של הכנסייה הכפרית.

הדוד עזב את הארץ בעודו תינוק וחי את מרבית שנותיו בסנגל, אבל הוריו, הלא הם גם סבו וסבתו של טוני בולוס, שבו אל הארץ הקדושה. הם לא יכלו לשאת עוד את העיר השחורה ואת השמש הצורבת ואת המרחקים. כנס, גבריאל בולוס, נשאר שם, הרחק, ביבשת האחרת. אומרים שעשיר גדול היה. לאחר מות הוריו, הלא הם סבו וסבתו של טוני, בא הדוד גבריאל בספינה, באווירון ובטקסי עד לכפר הולדתו. הוא שהה בבית אחיו, הלא הוא אביו של טוני, ויום קייץ אחד, לא חם במיוחד ואמרו שאפילו נעים היה, נפל ומת במטבח, כוס מים קרים בידו הקפוצה. את כספו לא ראה איש אבל אומרים שעשיר גדול היה.

טוני זוכר רק שהכוס לא נשברה. אפילו פעמון הכנסייה שצילצל בכוח, לא הצליח לשבור את הכוס. את הדוד גבריאל הטמינו סמוך להוריו, תחת עץ התות הגדול, בשורה השלישית השמורה כולה למשפחת בולוס.

את בגדיו של הדוד נתנו לעניים ואת המזוודות, עשויות עור-חזיר מעובד להפליא, קיבל טוני.

"כשתהיה גדול, בעזרת אבינו שבשמיים", אמר לו אביו לא פעם, "תיקח אותך ותיסע ללמוד, לביירות תיסע, ואולי עד פאריז תגיע."

טוני גדל, לביירות לא נסע ואף לפאריז לא הרחיק עדיין. לעומת זאת, לקח את המזוודות הגדולות שנשמרו כאילו היו חדשות, דחס בהן בגדים, מגבות, סדינים, נעליים ושניים-שלושה ספרים למזכרת, העמיס הכל על הטנדר "פורד" החדש כמעט, ונסע דרומה למשולש.

"אני אין לי בעיה כזאת," אמר, "קוראים לי טוני ואת זה הן אוהבות." החיך שנפרש על פניו הכחושים דמה אז יותר לעווית הידועה.

הספך לא חסר וגם לא הבריאות וטוני השתעשע לפעמים במחשבה שעם כמה מילים נוספות בצרפתית היה יכול להגיע אולי רחוק יותר.

המכתב הגיע באחת-עשרה לפני הצהריים. הוצא מתיק-הברונט המרופט של הדוור והוכנס לתוך תיבת-המכתבים הגדולה שבפתח הבית.

הבית היה טירה בת שלוש קומות, בשולי הכפר, לא הרחק מן המיוכלה הנטושה ממנה היתמר פעם עשן שקוף. טוני קנה את הבית מעורך-דין שנסע לכווית על-מנת לשוב לפלשתיין, כפי שאמר, אחרי הניצחון. "ניצחון קדחת," חשב אז טוני, "הניצחון זה להמשיך לחיות."

מן הגג יכול היה טוני לראות את השפלה המוריקה במערב, המשובצת בתים לבנים עם גגות אדומים, ואת הגבעות שבמזרח החום והסלעי, מכוסות פה ושם גפנים ומטעי שקד וזית, וכפרים קטנים מקובצים על הפסגות. והוא, טוני בולוס, שם באמצע, בתורו, על גג ביתו השטוח והריק. בתורו, אחרי הגשם הרוחץ את האובך, היתה נפרשת כל הארץ לפניו. פעם אחת נדמה היה לו שבהביטו צפונה הבחין, אמנם בטישטוש-מה, במיגדל-הכנסייה המתפורר של כפרו. נדמה היה לו, ולא היה בטוח שאין אלה געגועים.

עשן דק וריחני התחיל להיתמר מחצרות הבתים לקראת צהריים. טוני ירד מן הגג ויצא לקחת את המכתב.

כלב בודד החל לנבוח במרחק. אחר-כך הפכה נביחתו ליבבה. לבסוף השתתק. כמו בן-האדם, חשב טוני לפתע, ממש כמו האדם.

המכתב לא היה ארוך. מודפס במכונת-כתיבה מן הסוג הישן, היו בו לא יותר מעשר שורות, צפופות משום-מה.

"טוני חביבי," היה כתוב במכתב, "עליך לחזור לכפר ולפגוש אדון אחד, עורך-דין גדול שהגיע במיוחד בענייני שלך. הדוד גבריאל, אלה ירחמו, הותיר אחריו ירושה גדולה. כידוע לך, אומרים עשיר גדול היה דודך גבריאל."

בהמשך היו עוד כמה שורות, בהן תיאר האח אליאס חנא בפני טוני מאירועי-הכפר. "ביתך סגור והחלונות מוגפים יא טוני," סיים האח אליאס את מכתבו, "בוא, חזור, ופתח אותם חביבי."

טוני המתין לערב וכשזה ירד, נסע לקפה של פידלר, שתי בירות עם קופר ואמר לו שבשבוע הקרוב לא יהיו עסקים.

למחרת נסע צפונה.

הכומר המתין לו בפתח הכנסייה הקטנה. אזוב זקן כיסה את הכתלים הצפוניים. טוני מצא את הכומר שפוף יותר, עיניו עצובות.

"היו דברים," אמר אליאס חנא.

טוני שתק.

"היה קשה," אמר הכומר.

טוני שתק. הם פסעו פנימה. היה קריר. האבן הסתירה אותם מן השמש.

"איפה האיש?" שאל טוני.

"בנצרת," השיב הכומר, "יחזור בצהריים."

טוני שכב לנוח ואחר-כך נרדם על ספסל העץ במשרדו של הכומר.

אחרי-צהריים שב עורך-הדין מנצרת. איש כבן חמישים, שזוף מאוד.

לחצו ידיים.

"טוני בולוס," אמר טוני.

"חדאד," אמר עורך-הדין קצרות.

הם ישבו במשרדו של הכומר.

"הייתי עורך-הדין של דודך המנוח, גבריאל בולוס אלה ירחמו," אמר עורך-הדין, "עשיר גדול היה, כידוע לך."

"כך שמעתי," אמר טוני, "כך שמענו כולנו. אבל את הספך לא ראה איש מעולם."

"עברו שנים," אמר עורך-הדין, "הכל היה חסום. עניינים של חוק. עכשיו נפתח."

"היה לו בנק, לדוד גבריאל המסכן," אמר טוני, "אבל לי הוא השאיר שתי מזוודות שהביאו לי מזל."

"מזל גדול יותר ממה שאתה יכול לחשוב, מר בולוס," אמר עורך-הדין. רק עתה שם

טוני לב לכך שעורך-הדין הרכיב משקפיים, וששפם דק עיטר את שפתו העליונה,

כדרך הצרפתים.

"טוני לא ישכח את האב הקדוש, את הבן ואת רוח הקודש, יעני אותנו," צחק האח

אליאס חנא והסב את ראשו.

"על מה אתם מדברים?" שאל טוני.

"הבנק המרכזי של הרפובליקה של סנגל," אמר עורך-הדין בקצב של הכתבה,

"שיחרר עבורך, טוני בולוס, כיורשו של דודך גבריאל בולוס המנוח, סכום גדול

מאוד.

"כדורים?" שאל טוני בלהיטות.

"בפרנקים," אמר עורך-הדין ומחה אגליזיעה ממצחו הגבוה. היה לו מיבטא זר

כלשהו, למרות הכל. טוני שתק. הכומר הביא לו לבקשתו כוס מים והוא לגם לאט.

ריח כבד של קטורת יום ראשון דבק בקירות האבן הגסים.

"כמה?" שאל טוני.

"מספיק," השיב עורך-הדין.

"דוד גבריאל המסכן," אמר טוני.

"דוד גבריאל המסכן," אמר אח אליאס.

"אללה יעזור לכולנו," אמר עורך-הדין.

הכומר שלח ילד אחד, שהיה שם כל הזמן, להביא תה. הילד חזר עם שלוש כוסות תה

ובהן עלים ירוקים וצוננים של נענע. הם לגמו ממנו אט-אט.

"יש רק עניין אחד," אמר עורך-הדין לפתע, "נקרא לזה עניין, בהחלט לא בעיה. הוא

הסיט לרגע את משקפיו והזכות-המסגרת והביט בטוני. טוני הביט בכומר. הכומר

גילגל את עיניו החומות לעבר הצורה הגבוה, ממנו חדרו לכנסייה קרני-אור נקיות מאבק. טוני המתין. הדם הלם בעורקיו בעוצמה רבה, אבל הוא התאמץ להסתיר זאת. כמו בכל עיסקה שניהל. הוא לא חש שום הבדל בין מה שעשה מדי שבוע בלילות החשוכים של המשולש, על-ידי המסילה המנדטורית, לבין מה שהתחיל להתרחש בכנסייה הקטנה בגליל. מסחר היה מסחר בכל מקום ובכל זמן. רק השחקנים השתנו, הרגיש, ואולי אפילו לא הם. אולי רק המסיכות.

בחוש הבריאה שפיתח במשך השנים ידע טוני בולוס שמהו בלתי-צפוי כבר עומד בחלל-האוויר, וינחת בכל רגע מעתה בחדרו הקטן של הכומר הכפרי.

"ובכן," אמר עורך-הדין והשתעל קלות אבל לא ברצינות, "יש כאן תנאי אחד." "זהו זה," חשב טוני.

התנאי היה פשוט וחד כמו אור-הבוקר על החרמון בימים מסויימים באביב, בהירים וזכים במיוחד. עורך-הדין התעשת והסביר אותו במילים ברורות

ובמשפטים קולחים.

"אתה מקבל את הספך," אמר, "אבל לא כאן. בסנגל, צרפת, מצדי גם בניו-יורק. איפה שאתה רוצה. רק לא כאן. מכאן אתה צריך ללכת ולא לשוב עוד אלא לביקור, יעני תייר."

טוני ניסה לחייך.

"אני לא מבין," אמר לבסוף, "מה כל הסיפור הזה?"

התה נגמר מזמן. הכומר שאל אם לשלוח את הנער להביא עוד. אבל הנער לא היה מבלי לקבל רשות שב לביתו.

עורך-הדין קם והחל להתהלך בחדר. טוני הדליק סיגריה. הכומר הביט בצלוב. "ספרים יפים יש לך כאן," פנה ואמר עורך-הדין לאליאס, "הכל ספרי קודש?"

הכומר לא השיב.

"ובכן?" שאל עורך-הדין חרד, "מה אתה אומר?"

"לא," אמר טוני בולוס לפתע, כאילו לא היה עד אותו רגע חלק מן היושבים בחדר. "הוא אומר לא," אמר עורך-הדין לאח אליאס חנא, "אתה שמעת, חנא. הוא אומר לא.

לא. פשוט וצח כמו המים שזורמים מן ההרים בהפשרת השלגים."

"אני לא משחק," המשיך טוני, "אני לא משחק. אני סוחר-בקר קטן. אני לא צריך כלום."

"אתה שמעת, חנא," אמר עורך-הדין, "אתה שמעת. הוא לא משחק."

האח אליאס חנא נע בעצבנות בכסאו. ידיו שיחקו זו בזו. אחר-כך הוציא מכיס נסתר בגלימתו מחרוזת-עץ ממנה השתלשל צלב קטן, והפקיד אותה בידי אצבעותיו הארוכות ששיחקו בה במרץ.

"אני אביא קצת יין," אמר הכומר וקם.

"שב," אמר עורך-הדין, "לכל הרוחות היין שלך. אתה שמעת מה שהוא אמר המטורף הזה. ואתה אמרת שיהיה בסדר."

"מה אני יכול לעשות?" שאל האח אליאס, "הוא לא רוצה לעזוב."

עורך-הדין התיישב.

"טוב," אמר, "הבחירה בידו. שאללה יעזור לו, לטיפש. הוא אסף את תיקו, שהיה מונח כל העת תחת הכסא, אל חיקו. היה זה תיק-עור קטן ושחור, מיועד למסמכים.

טוני הביט בו.

"אין לי אדמה ואין לי משפחה," אמר טוני, "כולם כאן, בחצר, מתחת לאדמה."

"אני מתכוון לכפר," אמר עורך-הדין, "לכל הכפר. מדובר בסכום גדול מאוד, עצום וגדול. כל משפחה תקבל את חלקה בכבוד."

"האיש הזה יהודי," אמר טוני, "אח אליאס, אתה יודע שהאיש הזה יהודי?"

"נכון," אמר הכומר, "האיש הזה יהודי. דודך גבריאל עזר להם הרבה."

"כולנו בני-אדם," אמר עורך-הדין, "כולנו אחים. הדוד גבריאל עזר לנו ואנחנו עזרנו לו. ביחד עברנו דרך ארוכה."

"אל תגיד כלום, טוני," המשיך עורך-הדין, "רק תחשוב. תחשוב. וכשתהיה לך תשובה תמצא את הדרך אליי."

הוא תיקן את משקפיו על החוטם, העביר את התיק לידו הימנית, לחץ את ידו של הכומר, ויצא. לאחר שפסק כליל רעש-המנוע של מכונתו אמר האח אליאס: "ככה זה

כאן. ואין מה לעשות." טוני שתק. הוא חשב על הדוד גבריאל שמת עם כוס-מיים מלאה בידו והכוס לא נשברה כשנפל. למרות שהיה כבר מאוחר לא חש כל רעב.

הכומר החזיר את המחרוזת עם הצלב לכיס הנסתר בגלימתו השחורה.

"אני מצטער," אמר בקול רך והניח זרועו על כתפו של טוני, "ככה זה כאן ואין מה לעשות."

"היה מי שהסכים?" שאל טוני, "מישהו עזב את הכפר?"

"אחדים," השיב הכומר, "עזבו וקיבלו את שלהם בעיין יפה. בדיוק לפי הכתוב."

"אני לא מתפלא," אמר טוני, "מילת-כבוד יש להם, אין מה לדבר."

"למי?" שאל האח אליאס.

"ליהודים," השיב טוני.

"זה נכון," אמר הכומר. טוני יצא.

בדרך למכונית חשב על קופר. געגועים החלו לצמוח בחזהו לביתו שבשולי הכפר, לקפה של פידלר, ללילות מלאי העשן והבירה וצחוקן של הנערות על שפת-הים.

הכביש היה ריק וטוני חש הקלה.

השמיים השחירו אט אט וכשחזר כבר היה לילה.

טוני בולוס הגלילי היה גנב-הבקר הקטן הגדול ביותר במשולש. בודד היה בבית בן שלוש קומות בשולי הכפר המוסלמי, מול המושבה היהודית, עם

מיוזג-אוויר בכל חדר ונוף של גבעות במזרח ושפלה ופיסה של ים כחול במערב. הוא ירד למשולש בשנות החמישים וידע זמנים קשים. הוא נולד בכפר קטן, נטוש למחצה,

על גבול הלבנון, בן יחיד לאמו שהיתה פעם עקרה. היה לו שותף יהודי אחד בשם קופר, והיו לו כמה נערות בבתי-מלון קטנים ואכולי-מלח על שפת-הים. מגג ביתו יכול היה טוני לראות אותו לפעמים, את הים, מעבר לשפלה הירוקה במערב. מן העבר

האחר ראה את הגבעות שבמזרח, שמכוסות היו פה ושם גפנים ומטעי-שקד וזית, וכפרים קטנים מקובצים על הפסגות, על האדמה.

לחיות שמרת הזורע

רהיט מושלם מכל זוית

ואיך בדקים רהיט מושלם?

בדקים את סוג העץ.

מרב עצים לא רואים את הרהיט... רוב הרהיטים בארץ עשויים עץ אשור (בוק), אשר אינו מתאים לאקלימנו. לעומת זאת שים לב לרהיטי שמרת הזורע. הם עשויים עץ תיק שאינו מתכווץ או מתפשט. זאת הסיבה לעמידות החיבורים ובכלל לחוזק הרהיטים.

בדקים את החיבורים.

מאוחדים לאורך זמן... אם נתקרב אל החיבורים נוכל להבחין כי הם משולבים ולכן מגדילים את שטח ההדבקה פי 3. ואיזו הדבקה!! היא נעשית לפי שיטה מיוחדת שאינה ניתנת לפרוק (אל תנסה אפילו...). מים, חום או קור אינם משפיעים על הדבק.

בדקים את הכימוף.

מכופפים את הרהיט לפי מידתך... בחלק מרהיטי שמרת הזורע מכופפים את העץ ע"י "כבישה צורתית", שהיא הדבקת שכבות עץ

וכיפופם בחום. שב על הכסא ותחוש בנוחות. בשיטה זו כמעט ואין חיבורים, דבר הנותן עמידות יתר לרהיט.

בדקים את הגימור.

בקצות האצבעות... את הגימור הסופי של הרהיט תוכל לחוש בקצות אצבעותיך. משש את החלק התחתון של הרהיט, הוא חייב להיות זהה בטיבו לעיבודו של החלק הנראה. בשמרת הזורע הגימור מושלם גם בחלק הנסתר.

ועשיו, אחרי שבדקת ודאי תשים לב גם לעיצוב בסגנון המיוחד לשמרת הזורע, המשלב איכות, עמידות ואפגניות. מה עוד תוכל לדרוש מרהיטים? בוא אל רשת בתי האפנה לרהיטים של שמרת הזורע ותמצא מבחר של פינות אוכל, חדרי שינה, הרהיטים סלונים, מזנונים ורהיטי משרד. בחר לעצמך את הרהיטים המתאימים לדירתך ותוכל לסמוך כי הם יעמדו במבחני ביתך לשנים רבות.

רשת בתי האפנה שמרת הזורע

תל-אביב — בית שמרת הזורע, דיונון סטר (רח' המלך גיורג' 67).

ירושלים — בית שמרת הזורע, שלומציון המלכה 18.

חיפה — בית הזורע שמרת, אלבי 117 (7 קומות תצוגה).

באר-שבע — רהיטי הדר, פסגי רסקו.

נהריה — רהיטי ג. ונ. בדריאן, ככר דקל.

צפת — בית מימון, עליה 13.

טבריה — רהיטי הצפון, רח' הגליל.

במפעלים — קיבוץ הזורע: תעשיות רהיטים הזורע. קיבוץ שמרת — רהיטי קיבוץ שמרת.

שמרת הזורע
עיצוב ואיכות לאורך זמן

האם ידעת ש-
מפחית אחת של זיפ
אפשר להכין יותר מ-7 ליטר משקה?

זיפ פלוס
שנה